

France Škerl

Politični tokovi v Osvobodilni fronti v prvem letu njenega razvoja

UVOD. PREGLED POLITIČNIH TOKOV PRED VOJNO

V stari Jugoslaviji je vladal sistem velesrbskega centralizma. V prvem desetletju se je boj proti njemu razvijal predvsem na parlamentarnih tleh v okviru tako imenovane vidovdanske ustave. V drugem desetletju, ki se je začelo z nastopom šestojanuarskega režima, ko je kralj Aleksander 6. januarja 1929 ukinil vidovdansko ustavo in uvedel svojo diktaturo, se je pa velesrbski centralizem skrival za bolj ali manj izrazitimi oblikami osebne kraljeve diktature ali pa za različnimi oblikami »vsedržavnih« strank. Prva taka stranka je bila »Jugoslovanska radikalno kmetijska demokracija« (JRKD), ki so jo ustanovili 7. decembra 1931, 20. julija 1933 pa preimenovali v »Jugoslovansko nacionalno stranko« (JNS). Druga taka »vsedržavna« stranka je bila »Jugoslovanska radikalna zajednica« (JRZ), ki se je prijavila notranjemu ministru 19. avgusta 1935. Razlik med njima ni bilo veliko. Obe sta bili centralistični in tudi unitaristični, vendar s to razliko, da je JNS proglašala Jugoslavijo kot državo enotnega jugoslovanskega naroda, JRZ pa je računala z unitarizmom na obroke, sicer se pa od JNS ni dosti razlikovala.

Opozicija velikega stila proti strankam velesrbskega centralizma se je vsa leta stare Jugoslavije razvijala v Hrvaški, ki ni sodelovala v nobeni »vsedržavni« stranki, ki jo je organizirala beograjska buržoazija, dokler se 1939 nista pogodila Dragiša Cvetković kot predstavnik vlade in dr. Maček kot predstavnik Hrvatske kmečke stranke (HSS) ter je iz njunega sporazuma nastala Banovina Hrvatska.

Opozicija v Sloveniji ni bila takega značaja kakor na Hrvatskem. Predstavniki slovenskih strank se niso upirali sodelovanju z »vsedržavnimi« strankami, temveč je bilo aktualno le vprašanje, kdo bo s kom sodeloval in kvečjemu še na kak način. Tako se je zgodilo, da so v prvih mesecih šestojanuarskega režima sodelovali predstavniki bivše Slovenske ljudske stranke oziroma pristaši dr. Korošca. Ko pa je šestojanuarski režim nekoliko popustil in so se na podlagi Aleksandrove septembrske ustave (1931) začele ustanavljati »vsedržavne« stranke, sta pa v »Jugoslovanski nacionalni stranki« in na vladi sodelovali bivša »Samostojna

demokratska stranka« in bivša »Samostojna kmetijska stranka« oziroma pristaši dr. A. Kramerja in Iv. Puclja. Pristaši dr. Korošca so bili proti njima v opoziciji in to v ostri opoziciji, kakor so pokazale manifestacije ob Koroščevi šestdesetletnici 8. maja 1932, protirežimske demonstracije v Šenčurju 22. maja 1932 in »punktacije« proti centralističnemu sistemu 31. decembra 1932 oziroma 1. januarja 1933. Toda Koroščeva opozicija je bila bolj taktičnega značaja. Mnogo važnejša je bila opozicija proti Kramerjevi politiki med Kramerjevimi političnimi pristaši. Važna je bila predvsem zaradi poznejšega razvoja. Za Kramerjev vladni režim je namreč bilo značilno, da je v imenu jugoslovanskega narodnega edinstva odrekal slovenskemu narodu vsako narodno samobitnost. Med Kramerjevimi političnimi pristaši je zaradi tega nastal razpor. Močan vpliv je imela razprava Josipa Vidmarja »Kulturni problemi slovenstva«, ki je nastala v tej dobi. Povzročila je odcepitev nekaterih kulturnih delavcev od »Ljubljanskega Zvona« in ustanovitev nove revije »Sodobnost« (1933). Njeni sodelavci so stali na odločnem stališču obrambe slovenstva in bili nasprotniki unitarističnih stremeljenj JNS. Ta opozicija je bila izrazito načelne narave, kar se tiče odnosov do slovenstva, in demokratična, kar se tiče odnosov do političnih režimov.

Koroščevo taktično opozicijsko manevriranje se je pokazalo ob parlamentarnih volitvah 1935. Njegovi pristaši se niso pridružili niti Jevtiću niti Mačku, tako da je dr. Korošec ohranil proste roke. Po volitvah je vstopil v vlado in s srbskimi radikali ter bosenski muslimani ustanovil novo »vsedrjavno« stranko, »Jugoslovansko radikalno zajednico« (JRZ) in z njo podprl velesrbski centralizem.

Koroščev korak ni izzval razočaranja samo v opozicionalnih krogih — posebno ostro ga je prijemala poleti 1935 »Ljudska pravica« — temveč tudi med njegovimi pristaši. To razočaranje je v naslednjih letih še rastle in povzročalo vedno večji odpor proti Koroščevi politiki. Razlogov ni bilo malo. Stojadinović-Koroščeva vlada se je v zunanji politiki začela približevati in nato celo naslanjati na Nemčijo, privolila je v priključitev Avstrije k Nemčiji, razbila Malo zvezo in odprla vrata nemškemu kapitalu v Jugoslavijo. V notranji politiki je dr. Korošec kot notranji minister razvijal propagando proti komunizmu, podpiral organizacije, ki so se borile proti »komunističnemu« delovanju in uporabljale fašistične metode. V Sloveniji sami je bil teror še hujši kakor v drugih pokrajinah. Cenzura je bila strožja kakor drugod. Hitlerjevska propaganda pa ni imela skoraj nobenih ovir. V Slovenski ljudski stranki so se pojavili močni odkloni zaradi take politike že 1936. Izrazile so jih občinske volitve 25. oktobra 1936, pri katerih je bila abstinenca zelo velika, pa tudi protiglasovi so bili številni. Še važnejši pa so bili dogodki v Španiji, ob katerih so se uradni predstavniki slovenske politike postavili na stran Franca. Povsem drugo stališče je pa zavzel Edvard Kocbek s svojim člankom »Razmišljanja o Španiji« v »Domu in Svetu«, s čimer je povzročil razcep med sotrudniki revije. Na zunaj je bil ta razcep podoben onemu pri »Ljubljanskem Zvonu« 1932, vendar je razcep pri »Ljubljanskem Zvonu« bil postavljen le v slovenski in kvečjemu jugoslovanski okvir, razcep pri »Domu in Svetu« pa je bil postavljen v svetovni okvir odlo-

čanja, za ali proti fašizmu. V ostalem pa Kocbekov primer oponiranja ni bil osamljen. Opozicionalni pristaši SLS (dr. Breclj, dr. Stanovnik, Gostinčar) so kmalu nato v posebni izjavi obsodili Koroščevo politiko in zahtevali izstop iz JRZ.

V opoziciji proti Koroščevi politiki je bilo močan faktor krščansko socialistično delavstvo, organizirano v Jugoslovanski strokovni zvezi. Politično so krščanski socialisti dolgo pripadali Slovenski ljudski stranki. Čimbolj pa se je SLS razvijala v izrazito meščansko stranko, tembolj se je delavstvo politično oddaljevalo od nje, Jugoslovanska strokovna zveza pa je vedno bolj dobivala razredni značaj. Za nadaljnji razvoj je bilo важно, da je levo krilo v njej postajalo vedno močnejše. V dobi Koroščevega sodelovanja v JRZ je levo krilo v JSZ že prevladalo, tako da je opozicija proti Korošču izražala že opozicijo proti buržoaznemu vladnemu sistemu. Krščansko socialistično delavstvo je na tej poti pritegnilo na svojo stran tudi naprednejšo krščansko inteligenco (Borba, Beseda, Dejanje, Zarja).

Opozicija proti Koroščevi politiki in sodelovanju v JRZ ni bila nekaj izoliranega. Zaradi naraščajoče fašizacije znotraj države in zaradi naslanjanja na Nemčijo zunaj nje so začeli antifašistični elementi v vrstah SLS iskati zvez z antifašističnimi elementi v drugih političnih strankah in skupinah. Najvažnejša je bila povezava s Komunistično partijo, ki se je tudi sama trudila, da bi najrazličnejše opozicionalne elemente povezala na široki bazi boja za demokracijo in da bi uresničila nekako slovensko »Ljudsko fronto«. Ta je v državnem okviru iskala zvez z »Združeno opozicijo« pod vodstvom dr. Mačka, da bi se tako okrepile celokupne opozicionalne sile v boju proti vladajočemu sistemu JRZ. Povezave z »Združeno opozicijo« oziroma pozneje z »Blokem narodnega sporazuma« pa niso bile posebno trdne. Združevale so preveč heterogene elemente. Povezave so bile prvenstveno volitvenega značaja: 5. maja 1935 in 11. decembra 1938. Trdnejše vezi so se ustvarile le med antifašističnimi elementi v Sloveniji. Pri teh povezavah je pa Komunistična partija imela veliko vlogo. Pokazala se je za osrednjo točko, okoli katere so se zbirali antifašistični elementi.

V stari Jugoslaviji je bila Komunistična partija tista stranka, ki je bila najbolj preganjana. Posebno veliko ljudi je izgubila ob uvedbi šestojanuarskega režima. V Sloveniji je brezobzirni teror v tistih letih partijsko organizacijo skoraj popolnoma razbil. Dalje časa je bila celo brez vodstva. Po njegovi obnovitvi leta 1932 je pa še nekaj časa trpela zaradi frakcionštva in protislovnih direktiv Gorkičevega vodstva v CK KPJ. Vendar je nekaj let le razvijala intenzivnejšo aktivnost. Višek je dosegla pri petomajskih volitvah 1935. Kmalu potem pa je moč Partije zopet oslabela, vodilni kadri so morali v tujino, doma pa je zaradi frakcionštva prevladal razkroj. Razmere so se zboljšale, ko se je iz tujine vrnil Edvard Kardelj z nalogo, da bi organiziral in izvedel ustanovni kongres Komunistične partije Slovenije.

Ustanovitev Komunistične partije Slovenije je bila v zgodovini slovenskega naroda pomemben dogodek. Z njo je bila v Partiji končana doba notranje razbitosti. Ustanovni kongres jo je politično in organiza-

cijsko končoveljavno konsolidiral. Vršil se je 18. aprila 1937 na Čebinovem. Sprejel je manifest, ki je bil »magna charta« partijskega programa. Naglasil je predvsem tri momente:

1. Narodno vprašanje je postavil na novo osnovo, to je na osnovo slovenske narodne individualnosti; reši naj se v smislu marksističnoleninističnih načel, to je na osnovi samoodločbe s pravico odcepitve in priključitve.

2. Poudaril je pomen delavskega razreda, ki je predstavljal najbolj zavedni, najbolj napredni in najbolj organizirani del slovenskega naroda.

3. Pokazal je na potrebo boja proti fašizmu v domačem in svetovnem okviru.

Na teh točkah je Komunistična partija Slovenije v naslednjih letih razvijala svoje delo. Ugodno za njo je bilo, da si je pridobila močne pozicije v samem delavskem razredu in to na račun socialne demokracije, ki je doslej imela najmočnejši vpliv na delavstvo in v svojih rokah važne delavske institucije. V dobi diktatorskih režimov se je udinjala režimu in s tem razbijala akcijsko enotnost delavstva. Prav zato je začela izgubljati oporo v delavstvu, ki jo je sočasno vedno bolj dobivala Partija.

V državno politiko je Komunistična partija posegla tako, da je podpirala »Blok narodnega sporazuma«, ki sta ga sklenili zagrebška in beograjska združena opozicija proti vladni stranki JRZ. Na zunaj se je partijska podpora združenim demokratični opoziciji pokazala, ko je s svojimi zavezniki, povezanimi med seboj v »Ljudski fronti«, pri volitvah v narodno skupščino 11. decembra 1938 podprla »Blok narodnega sporazuma«. »Ljudska fronta« je bila instrument zbiranja demokratičnih sil v Sloveniji.

Ko je naslednje leto, to je 1939, s sporazumom med Cvetkovićem in Mačkom bila ustanovljena Banovina Hrvatska in so mačkovci postali vladna stranka, je Partija svojo »Ljudsko fronto« obdržala. Odpadli so le nekateri buržoazni elementi, v glavnem so pa njeni zavezniki ostali na njeni strani. Kritična točka za samo Partijo je bil, ker ni dovolj poznala ozadij, nemško-sovjetski pakt v avgustu 1939. Buržoazni očitki so namigovali na izdajstvo sovjetske politike. Partija pa je ostala zvesta vsem točkam ustanovnega kongresa in predvsem vztrajala na protifašističnih pozicijah svoje politike. To ji je pomagalo, da je kočljivo točko kmalu premagala in se upirala naslonitvi Jugoslavije na imperialistične sile. Namesto tega je zagovarjala naslonitev Jugoslavije na Sovjetsko zvezo.

Po sporazumu med Cvetkovićem in Mačkom se je v Sloveniji nadaljevalo zbiranje demokratičnih elementov. Vlogo »Ljudske fronte« je prevzelo »Društvo prijateljev Sovjetske zveze«, ki je nastalo po vzpostavitvi diplomatskih odnosov med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo. Društvo je postalo revija protifašističnih sil. V Sloveniji so bile vanj vključene predvsem one skupine, ki so bile kasneje označevane kot temeljne skupine Osvobodilne fronte. Razen njih so bili vključeni še nekateri elementi, ki so kasneje prestopili na mihailovičevske pozicije, n. pr. nagodetovci. Zaradi povezave kasnejših temeljnih skupin Osvobodilne fronte je Društvo prijateljev Sovjetske zveze bilo pravzaprav pred-

hodnik Osvobodilne fronte. Poleg Komunistične partije kot iniciatorke so v društvu sodelovali: krščanskosocialistična skupina, demokratično krilo Sokola in napredni kulturni delavci. Skupine pa niso zagovarjale samo demokratičnih principov v politiki, temveč so se približale Komunistični partiji tudi v gledanju na družbeni proces, katerega vodstvo naj bi prevzel delavski razred. V tem pa je bila ravno najmočnejša moč za trajnost medsebojne povezave. Do te povezave je vsaka od skupin prehodila svojo pot, preden je vstopila v novo skupnost, ki se je po razredni bazi razlikovala od vseh dotedanjih tradicionalnih političnih tokov v Sloveniji.

Med skupinami, ki so se povezale s Komunistično partijo, je bila skupina krščanskih socialistov močno razrednega značaja. V njenem notranjem razvoju so bili odločilni sestanki v Laškem v pozni pomladi 1940, na katerih so si postavili za cilj brezrazredno družbo, do katere je mogoče priti po socialni revoluciji in diktaturi proletariata. Kmalu nato je po želji KS prišlo do tesnejših stikov s Partijo in nato do sodelovanja v »Društvu prijateljev Sovjetske zveze«.

Skupina demokratičnega krila v Sokolu za razliko od prejšnjih v svojem bistvu ni bila razrednega značaja, temveč prvenstveno demokratično-opozicijska skupina, ki je nasprotovala šestojanuarski diktaturi in uvajanju fašističnih metod v državi v letih pred vojno, vendar procesom, ki so bili naperjeni zoper dotedanjo razredno družbo, ni nasprotovala. Njeni člani so kasneje posamič vedno bolj sprejemali partijsko pojmovanje družbenega procesa.

Za tretjo skupino, to je skupino kulturnih delavcev, ki politično ni bila samostojno organizirana, je bilo važno predvsem marksistično stališče v reševanju narodnega vprašanja, ki ga je oni del, ki se je kasneje vključil v narodnoosvobodilno borbo sprejel za svojega. Po tem stališču se je ta del približal Partiji, medtem ko se je n. pr. Furlanov krog, ki je ostal na meščanskih pozicijah, oddaljeval.

Ustvarjanje buržoazne enotnosti pred vojno. Značilen pojav za »vsedrjavne« stranke, ki so v stari Jugoslaviji nastajale na temelju Aleksandrove oktroirane ustave, je bil, da so se od Stojadinovićeve dobe dalje začele med seboj približevati. Kot instrument velesrbskega centralizma niso niti imele tako velikih programskih razlik, da bi kaj takega ne bilo mogoče. Interesna skupnost je bila močnejša kakor vse taktične razlike med njimi. JRZ je v tej dobi v celoti prevzela vlogo JNS in Ljotića ter skušala sistematično zgraditi fašistično diktaturo, ki se JNS ni posrečila. Prav zaradi zblizanja z njo je vlada JRZ 1938 po Stojadinovićevi vrnitvi iz Berlina popustila v vprašanju konkordata z Vatikanom. Narodna skupščina ga je do takrat že sprejela, za polno veljavnost bi ga pa moral še senat. Zaradi ozirov na zblizanje z JNS ga je vlada umaknila z dnevnega reda. Fašizacija države se je od Stojadinovićeve vlade dalje vedno bolj utrjevala. JRZ je z uspehom ustvarjala enotno buržoazno fronto. Do sporazuma med Cvetkovićem in Mačkom je bila ta fronta še nasprotna mačkovcem, po sporazumu pa se je vanjo vključila tudi zagrebška buržoazija.

Približevanje med »vsedržavnimi« strankami, predvsem med JNS in JRZ — kajti druge stranke so praktično le malo pomenile — je bilo izrazito razrednega značaja. Posebno jasno je bilo to v Sloveniji. Medtem ko je v Srbiji pomenilo približevanje JNS in JRZ v veliki meri zблиževanje pristašev razcepljene tradicionalne Radikalne stranke, je v Sloveniji pomenilo približevanje vrhov dveh tradicionalno si nasprotujočih taborov, namreč klerikalnega in liberalnega. Kljub stari zakoreninjeni mržnji pa se je začel pripravljati teren za skupno akcijo proti demokraciji. To je bilo tisto približevanje, ki ga je tako dobro opazila demokracija v Sokolu pri vsakem konkretnem primeru posebej. Približevanje slovenskega dela JNS in JRZ je bilo naravno razrednega značaja. Obe stranki sta se sporazumeli za skupni boj proti delavskim zahtevam. Ker je bil ravno v Sloveniji odstotek delavstva največji, je bil ta sporazum posebno važen. Interesna skupnost se je vidno pokazala predvsem pri sodelovanju obojnega kapitala. V ravnateljstvih kapitalističnih podjetij so začeli skupno nastopati eksponenti JNS in JRZ. Zelo važno in značilno je bilo, da so bili taki primeri pogosti ravno v podjetjih, kjer je prevladoval nemški kapital (Kreditni zavod). Politični in gospodarski interesi obeh strank so bili v zadnjih letih pred vojno že tako vskladeni, da je tradicionalni antagonizem med njima hitro izginjal. Na njuni strani so bili tudi vodilni eksponenti ostalih buržoaznih skupin, čeprav niso razpolagali z večjim bogastvom, a so vendar imeli koristi od utrjevanja buržoazne fronte v Sloveniji (kmetijci in socialni demokrati).

Enotna buržoazna fronta je znotraj države utrjevala fašizacijo, v zunanji politiki pa je vedno močneje drsela v objem fašističnih sosedov. Tem je dajala vedno večje koncesije, odpirala vrata njihovemu kapitalu in njihovim agentom, ki so se zajedali v vsa področja državne uprave. Petokolonstvo in naraščanje gospodarske moči tujih elementov sta bila značilna pojava na naši zemlji v zadnjih letih pred vojno. Posebno v Sloveniji so se nemški kapitalisti, tovarnarji, veleposestniki in veletrgovci počutili, kakor da bi bili doma v Nemčiji. S sodelovanjem jugoslovanskih oblasti so onemogočali delo razredno zavednega delavstva in njegovih strokovnih organizacij. Sprva so podpirali režimsko sindikalno organizacijo proti razredni, pozneje pa so ravnali tako, da so odpovedali službo razredno zavednim delavcem, ki so jih proglašali za komuniste. V zadnji fazi so delavce celo silili, da bi se vpisali v njihova izletniška in športna društva ter naročili na razna njihova glasila. S takimi metodami so hoteli slovenske delavce pridobiti za nacional-socializem. Poseben način nacističnega prodiranja v Slovenijo je predstavljalo sistematično kupovanje slovenskih posestev v obmejnih krajih, zlasti v Slovenskih goricah in Haložah. Za ta cilj so nemški posestniki dobivali finančno pomoč tudi iz Nemčije.

Viri in literatura: Spominski zbornik Slovenije ob dvajsetletnici kraljevine Jugoslavije. Ljubljana 1939. Članek Silva Kranjca »Slovenci v Jugoslaviji«, str. 66—108. — Delo, januar 1941, št. 3/1. — Delo, julij 1948, št. 1. — II. kongres Komunistične partije Slovenije. Politično poročilo CK KPS, referent Miha Marinko. CK. Ljubljana 1949. — Letaki CK KPJ in CK KPS (v arhivih CK KPS, NUK in MNO). — Resolucija 1. konference KPS julija 1940. — Slovenska

politična zgodovina (brez datuma, založbe in avtorja; izšlo v ciklostirani obliki v dobi NOB). — Strategija in taktika Osvobodilne borbe (brez navedbe datuma, založbe in avtorja; izšlo v ciklostirani obliki v dobi NOB) — Sokol v borbi za svobodo (brez drugih navedb, tiskano 1942 v Ljubljani). — Zapiski Zorana Polića o sokolstvu pred vojno (rokopis v arhivu MNO). — Spomenica slovenskemu kleru z dne 12. XII. 1944 (rokopis v arhivu MNO). — Govor Toneta Fajfarja na zborovanju aktivistov OF na Pugledu z dne 27.—30. IV. 1943 (rokopis v arhivu MNO). — Kratek zgodovinski oris skupine krščanskih socialistov (rokopis v arhivu MNO). — Ivan Kreft: 1. Petomajske volitve, formiranje slovenske Ljudske fronte, vloga »Ljudske pravice«; 2. Razmah slovenskega ljudskega gibanja po partijskih konferencah 1934; 3. Množično narodno-obrambno delo naše Partije v letih 1933—1941. (Vse tri sestavke mi je v rokopisu dal na razpolago avtor, za kar se mu toplo zahvaljujem.) — Janez Građišnik: Finska, Dejanje III, 1940, str. 117—120. — J. Z.: Zunanja politika ZSSR, Dejanje III, 1940, str. 395—398.

ZLOM STARE JUGOSLOVANSKE DRŽAVE V APRILU 1941

Kapitulacija pred obrambo. Strnjenost buržoazne fronte¹ in usodnost njene moči se je najbolj razkrila ob zlomu Jugoslavije 1941. Po mnenju avtorja »Slovenske politične zgodovine« ni bil zlom samo posledica zunanje vojaške premoči, temveč so nanj sovplivali tudi notranji pogoji. Poleg starejših, med katerimi so bili nerešeno agrarno vprašanje, lažidemokracija v političnem življenju, nerešeno nacionalno vprašanje in nasilno odrekanje narodne samobitnosti, centralizem in unitarizem, so bili še nekateri najnovejši: v zunanji politiki je naslanjanje na fašistični blok pripeljalo Jugoslavijo v popolno izolacijo v zunanjepolitičnem svetu, v notranji politiki je bil pa močan vpliv petokoloncev, zlasti pa pomanjkanje volje po kljubovanju sovražni invaziji in okupaciji. Kljubovati pa zopet ni bilo mogoče, ker takratna jugoslovanska vojska ni imela v sebi moralne enotnosti. Vojska ni bila sredstvo za obrambo ljudstva, temveč po svojem komandnem sestavu sredstvo za obrambo buržoaznih pozicij. Taka vojska pa v novih pogojih ni mogla uživati podpore ljudstva.² Buržoazni fronti ni ostalo drugega kakor da je kapitulirala.³ Odpovedala se ni samo frontalni obrambi, temveč tudi partizanskemu kljubovanju. Namesto tega se je raje naslonila na okupatorje.

Po zlomu Jugoslavije je splošna jugoslovanska buržoazna fronta razpadla v regionalne dele, ki so potem manevrirali vsak po svoje. Slovenska buržoazija se je na dogodke pripravljala že pred zlomom. Zlasti je na bližnji razvoj mislilo vodstvo SLS, in sicer tistega dela, ki je bil vključen v JRZ. Razvoj tega toka zelo dobro poznamo iz Natlačenovega poročila pobegli jugoslovanski vladi v Londonu. SLS pa seveda ni ostala v tem času sama. Na njeno stran so stopili tudi predstavniki ostalih »organiziranih in priznanih političnih strank« in skupno z vladno SLS vodili isto linijo kapitulantstva nasproti okupatorju, tako da je slovenska

¹ Glej prvo poglavje: Pregled političnih tokov pred vojno.

² Slovenska politična zgodovina, 40—41. Delo je izšlo v dobi NOB brez navedbe datuma, založbe in avtorja. Izšlo je v ciklostirani obliki.

³ II. kongres Komunistične partije Slovenije. Politično poročilo CK KPS, referent Miha Marinko. CZ. V Ljubljani 1949. Str. 58—59. Cit. Marinko...

buržoazija bila v tistih dneh povsem kompaktna. Važno pa je, da je iniciativo dajalo vodstvo SLS.⁴

Za uravnavanje politične linije v bližajočih se dogodkih je bila važna seja, ki jo je imel del eksekutive SLS v pričakovanju izbruha vojne v pisarni bana dr. Natlačena v nedeljo 30. marca 1941. Na seji so sklenili, da bosta zaradi morebitne vojne odpotovala na zapad Gabrovšek in dr. A. Kuhar, urednik Slovenca, in sicer Gabrovšek v Ameriko, dr. Kuhar pa v London. Za dr. Kulovca in dr. Kreka so določili, naj se kot ministra gibljeta z jugoslovansko vlado, ostali vodilni člani SLS z dr. Natlačenom na čelu pa naj počakajo doma in »taktizirajo« z okupatorji.⁵ Seja je predvidevala samo dve možnosti po izbruhu vojne: zmago zapadnih sil ali zmago fašističnih sil; prav nič pa ni računala na razvoj kakega močnega narodnoosvobodilnega gibanja. Zato je oblikovala »dve garnituri« in se pri tem zgledovala po prvi svetovni vojni, čeprav je takrat bil položaj bistveno drugačen. V prvi svetovni vojni se je slovenski narod šele otresal suženjstva in se prebijal v svobodo, v drugi svetovni vojni pa je po dvajsetletni svobodi izgubil in je do nje imel drugačen odnos kakor 1918. Poleg tega se je močno spremenilo razmerje družbenih sil. V svetovnem merilu je eksistirala močna Sovjetska zveza, ki je zrasla iz velike proletarske oktobrske revolucije, doma pa se je prav tako razvil močan delavski razred, katerega organizacijske moči buržoazija ni znala pravilno oceniti.

»Dve garnituri« sta bili v tistih dneh, čeprav zanju še ni nihče vedel, jasen znak kapitulantske linije takratnega vladnega dela Slovenske ljudske stranke. Na resnično narodno obrambo ta del ni računal. Vendar takih računov ni zanemaril samo vladni del SLS. Enaki nazori so prevladovali tudi pri vrhovih drugih meščanskih strank. Vladni del SLS je le dajal iniciativo, v nadaljnjem razvoju pa so se mu pridruževali enakomisleči elementi ostalih buržoaznih strank in se udeleževali vodstva v kapitulantski politiki pred sovražniki domovine in države.

Še pred izbruhom sovražnosti je »Slovenec« 4. aprila 1941 prinesel opozorilo »Akademske zveze« in »Slovenske dijaške zveze« pod naslovom »Katoliška mladina«. Članek je dejal:

»Akademska zveza' in 'Slovenska dijaška zveza' opozarjata svoje člane, srednješolce in akademike, da je ministrstvo vojske in mornarice objavilo uredbo, po kateri bo vsa mladina nad 16 let pritegnjena k pomožnim delom v zaledju, *kakor in kadar se bo izkazalo za potrebno.*

Božja zapoved nam nalaga največjo ljubezen do domovine in naroda in zato se bo vsa naša mladina z največjo požrtvovalnostjo stavila,

⁴ Izveštaj bana Dravske banovine g. Natlačen »Potpretsedniku ministrskega saveta gospodinu D. Juraju Krnjeviču«. Poročilo je registrirano v arhivu Predsedstva vlade kraljevine Jugoslavije pod strog. Pov. V. K. br. 770, 28. VIII. 1942 v Londonu. Prepis tega poročila je v arhivu CK KPS. Cit. Natlačen. Po 27. III. 1941 se JRZ razbije in v Sloveniji zopet obnovi SLS.

⁵ Proces proti vojnim zločincem in izdajalcem Rupniku, Rösenerju, Rožmanu, Kreku, Vizjaku in Hacinu. Ljubljana 1946. SKZ. Str. 21. Izjava univ. prof. dr. Rudolfa Bičanića na strani 148—149. Cit. Proces proti Rupniku.

kjerkoli in kadarkoli bo to zahtevala postavljena oblast, na razpolago naši toliko ljubljeni domovini» (podčrtal F. Š.).⁶

Ta izjava je bila objavljena v dneh, ko je že tako rekoč hiša gorela nad glavami. Poleg splošne kapitulantske linije je zanj značilno, da je ona v svojem drugem odstavku bila prvi dokument poznejše mihailovičevske teorije čakanja, ker je podpisana mladina vezala svojo aktivnost na poziv postavljene oblasti. Diametralno drugačno pot je šla ona univerzitetna mladina, ki je 3. aprila 1941 pretresala mednarodni položaj in nato sklenila, da bo vse svoje sile stavila v boj proti kapitulaciji Jugoslavije. Njeno izjavo je objavil »Slovenski narod«, vendar šele 7. aprila 1941, to je en dan po izbruhu vojne. Izjava je bila naslednja:

Za svobodo Jugoslavije.

»Zastopniki podpisanih strokovnih, ekonomskih in kulturnih društev na ljubljanski univerzi, zbrani na skupni seji dne 3. aprila t. l. smo se z ozirom na mednarodni položaj zedinili, da v interesu neodvisnosti Jugoslavije povežemo vse svoje sile v borbi proti kapitulaciji.

Kapitulacija ne utrjuje miru, temveč tira Jugoslavijo v krvavi obračun med obema imperialističnima taboroma in jo izpostavlja kulturnemu in gospodarskemu zatiranju. Zato se bomo najodločneje borili proti vsem pojavom defetizma in kapitulantstva med akademsko mladino kakor tudi v naši javnosti.

Na drugi strani se bomo prav tako borili proti vsakršnemu udinjanju Jugoslavije tujemu imperializmu in vsled tega razkrinkavali tujcem služeče agente, ki hočejo s provokatorskimi dejanji izzvati čimprejšnji napad na Jugoslavijo. Prepričani smo, da se more naše ljudstvo gospodarsko, socialno in kulturno razvijati le v svobodni in neodvisni Jugoslaviji. Zato bomo odločno in v prvih vrstah branili svobodo in neodvisnost naše domovine in stavljamo v ta namen vse svoje sile na razpolago za njeno obrambo. — Pripravljeni smo, da nas oblasti po potrebi razporede pri tehničnih, sanitetnih, poljskih in upravnih delih.

V interesu okrepitve obrambne moči države pozivamo vso slovensko akademsko mladino in slovensko ljudstvo v enotno in strnjeno borbo za neodvisnost in celokupnost državnega ozemlja (podčrtal F. Š.).

.....

Zveza strokovnih klubov tehniške fakultete. — Društvo medicincev v Ljubljani. — Društvo slušateljev juridične fakultete. — Društvo slušateljev filozofske fakultete. — J. N. A. D. Jugoslavija. — Slovenski klub. — Akademsko društvo »Doberdob«. — Klub prekmurskih akademikov. — Akademsko protituberkulozna liga. — SPD Akademsko skupina. — Akademsko Jadransko stražo.

V posebni spomenici rektorju univerze so prav tako izjavljali, da so pripravljene stopiti v službo domovine za obrambo njene neodvisnosti. Zraven so prosili za primerno zaposlitev po strokah. Poleg prej imenovanih so bila na spomenici podpisana še naslednja društva: S. K. A. D.

⁶ Slovenec 4. IV. 1941.

Zarja. — Jug. akad. društvo Kranj. — Krščansko združenje mladih ljudi (YMCA).⁷

Izjava v »Slovenskem narodu« je dokument narodnoobrambne aktivnosti Komunistične partije v dneh zloma Jugoslavije, ko se je borila proti kapitulantski politiki režima, proti petokolonaštvu, za mobilizacijo ljudskih množic in aktivno obrambo proti sovražniku. Partija je ta boj vodila posredno s tem, da so se ji pridružili enako patriotsko misleči Slovenci, ali pa neposredno s tem, da so partiji sodelovali v vodstvu različnih organizacij.

Razen sklepov na seji 3. aprila je partijsko aktivnost dokumentiral v tistih dneh še poziv za vstop v Akademsko legijo, ki ga je objavil »Slovenski narod« 9. aprila 1941.

Akademsko legijo kliče.

Ustanovila se je Akademsko legijo, ki vabi brez ozira na prepričanje vse akademike, ki so željni pravice in ljubijo svoj dom in jezik ter vse po srcu čiste državljane, ki iz katerega koli vzroka niso klicani v službo domovine, pa se čutijo sposobne braniti svoj rod in bitnost, da se javijo od 7. ure zjutraj do 20. ure zvečer na univerzi, pripravljeni, da store svojo akademsko dolžnost.

.....

Našemu pozivu se odzovite še danes, to je dne 9. aprila 1941 v zgoraj navedenem času!

Pooblaščen pripravljalni odbor Akademsko legije.

Narodnoobrambna akcija Komunistične partije za aktivno obrambo državne neodvisnosti kljub intenzivnemu prizadevanju ni mogla doseči konkretnih uspehov, ker je uradna priprava odpovedala na celi črti oziroma je njena pripravljenost bila zgolj prazna in demagoška fraza, za katero se je skrivalo kapitulantstvo. Uradno kapitulantstvo ni izpričeval samo paničen beg vlade iz Beograda, temveč še bolj umik iz obrambne črte nasproti Italiji. Kakor pripoveduje general Rupnik v svoji razpravi »Der italienische Faschismus in der Provinz Laibach«, je bila ta črta po osebni izjavi komandanta XI. italijanskega korpusa generala Robottija in njegovih oficirjev tako dobro utrjena in zgrajena v tako ugodnem naravnem okolju, da bi jo Italijani nikoli ne mogli predreti, če bi jugoslovanski vojaki položaje branili. Za izdelavo te obrambne črte je bilo porabljenih približno 1 milijardo dinarjev, kakor je povedal general Rupnik na procesu proti njemu in njegovim soobtožencem v dneh 21.—30. avgusta 1946. Toda jugoslovanske vojaške oblasti so obrambo položajev prostovoljno opustile. Štab I. grupe armij v Zagrebu, v katerem je Rupnik bil načelnik štaba, je v noči od 7. na 8. april izdal povelje za umik s frontnih položajev in utrjene linije, kar je pomenilo sovražniku odpreti vrata v Jugoslavijo.⁸

⁷ Slovenski narod 7. IV. 1941.

⁸ Proces proti Rupniku, 87.

Ustanovitev Narodnega sveta in njegova kapitulantska vloga. Med tem časom so oblasti v Sloveniji s pomočjo predstavnikov meščanskih strank odigrale same zase svojo kapitulantsko vlogo. Njen nositelj je postal Narodni svet. Nastal je iz konference, ki jo je sklical ban dr. Marko Natlačen v nedeljo 6. aprila 1941 popoldne v banski palači. Udeležili so se je predstavniki »organiziranih in priznanih političnih strank«. Te so po Natlačevem poročilu londonski jugoslovanski vladi bile: Slovenska ljudska stranka (SLS), Jugoslovanska nacionalna stranka (JNS), Narodna radikalna stranka (NRS), Samostojna demokratska stranka (SDS) in Socialistična stranka Jugoslavije (SSJ). Na tem sestanku je ban razložil, da so zaradi vojnega stanja nastale take razmere, da stranke v Sloveniji morajo sodelovati pri vseh važnih odločitvah, da se ohraniti red in mir in da bi po možnosti bilo ljudstvo o vseh važnih odločitvah poučeno samo v enem smislu. V sporazumu z vsemi strankami je bil po banovem predlogu ustanovljen *Narodni svet*. Vanj so vstopile stranke, ki so bile povabljene na ustanovno konferenco.⁹ Te so tudi predlagale, naj predsednika izbere zastopniki SLS kot najmočnejše stranke v deželi. Soglasno so izbrali dr. Marka Natlačena. Narodni svet je nato po radiu in tisku razglasil svojo ustanovitev in jo obrazložil s tem, da je v težkih časih potrebno enotno nastopanje vseh strank. Prav nič pa ni omenil obrambe države.

Ko je Centralni komite KPS zvedel za ustanovitev Narodnega sveta, je po dr. Černeju, ki je bil član Narodnega sveta, sporočil svojo zahtevo, da Narodni svet sprejme med svoje člane tudi predstavnike KP in organizira odločno obrambno akcijo.¹⁰ Toda včlanjene stranke so zahtevo soglasno odbile, češ da Narodni svet načelno morejo zastopati samo predstavniki organiziranih in priznanih političnih strank.¹¹ Ker je tedaj edino Komunistična partija organizirala prostovoljce in slovenski narod javno pozivala na obrambo domovine pred fašističnimi napadalci, je Narodni svet s tem pokazal, da je uradno pripravljanje na obrambo bilo le slepilo, za katerim se je skrivalo odkrito kapitulantstvo.¹² Kapitulantstvo je bilo temeljna poteza politike Narodnega sveta, politika Narodnega sveta pa je po včlanjenih strankah bila politika slovenske buržoazije in buržoaznih elementov, zato je pred sovražnikom padla na kolena le slovenska buržoazija.

Buržoazno enotnost in govoričenje o obrambi je lepo videti v članku »Naša sloga in strnjenost« v »Jutru« in »Slovencu« 8. aprila 1941. Članek pravi: »Ustanovitev Narodnega sveta za Slovenijo smatra vsa naša javnost za zelo važen dogodek. Pozdravlja ga predvsem zaradi tega, ker dokazuje, da zna naš narod v odločilnih trenutkih složno in enotno nastopati v obrambo svojih narodnih in državnih koristi. To, da so v Narodni svet vstopile namesto strankarskih vidikov skupne narodne in državne koristi (!), daje tej ustanovi zgodovinski pomen. Naša sloga in strnjenost sta

⁹ Natlačen.

¹⁰ Fr. Saje: Dr. Natlačen in Narodni svet. Borec 1951, št. 3, str. 101.

¹¹ Natlačen; Marinko, 60.

¹² Marinko, 60.

v težkih časih najboljšje jamstvo naše svobode in srečne bodočnosti.«¹³ Članek govori, »da zna naš narod v odločilnih trenutkih složno in enotno nastopati...« Toda ta narod je bil le »narod« v Cankarjevem smislu, ta je znal »složno in enotno nastopati«, slovenski narod pa v resnici zaradi buržoaznega kapitulantstva ni bil složen in enoten, kakor so izpričali kasnejši dogodki.

Prav v tistih dneh, ko je Narodni svet komaj nastal, je Natlačen sam pokazal, da enotnega naroda tudi v njegovih očeh ni bilo. Medtem ko je predsednik vlade general Simović odredil, da se vsi politični jetniki izpuste, je dr. Natlačen poleg dr. Mačka bil tisti, ki je to odredbo sabotiral in ni hotel izpustiti protifašističnih borcev, ki jih je imel po raznih zaporih, čeprav so se celo prostovoljno javili v vojsko. Izpuščeni so bili šele na pritisk ljudstva. V Novem mestu so jih izpustili prav v zadnjem hipu, ko so že »kulturbundovci« prevzeli oblast.¹⁴

Povsem drugačen je bil dr. Natlačen nasproti nemški narodni manjšini. Po lastni izjavi je ščitil nemško manjšino, naročal milo postopanje z njimi, da ni bil nihče odpeljan v notranjost države. Za one, ki jih je vojska zaprla, je dosegel, da so bili izpuščeni na svobodo. Tako je s svojo avtoriteto ščitil kulturbundovske petokolonce. Zastopniki ljubljanskega »Kulturbunda« so se mu 11. aprila za tako postopanje lahko opravičeno zahvalili.¹⁵

Narodni svet je bil kot celota odgovoren za kapitulantsko vlogo, ki jo je odigral v dneh zloma Jugoslavije. Natlačen je sicer dajal iniciativo in sklepe izvrševal, toda Narodni svet je o vsem obveščal in Narodni svet je o vsem sklepal in vse potrjeval. Sestajal se je vsak dan, po potrebi pa celo večkrat na dan. Na drugi seji 7. aprila je pooblastil Natlačena, naj pri vojaških oblasteh intervenira, da bi ne rušile prometnih in gospodarskih objektov. Po lastnem priznanju je bil pri tem poslu zelo marljiv.¹⁶

V četrtek 10. aprila je jugoslovanska vojska izpraznila velik del Slovenije. Zapustila je tudi Ljubljano. Narodni svet je na seji dopoldne tega dne sestavil proglas na prebivalstvo za primer sovražne okupacije. V njem je napovedal, da bo Ljubljana v kratkem zasedena, prebivalstvo pa je pozval k redu in miru. »Ohranimo pri tej priliki tisti red in mir, ki je pri nas tradicionalen! Bodimo v prisebnosti, zbranosti in disciplini verni potomci svojih prednikov! Na miren način pokažimo svoje dostojanstvo.« Nato je svaril pred uporabo orožja proti tuji vojski, nemški narodni manjšini, češ da bi bil »največji greh uporabljati orožje proti tuji vojaški sili« in pred denuncianstvom, »ki je nezdržljivo s človeškim dostojanstvom.«¹⁷ Proglas ni bil takoj objavljen. Določeno je bilo, da bo objavljen ob primerni priliki. Toda kljub vsemu je prišel pravočasno med ljudi in vplival demoralizujoče. Za vsebino je zvedela tudi vojska

¹³ Jutro 8. IV. 1941; Slovenec 8. IV. 1941.

¹⁴ Osebna informacija Fr. Sajeta.

¹⁵ Natlačen.

¹⁶ Natlačen.

¹⁷ Slovenec 12. IV. 1941.

in jo ostro obsodila.¹⁸ V listih je bil objavljen 11. in 12. aprila.¹⁹ Demoralizujoče je vplivalo tudi časopisje. Slovenski dom je 11. aprila 1941 pisal: »... usoda Slovencev se kroji daleč v svetu, ne pa pri nas! Božje sonce greje našo zemljo in jo bo grelo do konca dni! ... Draga bela Ljubljana! Ostani mirna, dostojanstvena, preudarna, dostojna in mirna do skrajnosti.« Članek je podpisal -nik (Javornik?).²⁰

Na popoldanski seji Narodnega sveta je Natlačen sporočil Narodnemu svetu, da je bila v Zagrebu proglašena Neodvisna država Hrvatska in predlagal, naj na slovenskem ozemlju Narodni svet prevzame vrhovno oblast. Narodni svet se je s tem strinjal in v tem smislu sestavil proglas na prebivalstvo. »... vse zveze med Slovenijo in jugoslovansko vlado so onemogočene. — Vrhovna državna oblast kraljevine Jugoslavije se nad Slovenijo dejansko ne more izvajati. Zaradi tega sta ban in Narodni svet za Slovenijo prevzela na našem ozemlju izvrševanje vrhovne oblasti in s tem skrb za red in mir ter za nadaljnjo usodo našega naroda.«²¹ Natlačen je hotel pridobiti poveljujoče generale za to, da bi se vojska v Sloveniji podredila Narodnemu svetu, pa ni uspel. Toda vojska je od četrtega dalje sama razpadala.²² Ukaz štaba I. grupe armij v Zagrebu, kjer je bil načelnik štaba general Rupnik, o umiku s frontnih položajev in utrjene linije je usodno pospešil proces kapitulacije.²³

Zaradi razpadanja vojske se je Natlačen bal za red in mir. Ker z vojsko ni mogel več računati, je hotel ustvariti novo oboroženo silo, ki bi bila povrh še popolnoma v rokah Narodnega sveta. Ta pomožna vojska naj bi bila »Slovenska legija«, ki naj bi pomagala vzdrževati red. Sestavljali naj bi jo vojaki in oficirji, vračajoči se iz propadajoče jugoslovanske vojske.²⁴ Narodni svet je sočasno naročil, naj se »vse straže, varnostni organi in vojaki, ki pripadajo slovenskim edinicam, označijo s slovenskimi kokardami ali trakovi, ki naj jih vidno nosijo.«²⁵ Natlačena in njegov Narodni svet je močno skrbelo, da bi ljudstvo ne pobralo in poskrilo orožja in vojaškega blaga, ki ga je odmetala razpadajoča jugoslovanska vojska. Izdal je takoj poziv, oddati tako blago in orožje »kakršne koli vrste ali municijo... v roku 24 ur... najbližji žandarmerijski postaji ali občini.«²⁶

V »Slovensko legijo« je v Ljubljani pozivala policija, na deželi pa župani.²⁷ Pod naslovom »Prijavite se za pomoč policiji!« je pozivala uprava policije ljubljansko prebivalstvo, naj se javijo vsi, ki ljubijo red

¹⁸ Natlačen.

¹⁹ Slovenski narod 11. IV. 1941; Jutro 12. IV. 1941; Slovenec 12. IV. 1941.

²⁰ Slovenski dom 11. IV. 1941.

²¹ Natlačen; Slovenec 12. IV. 1941.

²² Natlačen.

²³ Proces proti Rupniku, 87.

²⁴ Natlačen.

²⁵ Slovenski dom 11. IV. 1941; Slovenec 12. IV. 1941.

²⁶ Slovenski narod 11. IV. 1941; Jutro 12. IV. 1941; Slovenec 12. IV. 1941.

²⁷ Slovenski dom 18. IV. 1941.

in mir, da jih bo primerno zaposlila.²⁸ V »Slovensko legijo« so klicali ljudi, ki so pripadali strankam, ki so sestavljale Narodni svet oziroma organizacijam, ki so jih imele posamezne stranke. Tako je Slovenski narod 11. aprila 1941 priobčil naslednji razglas:

»Sokoli!

Javite se pri policijski upravi na Bleiweisovi cesti za pomožno stražno službo. Tudi člani Zveze fantovskih odsekov naj se zglase pri policijski upravi.«

Mnogo jasnejši in zgovornejši je bil Slovenec 12. aprila 1941. V pozivu za organizacijo vaških in občinskih pomožnih straž je svaril pred »temnimi elementi« na znotraj, medtem ko o zunanji okupatorski nevarnosti ni spregovoril niti besede:

»Članom Kmečke zveze, Mladinske kmečke zveze in Zveze slovenskih fantov in deklet!

Težke dni slovenskega naroda skušajo izrabiti temni elementi za svoje prevratne namene. Zato je potrebno: da čuvate svoje domove, da skrbite za red po naših vaseh in da organizirate takoj vaše in občinske pomožne straže, ki naj takoj stopijo v stik z našim orožništvom in varnostnimi organi. Poudarjamo, da vlada v vsej Sloveniji popolni red ter da oblast v polni meri skrbi za osebno in imovinsko varnost.

Ne nasedajte lažnim poročilom ter v kali zatrite vsak razkroj in pesimizem.

Kmečka zveza — Mladinska Kmečka zveza,
Zveza slovenskih fantov in deklet.«

Razglas v Slovincu ni pomemben samo zato, ker je ljudstvu zapiral oči pred okupatorsko nevarnostjo, temveč je pomemben, ker vsebuje tisto temeljno misel, ki je kasneje 1942 postala geslo za organizacijo tako imenovanih »vaških straž«, namreč fikcijo samopomoči pred »temnimi elementi«. Po tem razglasu ni bil nevaren okupator, temveč je bil nevaren ali vsaj nevarnejši notranji »sovražnik«, ki bi hotel težke dni izrabiti za »prevratne«, to je razredne namene.

Natlačenov poziv pri vojakih ni uspel. Vojska je od četrtega zvečer hitro razpadala. Malo več uspeha je imel s »Slovensko legijo«, ki so jo nekateri podeželski župani vneto podpirali in ustanavljali. Ti »legionarji« ali »stražarji«, kakor so jih imenovali po Dolenjskem, so ljudem pobirali orožje in strelivo ter ju spravljali v občinska skladišča, da so ju potem

²⁸ Slovenski narod 11. IV. 1941; Jutro 12. IV. 1941. O vabljenju v policijsko službo je v Novem svetu 1946 napisal Tone Fajfar naslednje besede: »Policisti so na ljubljanskih dohodih vabili demobilizirane vojake v narodno legijo, ki jo je ustanovil Natlačen tisto uro, ko je dal izobesiti sramotno belo zastavo. Ta legija naj bi varovala oblastnike vsaj do tiste ure, da jih vzame v zaščito okupator. Vabe smehljaajočih se policajev so bile zaman.« Tone Fajfar: Nekaj spominov ob petletnici Osvobodilne fronte. Novi svet I. 1946, str. 313—325. Cit. Fajfar, Nekaj spominov...

nepoškodovana izročali fašističnim okupatorjem. Ko so Nemci prišli na Dolenjsko, so hitro spoznali korist teh »stražarjev«. Če sami niso imeli dovolj »kulturbundovcev«, so jih dopuščali še nekaj dni po zasedbi. S slovenskim trakom na rokah so skupno z Nemci ali pa sami patroljirali po vaseh, zbirali orožje in okupatorju varovali red in mir.²⁹

S prevzemom vrhovne oblasti, snovanjem slovenske vojske in ustanovitvijo »Slovenske legije« je Natlačen z Narodnim svetom po zgledu Tisove slovaške države in Paveličeve NDH izoblikoval nekako slovensko državico, Narodni svet pa se je iz političnega organa spremenil v vlado. Zgodilo se je to v tistih urah, ko je Slovenija visela nekako v zraku, ker nemške divizije niso najprej vpadle v Slovenijo, temveč so prej poplavile vzhodne in osrednje dele države, na Slovenijo pa kakor da so pozabile. Šele 9., 10. in 11. aprila so nemške čete udarile preko severne Slovenije in prodrle do Save. Ugodno za Natlačena je bilo tudi dejstvo, da v tistem času italijanska vojska ni izpolnila naloge, kakor bi jo morala, ko bi namreč iz Primorske morala napredovati proti jugovzhodu, proti Ljubljani, proti Splitu in Jajcu ter zaščititi nemški desni bok.³⁰ Zaradi strahopetnosti je obtičala. Zasedla je samo Rateče, Podkoren in Kranjsko goro. Zaradi vpada jugoslovanske izvidnice proti Cerknemu v noči med 8. in 9. aprilom je med italijanskimi četami nastal celo poplah in beg. Umirile so se, ko se je jugoslovanska izvidnica že davno vrnila. Šele 10. aprila, ko so Nemci bili že globoko v Jugoslaviji, je general Ambrosio ukazal splošni napad, ki naj bi se začel 11. aprila ob 12. uri.³¹

Akcija za priključitev k Nemčiji. V tistem času, ko je usoda Slovenije bila na videz še neodločena, je Natlačen z Narodnim svetom hotel izkoristiti trenutek in Slovenijo, to je takratno Dravsko banovino podrediti Nemcem, ki naj bi ji vladali v obliki nekega protektorata. Natlačen je upanje na ta cilj opiral na več argumentov. Eden od teh je bila njegova velika prizanesljivost do kulturbundovcev, nemške pete kolone v Sloveniji in do nemške manjšine sploh. Drugi argument pa so bili Koroščevi razgovori z Nemci ob priliki njegovega obiska pri Tisu v Slovaški jeseni 1940. Po njih je baje dr. Korošec s posredovanjem Tisa sklenil na Dunaju nek sporazum, po katerem bi Slovenija postala nemški protektorat po zgledu Slovaške.³² Natlačen le ni vedel, koliko je Korošec s svojim predlogom pri nemški vladi uspel, ker se zaradi njegove nenadne smrti pogajanja niso več mogla nadaljevati. Na teh osnovah je Natlačen skušal aprila 1941 uresničiti svoje načrte. Pri tem je užival podporo vsega Narodnega sveta. Najprej je v petek 11. aprila dopoldne iskal zveze z nemškim poveljnikom v Zagrebu. Ta ga je napotil na nemškega poveljnika na slovenskem ozemlju, češ da je on pooblaščen za take

²⁹ Fr. Saje, ustni vir.

³⁰ Slovenski poročevalec 1938—1941. Ponatis. Ljubljana 1951, str. 252. Cit. SP, ponatis..., kadar gre za opombe. Če gre samo za originalno besedilo, pa citiram le leto, datum in številko Slov. por.

³¹ J. J.: Vdor vojske italijanskega fašističnega imperializma v Slovenijo aprila 1941. Tovariš IV, 1948, št. 22, 23, 28, 30—32. O Cerknem še posebej glej dr. J. I.: Zakaj je italijanska vojska usodno noč bežala iz Cerknega. Primorski dnevnik 19. in 20. VII. 1951.

³² Proces proti Rupniku, 148. Izjava dr. Bičanića.

razgovore. Medtem je Natlačen dobil telefonsko zvezo z nemško vojsko v Velenju in se dogovoril, da bosta v njegovem imenu tja prišla celjski župan dr. Voršič in okrajni glavar dr. Zobec. Nemška vojska pa je prej prišla v Celje, zato je divizijski general Lantz po dr. Voršiču sporočil Natlačenu, naj pride v soboto 12. aprila v Celje, kjer se bodo začeli razgovori ob 11. uri v mestni hiši.³³

Še preden se je Natlačen sestal z Nemci, so mu Italijani začeli mešati načrte s svojim prodiranjem proti Ljubljani, kamor so prišli v petek 11. aprila ob pol šestih popoldne. Natlačen tega prodiranja ni bil vesel. Nestrpno je pričakoval poročil o nemškem napredovanju iz Kranja proti Ljubljani. Toda Nemci preko Medvod takrat niso šli. Natlačenu ni ostalo drugega, kakor da je v mraku tistega dne sprejel v svoji pisarni generala Federica Romera, poveljnika divizije »Isonzo«. Pojasnil mu je ustanovitev Narodnega sveta, zraven pa mu tudi neovirano povedal, da se je z Nemci dogovoril za sestanek in ga prosil, ker so medtem Ljubljano zasedle italijanske čete, naj mu izda dovoljenje za neovirano potovanje v Celje. General Romero mu ga je precej napisal lastnoročno.³⁴

Na razgovore v Celje so se 12. aprila 1941 odpeljali dr. Natlačen, Ivan Pucelj in dr. Andrej Gosar kot delegati Narodnega sveta. Pridružil se jim je še Marko Kranjc, ki naj bi potem nadaljeval pot v Maribor. Ko jih je general Lantz sprejel, jim je sporočil, da se z njimi ne more razgovarjati, češ da so njegove direktive strogo vojaškega značaja. Natlačenu je bilo jasno, kaj je to pomenilo. Generala Lantz je še prosil, da bi posredoval zvezo z nemško vlado in ji sporočil željo Narodnega sveta, da bi imenovala svoje predstavnike, s katerimi bi se lahko pogovorili o usodi slovenske dežele. General je privolil, da bi Marko Kranjc počakal v Celju na odgovor. Ostali so se vrnili v Ljubljano prepričani, da so jih Nemci sploh odbili in odklonili vsake razgovore z njimi. Prepričanje je bilo pravilno, kajti prav tisti dan je general Keitel podpisal začasna navodila za razdelitev Jugoslavije, po kateri so Nemci dobili svoj del Slovenije, ostalo pa Italijani in Madžari.³⁵

Marka Kranjca so Nemci predstavili nadporočniku grofu Bossi-Fedregottiju, ki je bil oficir za zvezo z zunanjim ministrstvom. Kranjc mu je razložil cilje Narodnega sveta. Grof mu je obljubil sporočiti odgovor iz Berlina. Dva dni nato je Kranjc dobil sporočilo, da predstavnik ministrstva zunanjih zadev ne vidi možnosti, da bi se mogel sestati s predstavnikom Narodnega sveta. Natlačen ni uspel, da bi ga nemška vlada priznala za slovenskega kvislinga.³⁶

Prizadevanje za slovensko oblast pod Italijani. Ko Natlačen ni imel sreče pri Nemcih, je poskusil pri italijanskih fašistih. V nedeljo 13. aprila

³³ Natlačen.

³⁴ Natlačen.

³⁵ Dokument o tem hrani arhiv mednarodnega vojnega sodišča v Nürnbergu. Natančen citat in glavno vsebino direktive za razdelitev Jugoslavije na slovenskem delu je objavila »Komisija za ugotavljanje zločinov ...« v knjigi: Saopštenje o zločinima Austrije i Austrijanaca protiv Jugoslavije i njenih naroda. Beograd 1947, str. 20.

³⁶ Natlačen.

la 1941 je kot predstavnik Narodnega sveta z ljubljanskim županom dr. Adlešičem obiskal na italijanskem poveljstvu predstavnika fašistične civilne oblasti Emilia Graziolija. Naslednji dan mu je ta vrnil obisk v banski palači. Po zagotovitvi lojalnosti je Natlačen pri nadaljnjih razgovorih predlagal, naj bi Narodni svet izvrševal civilno oblast na slovenskem ozemlju, ki so ga zasedli Italijani. Poleg italijanskih vojaških oblasti, naj bi ga podpirala tudi »Slovenska legija«. Toda italijanski generalni štab je že 14. aprila odločno odklonil predlog, da bi se ustanovila slovenska zaščita iz policije in žandarmerije.³⁷ Kljub vsemu je Narodni svet izvrševal civilno oblast še teden dni po okupaciji, ker se Italijani sami niso znašli. Imel je več sej, na katerih je sprejel razne odredbe in razglase v pomoč italijanskim okupatorjem. Tako je Natlačen 16. aprila izdal uredbo o prijavi prilaščene državne lastnine, v tisku pa je opozarjal, »da se ohranijo dobri odnošaji do okupacijskih čet in oblastev, ter da se opusti vse, kar bi moglo te odnošaje poslabšati«.³⁸

Zadnjo sejo je Narodni svet imel kot oblastni organ 17. aprila 1941. Naslednji dan je civilni komisar Grazioli iz Natlačenovih rok prevzel civilno oblast in se mu zahvalil za sodelovanje z italijanskimi oblastmi v prvih dneh zasedbe.³⁹

Po 17. aprilu se je Narodni svet spremenil iz oblastnega organa zopet v politično vodstvo slovenske buržoazije. Svojo kapitulantsko vlogo je v precejšnji meri zaključil. Pomagal je pripeljati slovenski narod v novo sužnost. Najprej se je odpovedal vsakemu oboroženemu kljubovanju okupatorski invaziji, nato je izbiral okupatorja, se hotel najprej sporazumeti z Nemci, nato pa z Italijani. Zlasti tem je nazadnje olajšal prevzem oblasti, kar najbolj je mogel, zato so ga pa ti z lahkoto potisnili ob stran.

Kljub klavrnemu položaju, v katerega so zašli vrhovi slovenske buržoazije, se niso hoteli spametovati. Po Graziolijevem prevzemu oblasti so še na različne načine moledovali za drobtinice oblasti na rodni zemlji. Italijanski okupator jih je pri tem spretno izkoriščal in priklepal nase. Pomagala mu je taktika »mile roke«, ki so jo slovenski buržoazni vrhovi znali zelo ceniti, ko so videli, da so Nemci takoj pri prihodu na Štajersko in Gorenjsko začeli v množicah zapirati slovenske ljudi. Teza naslonitve na Italijane se je zato še bolj okrepila. Izražali so jo predstavniki klerikalnega in liberalnega tabora.

V liberalnem taboru stala bila zagovornika naslonitve na Italijane predvsem Avgust Praprotnik in dr. Marijan Zajc. Praprotnik je bil najprej nemško usmerjen zaradi tesnih gospodarskih zvez z nemškimi kapitalisti (Avgustom Westnom!). Zaradi izdaje nekega nemškega agenta Angležem pa se je zameril gestapovcem, ki so mu po zlomu Jugoslavije preiskali njegovo stanovanje in zagrozili z aretacijo. Tega se je Praprotnik zbal in iskal opore pri Grazioliju, ki mu je obljubil, da ga bo varoval in preprečil njegovo aretacijo za vsako ceno. To je nekaj dni

³⁷ M. Mikuz: Kako so Italijani zasedli Slovenijo. Borec 1950, št. 1, str. 6.

³⁸ Slovenski narod 16. IV. 1941; Jutro 17. IV. 1941; Slovenski dom 17. IV. 1941; Slovenec 17. IV. 1941; Jutro 18. IV. 1941.

³⁹ Jutro 19. IV. 1941; Slovenec 19. IV. 1941.

nato tudi storil, ko so ga gestapovci hoteli aretirati. Poslal je karabinerje, ki so Praprotnika odpeljali kar v Graziolijsko pisarno, kjer je ostal, dokler niso gestapovci odšli. Med tem časom se je Praprotnik mnogo razgovarjal z Graziolijem o ureditvi italijanske okupacije. Skupaj z dr. Zajcem je med liberalnimi Slovenci agitiral za popolno naslonitev Slovencev na Italijo, češ da je zanje edina rešitev. Bil je za takojšnjo priključitev k Italiji. Začel je pritiskati na svoje politične prijatelje, naj priključitev pozdravijo in sodelujejo pri njeni proglasitvi. V ta namen je navezal stike tudi z drugim taborom, z dr. Natlačenom in dr. Adlešičem, ki je bil njegov osebni prijatelj.

Praprotnik je v želji po tesni naslonitvi na Italijane skupaj z dr. Zajcem propagiral že v prvih tednih vstop liberalnih Slovencev v fašistično stranko, češ da bi prehiteli klerikalce, da bi ti ne dobili vse oblasti v roke. Grazioliju je prav tako ponudil brezpogojno sodelovanje Jutrovihih listov.⁴⁰

Praprotnikov krog ni bil velik. Mnogi ljudje liberalnega tabora so stali ob strani, toda bolj zato, ker si niso bili na jasnem, kako bo potekal razvoj v prihodnosti sploh, deloma pa zato, ker so čakali, da uveljavijo svoje ambicije. Le malo je bilo takih, ki bi zaradi močne narodne zavesti načelno odklanjali linijo Praprotnikove politike.⁴¹ Praprotnikova linija je v prvih tednih po okupaciji bila najlažja, zahtevala ni nobenih težav, saj je bila linija najmanjšega odpora.

Politika naslanjanja na Italijane zaradi groze pred nemškimi metodami na Gorenjskem in Štajerskem je bila odločilna poteza tudi pri vrhovih klerikalnega tabora. Njen glasnik je bil bivši ban dr. Natlačen. Poleg njega sta se iniciativno uveljavljala univ. prof. dr. Ehrlich kot predstavnik najbolj desničarsko usmerjenih katoličanov, ki so se predajali fantazijam »katoliške Italije«, in ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman.

V novem položaju, odkar so Italijani prevzeli oblast v Ljubljani, so klerikalni vrhovi pokazali svojo naklonjenost italijanskemu okupatorju z obiskom ljubljanskega škofa pri civilnem komisarju Grazioliju v ponedeljek 21. aprila 1941. »Mons. Rožman je izročil kr. civ. komisarju svoje pozdrave in pozdrave vse duhovščine po italijanskih četah zasedenega slovenskega ozemlja, zagotavljajoč mu popolno sodelovanje cerkvenih oblasti s fašistično Italijo v interesu prebivalstva.«⁴²

Za sodelovanje s fašistično Italijo so bili predstavniki obeh tradicionalnih taborov. Zato se je Praprotnikova misel sodelovanja Jutrovihih listov z Italijani v naslednjih dneh raztegnila tudi na Slovenčeve liste. Lastništva dnevnikov so sklenila objavljati »najvažnejše in najbolj zanimive vesti« tudi v italijanskem jeziku. Sklenili so, da bosta te vesti redno objavljala po en jutranjik in en večernik, in sicer najprej »Jutro«

⁴⁰ Poročilo o delu slovenskega dela JNS v okupacijski dobi. Delo je kratek opis v rokopisu v arhivu Muzeja Narodne osvoboditve (AMNO). Cit. Delo JNS. Arhivno gradivo je vselej iz arhiva MNO, če izrecno ne citiram drugače.

⁴¹ Delo JNS.

⁴² Jutro 22. IV. 1941; Slovenec 22. IV. 1941.

in »Slovenski dom«, nato pa »Slovenec« in »Slovenski narod«. Izmenjavali bi se vsakih 14 dni. Lastništva so ta sklep utemeljila s tem, da bi bili italijanski vojaki in uradniki, ki žive na slovenskem ozemlju, takoj obveščeni o italijanskih svetovnih in domačih dogodkih. Pravi cilj časniških lastnikov pa je odkril komentar k tej objavi: »Ta sklep lastništev najpomembnejših domačih listov dokazuje voljo ljubljanskega časopisja po sodelovanju z italijanskimi oblastmi in italijanskimi državljani in bo pomenil novo uspešno sredstvo za vzpostavitev vedno bolj trdnih kulturnih vezi z njimi.«⁴³

V strahu pred Nemci so vrhovi slovenske buržoazije kmalu želeli, da bi Italijani zasedli kar največ slovenskega ozemlja. Zaradi nemškega diktata na Dunaju, kjer so 22. aprila 1941 podpisali Nemci in Italijani sporazum o določitvi meje med obema državama na slovenskem ozemlju, niso bili oni nič manj prizadeti kakor Italijani. Ko se je Ciano na poti z Dunaja ustavil v Ljubljani in govoril tudi z Natlačenom, mu je Natlačen skušal prikazati, da je nova meja med Nemčijo in Italijo, ki je potekala po severni periferiji Ljubljane, z gospodarskega in prometnega vidika nemogoča. Predočeval mu je, da bi Italija morala zasesti vso bivšo Kranjsko, okrajé Laško in Brežice ter vso bivšo ljubljansko oblast, da bi bila slovenska zemlja v Italiji bolj zaokrožena in samostojna.⁴⁴ Italijani niso mogli tem željam ustreči, zagotoviti si niso mogli povsod niti tistega ozemlja, ki jim je po dunajskem sporazumu pripadlo. Nemci so jih izrivali na Dolenjskem, kjer se je meja umirila šele sredi junija 1941 v italijansko škodo.⁴⁵ Pod mejo je treba tu razumeti le demarkacijsko črto, natančno mejo bi določili šele kasneje.

Nasproti nemškemu izrivanju si italijanski okupatorji nišo vedeli pomagati drugače, kakor da so se odločili priključiti Ljubljano in Ljubljansko pokrajino Italiji. Začeli so v ta namen izdelovati dekret. Z njim so po Cianovih besedah hoteli pridobiti simpatije tudi onega dela Slovencev, ki so ga zasedli Nemci in kjer so se v nasprotju z »Ljubljansko pokrajino« dogajali najtemnejši zločini.⁴⁶ Pri tem imperialističnem cilju je Italijane podpirala tudi slovenska buržoazija. Poleg Natlačena je bil zelo iniciativen dr. Ehrlich. Puclju in drugim »voditeljem« je razposlal pismo, »naj čimveč voditelji slovenskega naroda pošlje Mussoliniju prošnjo, na podlagi katere bi potem Mussolini zahteval od Hitlerja, da bi Italija zasedla vso Slovenijo in bi tako Slovenci v celoti prišli pod Italijo.«⁴⁷

Ehrlichova poteza je bila Italijanom zelo všeč, čeprav so se zavedali, da po dunajskem sporazumu ne bodo več mogli dobiti vse Slovenije. Bila pa jim je en dokaz več v spoznanju, da so se vrhovi slovenske bur-

⁴³ Jutro 27. IV. 1941.

⁴⁴ Natlačen; Galeazzo Ciano, *Diario*, II, 1941—1943, Milano. O Natlačenu je 25. aprila 1941 zapisal: Pobit je zaradi usode, ki je zadela oni del Slovenije, ki je ostal pod Nemci. Komisar Grazioli mi pravi, da je v resnici ravnanje Nemcev s prebivalstvom še hujše kakor kruto. Grabežljivosti, ropi, ubijanja so na dnevnem redu. Cerkve in samostani so opustošeni in zaprti. (Str. 22.)

⁴⁵ Ivo Pirkovič: Polom. Slovenski poročevalec 27. X. 1950.

⁴⁶ Ciano, II, 29. IV. 1941, str. 24.

⁴⁷ M. Mikuš: Kako so Italijani zasedli Slovenijo. Borec 1950, št. 1, str. 6.

žoazije brezpogojno odločili za Italijane. Vedeli so tudi, da je pri tem bil zelo odločilen faktor strah pred nemškim preganjanjem. Zato so bili tudi tako širokogrudni z »milo roko« in dopuščali, da je Ljubljanska pokrajina bila »otok miru« in zatočišče vseh mogočih slovenskih beguncev. Vendar jih je pri vsem tem še skrbela nemška propaganda, ki je vedno močnejše segala tudi po Ljubljani, ki so si jo Italijani naposled zagotovili s priključitvijo k Italiji. Za izvedbo načrta so izkoristili tudi naklonjenost slovenske buržoazije, kakor da bi ta prosila za priključitev, ne pa da bi hlepel po njej fašistični imperializem.

Civilni komisar Grazioli je 30. aprila poklical k sebi dr. Natlačen in mu sporočil, da bo Mussolini del Slovenije s posebnim statutom priključil Italiji. Prebral mu je dekret in rekel, da hoče Mussolini s tem končati neznosno propagando, ki jo vodi Nemčija v Ljubljani in okolici in razburja slovensko prebivalstvo. Grazioli je pojasnil, da bi bilo dobro, če bi bilo vse tako pripravljeno, da bi zastopniki slovenskega naroda zaprosili za tak dekret. On bi ga samo odobril in pozdravil.⁴⁸

Po Graziolijevem predlogu je stopil Natlačen v stik s predstavniki ostalih strank. Ti so brez obotavljanja podpisali prošnjo za priključitev. Prav ti »predstavniki« so se 3. maja opoldne zbrali pri civilnem komisarju v stekleni dvorani vladne plače. Bilo jih je 26: dr. Marko Natlačen, bivši ban Dravske banovine; bivši ministri: Ivan Pucelj, dr. Andrej Gosar, dr. Fran Novak in Ivan Mohorič; bivša senatorja: dr. Gustav Gregorin in dr. Vladimir Ravnihar; bivši narodni poslanci: Karel Kavka, dr. Adolf Golia, Pavle Maršič, Miloš Stare, Rudolf Smersu, Vekoslav Rigler, dr. Jure Koce in dr. Jože Lavrič; nadalje dr. Jure Adlešič, župan ljubljanski; nato predsedniki oz. predstavniki raznih ustanov in korporacij: Matija Slavič, rektor univerze; dr. Andrej Kuhar, predsednik Notarske zbornice; dr. Janko Žirovnik, predsednik Odvetniške zbornice; Josip Jonke, predsednik Delavske zbornice; Ciril Majcen, predsednik gostinskega odseka in podpredsednik Trgovinsko-industrijske zbornice; dr. Ivan Slokar, predsednik Društva bančnih zavodov ter ljubljanske borze za blago in vrednote; Avgust Praprotnik, predsednik Zveze industrijcev in Stanko Virant, predsednik Novinarskega društva v Ljubljani. Vsi ti so veljali za zastopnike slovenskih političnih, kulturnih in gospodarskih ustanov. Grazioli jim je prebral odlok o priključitvi Ljubljanske pokrajine k Italiji. V imenu navzočih predstavnikov se mu je zahvalil dr. Natlačen: »... Ta dekret napoveduje ... avtonomno ureditev, v čemer vidimo zagotovilo možnosti etničnega obstanka in razvoja slovenskega prebivalstva...« Posebno zahvalo v posebni spomenici so izrekli še Mussoliniju. Pod njo se je podpisalo vseh 26 »predstavnikov«.⁴⁹ Časniki so v tistih dneh opevali državniško genialnost Duceja, ki je s statutom o Ljubljanski pokrajini »pokazal vzor, kako je treba urediti novo Evropo v spoštovanju etničnih posebnosti prebivalstva, njegovih kulturnih in drugih tradicij, njegove zgodovine in narodne zavesti...«^{49a}

⁴⁸ Natlačen.

⁴⁹ Natlačen; Jutro 4. V. 1941; Slovenec 4. V. 1941.

Zvesto na strani slovenske buržoazije so stali tudi zastopniki Cerkve na Slovenskem. Komaj so se »predstavniki« naroda razšli, je prispel na visoki komisariat stolni prošt dr. Nadrah, ki je civilnemu komisarju izročil osebno spomenico ljubljanske škofa za duceja. V njej ni dr. Rožman nič manj klečeplazil pred Mussolinijem, kakor podpisniki »prošnje« za priključitev Ljubljanske pokrajine k Italiji.

»Duce! Ko sem z živim veseljem izvedel za priključitev slovenskega ozemlja, ki ga je zasedla italijanska vojska, h kraljevini Italiji, Vas prosim tudi v imenu duhovščine in škofije na tem ozemlju, da sprejmete izraze najgloblje hvaležnosti za velikodušne ukrepe, ki ste jih izdali za slovensko prebivalstvo. Duce, sprejmite tudi izraze naše lojalnosti in sodelovanja, Boga pa prosimo, da bi blagoslovil veliki italijanski narod in slovensko prebivalstvo, ki bo v okviru rimskega imperija lahko živel in prosperovalo.«⁵⁰

Kljub pritrdjevanju buržoaznih vrhov, kljub slavospevom po časnikih in kljub hvaležnosti cerkvenih predstavnikov Italijani še niso bili zadovoljni. Pri vsem odobravanju ni bilo slovenskega ljudstva. Želeli so si vsaj zunanjšega vtisa, da tudi slovensko ljudstvo odobrava priključitev k Italiji. Zato so sklicali v Ljubljano župane Ljubljanske pokrajine. Zbralo se jih je 5. maja 1941. Po Graziolijevem govoru je ljubljanski župan prebral spomenico Mussoliniju, v kateri so mu župani izrekli popolno lojalnost in udanost.⁵¹

Ustvaritev Ljubljanske pokrajine v okviru fašističnega imperija je pokazala, da je slovenska buržoazija vzdržala enotnost, ki jo je izoblikovala v Narodnem svetu. Njena politika je bila merjena le po njenih gmotnih interesih, ki so jo po kapitulantstvu pred zunanjim sovražnikom pripeljali v objem italijanskega okupatorja. Na tej poti je izgubila ves narodni ponos in se penila od hvaležnosti in občudovanja fašističnega imperija. Italijanska obveščevalna služba ni spregledala teh lastnosti. Ko je Gabriele Pianese, poveljnik karabinjerjev XI. korpusa opazoval razpoloženje slovenskega »ljudstva« zaradi priključitve k Italiji, je zapisal, da je ukrep italijanske vlade zbudil veliko entuziazma med vsem slovenskim ljudstvom, ki se je potrudilo, kar najbolj se je moglo, izraziti živo hvaležnost italijanski vladi. Pianese je tudi napisal, da je osebno nabiral slovenske sodbje, ki so se tikale 3. maja: »Nismo pričakovali tolike plemenitosti s strani Duceja, ki smo mu vsi hvaležni.« »Za nas je to pravo iznenadenje.« »Že zdavnaj smo pričakovali prihoda Italijanov.« »Škoda, da niste prišli prej, samo tako bi se mogli izogniti, da bi Nemcev ne bilo danes na vratih Ljubljane.« »Škoda, da je danes vse naše bogastvo na ozemlju, ki so ga zasedli Nemci.«⁵² Pianesejeve besede same po sebi kažejo, da jih je nabiral med buržoaznimi vrhovi v Ljubljani.

^{49a} Jutro 4. V. 1941. Pod istim datumom govorita podobno še Slovenec in Slovenski dom.

⁵⁰ Jutro 6. V. 1941; Slovenec 6. V. 1941. Slovenčevo besedilo se stilistično nekoliko razlikuje od onega v Jutru.

⁵¹ Slovenec 7. V. 1941.

⁵² N. 3/13 di prot. Seg. P. M. 46, 7. V. 1941.

Taka je bila linija buržoazne politike v Ljubljani in Sloveniji, ko se je podrla monarhofašistična Jugoslavija. Značilno zanjo je bilo, da so se obrusile razlike in nasprotja med ljudmi, ki so v prejšnjih časih pripadali različnim svetovnonazorskim taborom. Interes razredne skupnosti je prevladal in jih vodil po eni poti. Na tej poti se je buržoazija oddaljila od politike splošno narodnih interesov in s tem od narodne skupnosti ter ni mogla biti več nositelj narodne misli pri Slovencih.

V primeri s hvalisanjem Italijanov v buržoaznih krogih, ki je Italijanom vzbujalo občutke zmage in brezskrbnosti, pa je vestna italijanska obveščevalna služba že v prvih tednih zapisala tudi števke, ki so buržoaznemu navdušenju jemali pravo ceno in naznačevali drugačno razpoloženje do italijanskih okupatorjev. Tako je Enrico Pani, poveljnik karabinerjev v diviziji »Isonzo«, zaradi prihoda Italijanov videl Slovence indiferentne. Tomasini Amedeo, poveljnik 210. sekcije karabinerjev, je mislil, da so Slovenci sprejeli okupacijo apatično in skoraj cinično.⁵³ O 3. maju pa je zapisal Roberto Cadopi, poveljnik 209. karabinerske sekcije: »Priključitev okupirane Slovenije k Italiji in ustanovitev Ljubljanske province ni med ljudstvom vzbudila nikakega entuziazma.«⁵⁴ Na slovenski strani pa je prav v tistih dneh bila izrečena ostra in stroga sodba nad oficialno slovensko politiko v kritičnih dneh poloma stare Jugoslavije. Izrekel jo je Slovenski poročevalec v prvi številki 1941 v članku »Naša nesreča in naša vera«:

»Preteklost se je prelomila; naša domača kapitalistična gospoda, ki se je nekoč penila v nacionalističnih frazah, se je pod gospostvom tujčeve imperialistične pete do kraja razgalila kot ogabni izdajalec brez mrvice narodnega in človeškega ponosa, brez trohice sramu. Poklonitev slovenskih veljakov italijanskim okupatorjem je zgolj logičen, čeprav gorostasno sramoten zaključek triindvajsetletne gosposke politike.«

USTANOVITEV OSVOBODILNE FRONTE IN PRVI POLET OSVOBODILNEGA GIBANJA

Položaj slovenskega naroda je po nesrečni vojni v aprilu 1941 bil nadvse težak. Oni del slovenske zemlje, ki je do vojne bil sestavni del Jugoslavije, so osvajalci razdelili med seboj. Največji del so vzeli Nemci, ki so zasedli vso Štajersko, večji del Gorenjske in severni del Dolenjske, Italijani so zasedli ostanke Notranjske in Dolenjske, za katere so kmalu nato ustanovili tako imenovano Ljubljansko pokrajino, tretji del — Prekmurje — pa so zasedli Madžari. Nanovo osvojeno ozemlje niso osvojevalci upravno zedinili v eno celoto, temveč so ga drobili, tako da je slovensko ozemlje postalo pisan konglomerat različnih kompetenc, katerih glavni namen je bil, kar najbolj in čim prej uveljaviti na njem totalno politično, gospodarsko in etnično oblast aprilskih zavojevalcev.

⁵³ No. 5/15 di Segr. P. M. 59,17. IV. 1941; Prot. N. 7/10—S—P. M. 46, 22. IV. 1941.

⁵⁴ Prot. N. 84 — P. M. 46, 5. V. 1941.

Ukrepi s tem ciljem so se pokazali najprej na ozemlju, ki so ga zasedli Nemci, Italijani pa so bili v tem oziru lisjaško počasnejši, vendar pa so imeli isti končni cilj. Slovenski narod je bil na milost in nemilost prepuščen italijansko-nemškim osvajalcem.

Protiimperialistična fronta. V tistih dneh, ko so buržoazni vrhovi »priznanih« političnih strank v Sloveniji odigrali kapitulantsko vlogo in se intimno sprijateljili z italijanskim okupatorjem, je Komunistična partija Slovenije dala pobudo za novo pot slovenskega naroda. V deževnih dneh okoli 27. aprila 1941 so se na stanovanju Josipa Vidmarja na Večni poti v Ljubljani v hiši št. 3 zbrali na povabilo Centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije predstavniki Partije, demokratičnega krila v Sokolu, krščanskosocialistične skupine in slovenskih naprednih kulturnih delavcev. Komunistično partijo so zastopali Boris Kidrič, dr. Aleš Bebler in Boris Ziherl, sokolsko skupino Jože Rus, krščanskosocialistično skupino Tone Fajfar, napredne kulturne delavce pa Josip Vidmar, dr. Fran Šturm in dr. Ferdo Kozak.¹ Sestanek je potekel v najmračnejših dneh slovenske zgodovine, kakor pravi B. Kidrič v brošuri »Dve leti Osvobodilne fronte«. Bilo je neposredno po razkosanju Jugoslavije, popolnem vojaškem, političnem in moralnem zloru slovenskega življenja v stari Jugoslaviji. Slovenski narod je bil pod strašnim vtisom poraza in izdajstva. Ljudje, ki so doslej vodili uradno politiko, so se razgalili kot izdajalci in kapitulanti. Brez trohice narodne in človeške časti so pljunili na svoje svetinje in ideale.² V Ljubljani so visele italijanske in hitlerjevske zastave,³ po deželi pa je uspevala hitlerjevska demagogija, ki je premikala državne mejnike Nemcem v korist.⁴ Po zunanji podobi je izgledalo, kakor da je narod izgubil vsako perspektivo.

Komunistična partija je na sestanek povabila predstavnike skupin, s katerimi je že pred zlomom Jugoslavije tesno sodelovala. Bile so to skupine, ki se niso strinjale s protiljudsko notranjo in zlasti zunanjo politiko beograjskih vlad. Z njimi je že pred zlomom ustvarila akcijsko enotnost, ki se je izražala v delovanju Društva prijateljev Sovjetske zveze.

¹ SP, ponatis, opomba 41. Citati v zvezi s Slovenskim poročevalcem 1941 so navedeni vedno po ponatisu SP, ki je bil izdan ob desetletnici OF 1951. Pri opombah so navedene zaporedne številke, ker so opombe nanizane po zaporednih številkah za ponatisom originalnega besedila. Glej opombo 30 prejšnjega poglavja.

Med člani, ki so se udeležili ustanovnega sestanka, se večkrat navaja tudi Fran Albreht (Fajfar, Nekaj spominov... in »Sedemindvajseti april« v Tovarišu IV. 1948, št. 17, str. 391 ter Tita Sojar »Razgovor s predsednikom prezidija LRS Josipom Vidmarjem ob desetletnici OF« v listu »Radio Slovenija« I, št. 9, 7 — 20. maja 1951), toda Fran Albreht mi je osebno zagotovil, ko sem ga ob priliki za to povprašal, da na ustanovnem sestanku ni bil navzoč. Udeležili so se ga samo ljudje, ki so navedeni v razpravi. Pomota z Albrehtom je nastala, ker je tedaj bilo še mnogo drugih sestankov, na katerih je včasih bil tudi Fr. Albreht, na ustanovnem sestanku ga pa ni bilo.

² »Osvobodilna fronta« (Osrednji organ Osvobodilne fronte slovenskega naroda), sredi novembra 1941, I, št. 1, članek: Pol leta Osvobodilne fronte.

³ Slovenski poročevalec 1941, št. 1. Članek: Kdo je v Ljubljani manifestiral za Hitlerja.

⁴ SP, ponatis, opomba 13.

Ko se je Partija odločila za tako pobudo, jo je po Kidričevi razlagi vodila zavest, da ji je pobudo narekovala njena narodna dolžnost. Kot sestavni del celotne Komunistične partije Jugoslavije je KP Slovenije bila edina slovenska stranka, ki je ves čas svojega obstoja pravilno razumevala slovensko narodno vprašanje in dosledno zastopala slovenske narodne koristi. Uradne slovenske stranke so se z aprilskim zlomom razgalile ter doživele organizacijski, politični in moralni zlom. Zato je bil delavski razred kot najnaprednejši slovenski družbeni razred zgodovinsko poklican, da je zbral v najusodnejšem razdobju slovenske zgodovine okrog sebe kar najširše narodne množice, razvil slovenski patriotizem in postal udarno jedro svojega naroda. Slovenski proletarijat in njegova avantgarda KPS sta se morala z vsemi svojimi močmi boriti za enotnost slovenskega naroda, da bi izpolnila svoje poslanstvo v vojni za osvoboditev in združitev vseh Slovencev.⁵

Na sestanku je Boris Kidrič analiziral položaj, v katerega je zašel slovenski narod kot žrtev imperializma, kako je Jugoslavija propadla brez odpora zaradi posledic notranje gnilobe, kako so odpovedale vse sile, ki so doslej predstavljale Jugoslavijo in kako je katastrofa pokopala pod seboj vse stare stranke. Samo Komunistična partija je ostala živa in nekompromitirana. Zato pa je prav ona predlagala ustanovitev Proti-imperialistične fronte, v kateri naj bi se združile vse napredne sile slovenskega naroda. Te naj bi bile jedro, okrog katerega bi se zbralo vse ljudstvo. Osnova fronte bi moral biti proletarijat, ki je že dotlej večkrat pokazal svojo borbenost in veljal za nositelja naprednih družbenih idej, ki so bile v sporu s fašizmom. Zato se je v prvi vrsti bilo treba opreti na proletarijat. Za cilj naj bi si Fronta postavila boj proti okupatorjevemu imperializmu za osvoboditev naroda. V tem boju naj bi uporabljala posebna sredstva: široko masovno ilegalno organizacijo, propagando v tisku in besedi ter aktivni upor.⁶

Po Kidričevi analizi se je začel razgovor o njegovih mislih. Nekateri so bili zaskrbljeni nad uspehi hitlerjevske demagogije na Štajerskem in Dolenjskem, kjer so ljudje pričakovali od Hitlerja rešitve socialnega in gospodarskega vprašanja. Navzoči so se po diskusiji zedinili, da so uspehi demagogije bili le trenutnega značaja, da pa bo kmalu prišlo do iztrenjenja, ker bodo ljudje spoznali, da je okupator njihov smrtni sovražnik, rešitev pa je le v boju. Najbolj složni so bili navzoči v misli, da je Sovjetska zveza edina sila, ki more pokončati fašizem in rešiti človeštvo.⁷

Nad vse važno je bilo razpravljanje o oboroženem boju. Ustanovni sestanek je točko o oboroženem boju v načelu sprejel. Prav to pa je bilo veliko dejanje. Njegov pomen se nam v pravem smislu pokaže šele, če ga presojamo z vidika celotne slovenske zgodovine. Ta pa nam pokaže, da je sprejem oboroženega boja proti okupatorju 1941, po štiri sto letih, odkar so minili veliki kmečki upori in Slovenci niso sami iniciativno

⁵ Boris Kidrič: Dve leti Osvobodilne fronte. Brošura je brez ostalih podatkov izšla 1943, ko jo je izdal Izvršni odbor OF. Cit. Dve leti OF.

⁶ Fajfar, Nekaj spominov; Tone Fajfar: Sedemindvajseti april. Tovariš 4. 1948, št. 17, str. 391. Cit. Fajfar, 27. april.

⁷ Fajfar, Nekaj spominov; Fajfar, 27. april.

vodili velikopoteznih oboroženih bojev, bil resnično odločno dejanje, to je resnično velika stvar, kakršnih slovenski narod doslej ni velikokrat tvegjal.⁸

Dasi je sestanek na Večni poti sprejel oboroženo vstajo v načelu, pa je vendar v tistem trenutku še ni sprejel kot akcijsko geslo. Na sestanku so namreč konstatirali, da v tistem trenutku še niso bili zreli objektivni pogoji za nastop oboroženega boja. Ker pa so predvidevali spopad Nemčije s Sovjetsko zvezo, je bilo treba nastajajočo organizacijo pripravljati na oboroženi boj. Na sestanku je bilo zato formulirano le *geslo za zbiranje orožja*, da bi vstajo začeli, brž ko bodo dozoreli objektivni pogoji.⁹

Po Kidričevi analizi položaja in razpravljanju o njegovih mislih so navzoči sklenili, da ustanove Protiimperialistično fronto. Vanjo so vstopile vse navzoče skupine, ki so se pozneje imenovalе ustanovne ali temeljne skupine Osvobodilne fronte. K sodelovanju so sklenile pritegniti še ostale skupine, ki so sodelovale v Društvu prijateljev Sovjetske zveze, obenem pa začeti s širjenjem organizacije med vsemi poštenimi Slovenci v mestu, tovarnah in na podeželju. Program je nova organizacija sprejela tak, kakor ga je predlagal Boris Kidrič. Začasno eksekutivo so poverili Kidriču, Rusu in Fajfarju.¹⁰

Sklepov sestanka na Večni poti ni takrat nihče napisal. Vse, kar danes vemo o njih, vemo po spominu navzočih, ki so kasneje po spominu obnavljali potek sestanka ali vsaj nekatere dele. Prvi stavki so bili napisani pol leta po tem sestanku v članku »Pol leta Osvobodilne fronte« v listu »Osvobodilna fronta« (sredi novembra 1941, I. št. 1). Člankar je napisal, da je naslednjih pet ugotovitev ustanovnega sestanka postalo temelj vsega nadaljnjega dela Osvobodilne fronte:

1. Uspehi tujčeve demagogije so zgolj *trenutni*, na obzorju je vsenarodno množično gibanje.
2. Slovenski narod bodo osvobodile njegove *ljudske sile*.
3. Ljudje in krogi, ki so odgovorni za poraz in zaslužnjenje, bodo postali opora tujim zatiralcem.
4. Sovjetska zveza je up in nada slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja.
5. Z delom je treba začeti takoj.

Drugič je o tem sestanku spregovoril Boris Kidrič v brošuri »Dve leti Osvobodilne fronte«, kjer je napisal, da se je ustanovni sestanek Osvobodilne fronte na predlog Komunistične partije Slovenije zedinil v naslednjih točkah:

1. Da je uspehe hitlerjevske demagogije med slovenskimi ljudskimi množicami zakrivila protiljudska politika nekdanjih oblastnikov in da so ti uspehi le prehodnega značaja, da pa je na vidiku množično gibanje za osvoboditev in združitev zaslužnjene in razkosanega slovenskega naroda.

⁸ B. Kidrič, ustni vir; SP opomba 41.

⁹ B. Kidrič, ustni vir.

¹⁰ Fajfar, Nekaj spominov ... in F., 27. april.

2. Da se bodo nosilci protiljudske politike v predaprilski Jugoslaviji razkrili tudi v osvobodilnem boju kot protinarodni in petokolonski elementi.

3. Da sta usoda in bodočnost slovenskega naroda kar najtesneje povezani z usodo in bodočnostjo velikega ruskega naroda ter Sovjetske zveze.

4. Da je treba pričeti takoj z zbiranjem slovenskih množic na temelju borbe za osvoboditev in združitvev slovenskega naroda.

V primeri s prvimi stavki v listu »Osvobodilna fronta« se Kidričeve misli v razpravi »Dve leti Osvobodilne fronte« v bistvu ne razlikujejo od njih, le nekoliko razširjene so.

Tretji sestavek, ki govori o 27. aprilu 1941, je članek Toneta Fajfarja »Nekaj spominov ob petletnici Osvobodilne fronte« v Novem svetu I. 1946 na straneh 313—325. Odstavke, ki se nanašajo na ustanovitev Fronte, je avtor z neznatnimi spremembami ponatisnil v članku »Sedemindvajseti april« v »Tovarišu« IV. 1948, na straneh 390—391.

Četrty sestavek o 27. aprilu je poglavje »Ustanovitev Osvobodilne fronte« v Marinkovem »Političnem poročilu« na II. kongresu KPS 1948 v Ljubljani. Ta sestavek je označitev 27. aprila s kasnejših političnih perspektiv nazaj.

Skupna poteza vseh sestavkov je, da pripisujejo 27. aprilu 1941 izreden pomen v zgodovini slovenskega naroda, pa čeprav je na zunaj potekal zelo skromno in brez oficialnih zapisnikov.

Ustanovni sestanek Protiimperialistične fronte je bil na eni strani člen v razvoju protiimperialističnega gibanja v Sloveniji, katerega niti gredo nazaj ne samo v Društvo prijateljev Sovjetske zveze, temveč tudi v skupne nastope sindikalnih skupin, katerih zastopniki so se potem sešli v Osvobodilni fronti. Po tej strani je bil ustanovni sestanek logično nadaljevanje protiimperialističnega zbiranja v Sloveniji.¹¹ Po drugi strani pa je sestanek bil stvarno in vsebinsko rojstvo Osvobodilne fronte, voditeljice slovenskega narodnoosvobodilnega boja proti italijansko-nemškemu imperializmu. Ustanovni sestanek ni bil samo prvi sestanek protiimperialistične grupacije v Sloveniji po zlomu Jugoslavije, torej v popolnoma novih okoliščinah, ki so se zelo razlikovale od onih pred 6. aprilom 1941, temveč je na ustanovnem sestanku šlo za to, da se protiimperialistična grupacija v novem položaju ohrani, vzdrži in celo razširi. Pa ne samo to. Veliki pomen ustanovnega sestanka je v tem, da je njegov dan v poznejših letih veljal kot začetni dan upora slovenskega naroda proti okupatorju, ker so navzoči na njem sprejeli načelo oborožene vstaje proti okupatorju. Sprejeti načelo oborožene vstaje ni bila mala stvar. Kakor smo videli spredaj, se nam pomen te odločitve pokaže v pravi luči le, če ga presodimo z vidika celotne slovenske zgodovine. S tega vidika se nam pa pokaže, da je 27. april 1941 resnično pomenil izhodišče nove dobe v zgodovini slovenskega naroda.¹²

Dasi ne poznamo doslej nikakega neposrednega sočasnega pričevanja o ustanovnem sestanku Protiimperialistične fronte, pa vendar poznamo

¹¹ B. Kidrič, ustni vir.

¹² SP, ponatis, opomba 41.

nekaj posrednih iz najbližjega časa. To je letak Centralnega komiteja KPS iz konca aprila 1941 in delni ponatis v prvi številki Slovenskega poročevalca 1941, zraven pa članek z naslovom »Gesla našega osvobodilnega boja« v Slovenskem poročevalcu dne 22. junija 1941. Glavne misli so povsod iste; v prvem primeru so napisane v obliki zahtev, v Slovenskem poročevalcu 22. junija 1941 pa v obliki gesel in zraven v drugem primeru še natančneje stilizirane. V obeh primerih jasno izražajo *program* snujoče se oziroma razvijajoče se nove organizacije. Po njem naj bi bil cilj osvobodilnega boja osvoboditev in združitve vsega slovenskega naroda, vštevši Koroške in Primorske Slovence, na temelju pravice do samoodločbe, vštevši pravico do odcepitve in združitve z drugimi narodi; sloga in enotnost zaslužjenih narodov Jugoslavije in vsega Balkana v njihovem boju za osvoboditev; prijateljstvo in naslonitev na Sovjetsko zvezo; boj proti vsakemu imperializmu v svetovnem merilu, doma pa boj proti izdajalski kapitalistični gospodi; končni cilj naj bo bratstvo in mir med narodi.

V zadnjih točkah je dokaj močno preseval razredni značaj Protiimperialistične fronte. Že ime samo, ki si ga je nadela nova organizacija, je imelo v dneh svojega nastanka globok smisel. Nastajajoča organizacija ni bil naperjena samo proti nemško-italijanskemu imperializmu, temveč prav tako tudi proti angleško-ameriškemu. Njeni ustanovitelji so izbrali to ime zato, ker so se hoteli zavarovati pred izkoriščanjem s strani angleškega imperializma, da bi ne speljal organizacije v svoje vode.¹³ Ko je Slovenski poročevalec 22. junija nanizal gesla nastajajočega osvobodilnega boja, je pod njimi naročil bralcu: »Prouči ta gesla, ki so podlaga protiimperialistične fronte slovenskega naroda! Tolmači jih drugim, potrpežljivo razčiščaj pojme vsem, ki hočejo dobro slovenskemu narodu in hkrati pomagajo izločiti iz protiimperialističnih vrst vsakega tujega agenta, ki bi hotel v pravični osvobodilni boj podtakniti kukavičje jajce ter vpreči v angleški imperialistični voz ljudske množice, boreče se za veliko stvar svoje narodne in socialne osvoboditve!«¹⁴ Tudi v teh stavkih je videti, da cilj Protiimperialistične fronte ni bil samo izgon okupatorjev, temveč potegniti tudi logično razredno konsekvenco proti onim faktorjem, ki so zakrivali izgubo narodne svobode.

Protiimperialistična fronta je bila ustanovljena okoli 27. aprila 1941.¹⁵ Ta dan je že v dobi narodnosvobodilnega boja in nato tudi kasneje veljal za dan ustanovitve Osvobodilne fronte. Toda dan ustanovitve Osvobodilne fronte je pravzaprav dan ustanovitve Protiimperialistične fronte. Osvobodilna fronta je nastala šele ob napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo, tako da se je Protiimperialistična fronta preimenovala v Osvobodilno fronto. Idejno in organizacijsko pa sta obe fronti bili ena organizacija, zato ni napačno, če o 27. aprilu govorimo kot o dnevu ustanovitve Osvobodilne fronte.

¹³ B. Kidrič, ustni vir.

¹⁴ SP št. 4, 22. VI. 1941.

¹⁵ SP, ponatis, opomba 41.

Ustanovni sestanek na Večni poti pomeni izhodišče nove dobe slovenskega naroda, začetek nove politike v slovenskem življenju. Za to politiko ni bila značilna samo odločitev oborožene vstaje proti okupatorju, temveč tudi sestava ustanovnega jedra Protiimperialistične fronte, ki je sicer ustrezala slovenski tradiciji v nazorskem pogledu, drugače pa je zrasla iz drugačnih družbenih sil, to je tistih sil, ki niso pripadale »priznanim« političnim strankam, oziroma so zrasle iz opozicije proti dotakratni hlapčevski, drobtinčarski in naposled v aprilskih dneh odkrito kapitulantski uradni slovenski politiki. Ta sestava je zrcalila prvo združitvev in hkrati pogoje za nadaljnje združevanje vsega, kar je v slovenski preteklosti bilo pozitivnega, z novo slovensko prihodnostjo.¹⁶

Med ustanovnimi skupinami Protiimperialistične fronte sta bili dve proletarski. Bili sta to Komunistična partija Slovenije in skupina krščanskih socialistov. To dejstvo ni bilo slučajno. Nastop proletariata je bil naravna posledica zgodovinskega razvoja. Edina sila, ki se je uprla izdajalski delavnosti vladajočih plasti, je bil proletarijat, ki je na ta način prevzel vodstvo tudi v narodnoobrambnem delu. Usoda proletariata se je neločljivo povezala z usodo naroda. Pojma socialne in narodne svobode sta postala nerazdružna.¹⁷

Gibalna sila je pri nas kakor drugod bila *Komunistična partija*. Pri nas ni bila avantgarda samo proletariata, temveč tudi osvobodilnega gibanja. Komunistična partija je dala pobudo za ustanovitev Protiimperialistične oziroma Osvobodilne fronte, ji oblikovala program in dala na razpolago vse svoje bogate izkušnje iz prejšnjega ilegalnega življenja. Po zlomu Jugoslavije je bila namreč edina stranka, ki je razpolagala z razpredeno in utrjeno organizacijsko mrežo ter z močnim ilegalnim aparatom po vsej Sloveniji.¹⁸

Ko je Tone Fajfar opisoval potek ustanovnega sestanka 27. aprila, se je dotaknil tudi lastnosti, ki so omogočile Komunistični partiji njeno misijo: »... Res so se v našem javnem življenju pred vojno oblikovale v raznih taborih napredne in svobodoljubne skupine, ki so potem v Osvobodilni fronti odigrale narodu koristno vlogo. Ni pa bilo med njimi združevalne sile, ne odločnih ljudi in nikakršne izkušnje ilegalnega dela, kakor tudi ne predvsem preizkušene teorije in taktike osvobodilne borbe. Vse te lastnosti je imela Partija, ki je bila zato sposobna, da je postala iniciator in organizator osvobodilne borbe.«¹⁹

Kar se tiče odnosov do proletariata in njegovih nalog v prihodnosti, je *krščanskosocialistična skupina* bila Partiji nedvomno najbližja. Razredno stališče v skupini KS se je krepilo zlasti po konferencah v Laškem 1940. Od tega časa dalje se je v njej opozicija proti reakcionarni klerikalni politiki vedno bolj ostrila.²⁰ Po ustanovitvi Osvobodilne fronte pa je sodelovanje skupine KS bilo pomembno predvsem iz dveh razlogov: 1. pomagalo je ustvariti delavsko enotnost v Osvobodilni fronti in 2. dvi-

¹⁶ Dve leti OF.

¹⁷ Fajfar, Govor na Pugledu 1943, rokopis v AMNO.

¹⁸ Dve leti OF.

¹⁹ Fajfar, Nekaj spominov... in F., 27. april.

²⁰ Fajfar, Govor na Pugledu.

galo je slovenske katoliške množice pa napredne narodne in družbene postojanke ter nudilo s tem učinkovito protiutež proti klerikalnim poskusom, ki so hoteli katoliške množice odtegniti osvobodilnemu gibanju.²¹

Sodelovanje *demokratskega krila v Sokolu* je zraslo iz nacionalnega in plebejskega odpora osnovnih slovenskih sokolskih in nacionalno usmerjenih plasti proti ravnanju uradnih sokolskih vrhov, ki so se vdinjali najprej jugoslovanskemu fašističnemu režimu, po zlomu pa okupatorju. Sodelovanje demokratskega krila v Sokolu z delavskim razredom je razširjalo temeljno bazo Fronte na tako imenovane srednje sloje. Zaradi njihove vključitve je bila kapitulantska vloga protiljudskih »vrhov« ob zlomu Jugoslavije še jasnejša.²²

Povsem drugačnega značaja je bilo sodelovanje *naprednih kulturnih delavcev*. Pri njih ni šlo za kako svetovnonazorsko opredelitev, saj formalno niso bili niti organizirani kot skupina. Njihovo sodelovanje je potrjevalo organsko povezavo slovenskega osvobodilnega gibanja s tisto demokratsko dediščino, ki so jo slovenski kulturi zapustili največji literarni tvorci Prešeren, Levstik in Cankar. Ta dediščina je bila dragocena tako po svoji duhovni in človečanski višini kakor po globini svojih ljudskih korenin. Ta dediščina je bila taka, da je nujno terjala, da se zavedni del slovenske kulture v razdobju, ko je šlo za biti ali ne biti slovenskega naroda, pridruži doslednemu narodnoosvobodilnemu boju, kakršnega je zamislila in sprožila Komunistična partija, predstraža najnaprednejšega slovenskega družbenega razreda.²³

Medsebojni odnos med skupinami je temeljil predvsem na vsenarodnem osvobodilnem programu, ki je že v začetku izražal izrazito protimperalistično tendenco. V boju za uresničenje osvobodilnega programa so si skupine obljubile biti med seboj popolnoma lojalne. Kako resno so mislile z lojalnostjo, se je pokazalo kasneje, ko so sklep o medsebojni lojalnosti celo vnesle med temeljne točke Osvobodilne fronte.²⁴

Peta točka frontnega programa, ki govori o skupinski lojalnosti, je očitno dokazovala, da Fronta v trenutku, ko je nastala, in še mnogo kasneje ni bila tako enotna, kakor je bila po dolomitski izjavi. Skupine so v začetku resnično bile samo skupine,²⁵ pa čeprav jih je program povezoval močnejše kakor katerokoli koalicijo starega parlamentarnega formata, to je oblike v buržoazno demokratskem smislu delitve oblasti. Kreпка osnovna programska enotnost je bila ena od posebnosti tedaj nastale osvobodilne organizacije v slovenskem narodu. Organizacijsko pa skupine v začetku niso bile tako homogene. Ravno narobe. Vezi so bile dokaj rahle in one so za medsebojno strnitev potrebovale dalj časa. Začetna organizacijska stopnja je zato nujno mogla biti le koalicijska. V brošuri »Strategija in taktika Osvobodilne borbe« je njen pisec že med vojno zapisal: »... važno (je) poudariti, da je Osvobodilna fronta nastala kot koalicijska skupin, med katerimi je glede nekaterih vprašanj v začetku

²¹ Dve leti OF.

²² Dve leti OF.

²³ Dve leti OF.

²⁴ SP št. 24, 8. XI. 1941.

²⁵ Josip Vidmar, ustni vir.

še vladala nejasnost.²⁶ Po vojni pa je E. Kardelj na prvem kongresu Osvobodilne fronte rekel, da je Osvobodilna fronta bila spočetka nedvomno formirana kot koalicija oziroma predvsem kot koalicija.²⁷ Seveda pa ta koalicija ni ovirala ustanovnih skupin, da bi se v Protiimperialistični fronti v glavnih točkah med seboj ne povezale močnejše, kakor so se nekdanj povezovale stranke v parlamentarnih koalicijah predvojnega časa. Največje razlike med skupinami so bile ideološkega značaja. Vse skupine so v njih videle nekaj, kar bi lahko bilo zelo nevarno. Zato so v njihovem obravnavanju bile preudarne, da bi v nobenem primeru ne škodovala uresničenju osnovnega programa, ki je bil splošno naroden ne glede na ideološke razlike med skupinami. Posebnost ustanovnih skupin je bila, da so razen močnejših skupnih zadev imele opraviti še vsaka s svojimi lastnimi po lastni liniji. Raznolikost v harmoniji je bila glavna značilnost nove organizacije, ki se je razvila iz ustanovnega sestanka Protiimperialistične fronte.

Po ustanovnem sestanku se je razvila intenzivna politična akcija, ki naj bi bila ustvarila pogoje za množični osvobodilni boj pri Slovencih. Predstavniki skupin so šli k svojim skupinam in jih pripravljali za skupno delo v novi fronti. Prirejali so skupinske sestanke, na katerih je govoril član skupine. Večkrat je na tak sestanek šel še kdo drugi, predvsem Boris Kidrič, ki je v celotni politični akciji bil izredno aktiven. Vzdrževal je zveze s skupinami in posamezniki.²⁸ Sestanke so prirejali po mestih in po deželi. Na njih so se povezovali predstavniki ustanovnih skupin, v slovenskem ljudstvu pa so z njimi dvigali potepnato narodno zavest in zajezovali hitlerjevsko demagogijo. Komunistični partiji Slovenije posebej so ti sestanki omogočili, da je dobila tesen stik z vsemi tistimi patrioti, ki jim je bilo doslej delo KPS tuje, toda narodna katastrofa jih je okrenila na borbeno pot.²⁹

Gibalna sila Protiimperialistične fronte je bila Komunistična partija. Ona je dajala največ pobud, bila je najbolj delavna in najbolj požrtvovalna. V službo Fronte je postavila svoj ilegalni aparat. Maja 1941 je obnovila list Slovenski poročevalec, ki je postal glasilo Protiimperialistične fronte in nato informativni vestnik Osvobodilne fronte.

Partija je v dobi po ustanovnem sestanku dala pobudo za konferenco delavske enotnosti. Udeležili so se je predstavniki CK KPS, krščanskih socialistov in svobodnih strokovnih organizacij. Ko so se kasneje delavski enotnosti priključili še predstavniki socialistov, je bila delavska enotnost v vsakem pogledu vzpostavljena. Delavski razred se je osvobodilnega gibanja udeležil kot kompaktna celota. Postal je v pravem pomenu besede voditelj osvobodilnega boja slovenskega naroda.³⁰

²⁶ (E. Kardelj): Strategija in taktika Osvobodilne borbe. Brošura je izšla brez vseh drugih podatkov v dobi narodnoosvobodilnega boja (AMNO).

²⁷ E. Kardelj: Pot nove Jugoslavije. Članki in govori iz narodnoosvobodilne borbe 1941—1945. Izd. DZS. Ljubljana 1946. Str. 480—481. Cit. Kardelj, Pot nove Jugoslavije.

²⁸ Fajfar, Nekaj spominov.

²⁹ Dve leti OF.

³⁰ Dve leti OF; Delo 1942, št. 2, članek: Revolucionarni razvoj slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja.

V novi politični organizaciji je bila Partija tista sila, ki se je spoznala na teorijo in taktiko osvobodilnega boja. To dejstvo jo je še posebej usposobilo za voditeljsko funkcijo. Zato je strateški načrt za osvobodilni boj ustvarila ona. In ker je ona bila avantgarda delavskega razreda, je strateški načrt odgovarjal interesom delavskega razreda. Poznamo ga iz Kardeljeve brošure »Strategija in taktika osvobodilne borbe«. Ko je avtor v njej razglabljal o strateškem načrtu osvobodilnega boja v zvezi z glavnim razrednim sovražnikom, je zapisal:

»Ugotoviti moramo, da predstavlja vloga narodnoosvobodilnega gibanja in nove perspektive, ki se odpirajo s to borbo, samo del obče borbe, del občega načrta, ki to borbo približuje dokončnemu cilju. Da ugotovimo, ali se je strateški načrt kaj izpremenil, si moramo ogledati predvsem glavne cilje revolucionarne borbe.

Glavni sovražnik delovnega ljudstva pred narodnoosvobodilno borbo je bila srbska reakcija, združena z reakcijo ostalih narodov Jugoslavije in povezana z monarhijo, veleposestjo in drugimi kapitalističnimi elementi. Zrušenje diktature teh elementov je bil neposredni cilj strateškega načrta delovnega ljudstva. Glavne sile v borbi so bile: delavski razred, kmečka gibanja, srednji sloji in narodnoosvobodilna gibanja.

Niti glavni sovražnik niti glavne sile se niso izpremenile. Spremenila se je samo stopnja in obseg borbe. Glavni sovražnik se je povezal z okupatorji in torej, če bijemo okupatorja, bijemo tudi glavnega domačega sovražnika...

Na novi osnovi so se torej pojavile iste sile kot prej pred zlomom jugoslovanske armade. Razlika je le ta, da danes ne postavljamo na isti način... Tako stojimo pred dejstvom, da določa zveza delavskega razreda s kmečkimi množicami in srednjimi sloji glavno postavko v strateškem načrtu...«

Te besede so bile napisane sicer tri leta po ustanovnem sestanku Protiimperialistične fronte, vendar so bili glavni kamni opisanega strateškega načrta postavljeni že ob ustanovitvi Protiimperialistične fronte. Njegovo uresničevanje pa je omogočilo ravno sodelovanje buržoaznih vrhov z okupatorji.

Izvajanje strateškega načrta v osvobodilnem gibanju je zaviselo od primerne naslonitve na kako pomembno silo v svetovnem merilu. Po razrednem in političnem nastrojenju ustanovnih skupin je mogla v skladu s takratnim poznavanjem položaja biti to le Sovjetska zveza. Ta je po tezah, ki jih je sprejel ustanovni sestanek Protiimperialistične fronte, bila »up in nada« slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja.³¹ Kri in meso bi »up in nada« postala v primeru, če bi izbruhnila vojna med Nemčijo in Sovjetsko zvezo. Ko so se začeli kazati simptomi napeitosti med njima — odvažanje vojnih sil z Balkana na Poljsko kmalu po zlomu Jugoslavije³² — je Partija spoznala, da se je približeval čas,

³¹ »Osvobodilna fronta« 1941, I. št. 1, sredi novembra 1941. Pol leta Osvobodilne fronte.

³² SP, ponatis, opomba 115.

ko bo mogoče začeti z oboroženo vstajo proti okupatorju. Vse svoje delo je usmerila v to smer, to je v pripravo za oboroženo borbo.

Partijske priprave so slonele na posvetovanju pri CK KPJ v maju 1941 v Zagrebu. To posvetovanje je analiziralo položaj v posameznih pokrajinah in glede na razmere in odnose sil v vsaki pokrajini izdelalo primerne sklepe za delo partijskih organizacij. Posvetovanje je ugotovilo, da razkosanost Jugoslavije ne sme ovirati delovanja Komunistične partije Jugoslavije in ne boja ljudstva vseh pokrajin proti okupatorjem in njihovim agentom v deželi. Posvetovanje je naročilo Partiji, da mora »posvetiti svojo največjo pozornost borbi proti okupatorjem (in) nacionalni osvoboditvi podjarmljenih narodov Jugoslavije«.³³ V zvezi s sklepi posvetovanja so člani CK po zaključenem posvetovanju odšli v posamezne pokrajine, da bi na terenu izvedli sklepe in vodili delo Partije.³⁴

V Sloveniji se je v smislu zagrebškega posvetovanja začela intenzivnejša priprava za oboroženo vstajo po Kardeljevem prihodu v Slovenijo. Prišel pa je pred koncem maja 1941. Prinesel je s seboj direktive CK KPJ in jih razvil najprej na partijski konferenci v Ljubljani v začetku junija 1941, nato pa tudi na prvem Vrhovnem plenumu Osvobodilne fronte sredi junija 1941.

Partijska konferenca je bila najbrž 1. junija 1941. Bila je v Trnovem, v Mencingerjevi ulici 29 pri prof. glasbe Ivančiču. Za samo pripravo upora je bila prav ta konferenca zelo važna. Navzočih je bilo zelo veliko partijskih delavcev iz različnih slovenskih pokrajin. E. Kardelj je referiral o mednarodnem položaju, Tone Tomšič o organizacijskih vprašanjih, A. Bebler bi pa moral poročati o nalogah na območju priprav za oboroženi upor. Toda zaradi konspiracije — zdelo se jim je namreč preveč ljudi navzočih — niso dali referata na dnevni red, temveč samo v diskusijo na koncu kot del slučajnosti, da bi izrečene misli ne imele značaja direktiv CK. Kljub vsemu pa so bile misli izrečene z zadostnim poudarkom, tako da je dejansko na tej konferenci bilo sklenjeno, da se upor začne. Toda splošnih direktiv na konferenci niso formulirali, da bi okupatorjev ne izzivali na prezgodnje represalije, če bi se kako razkrile. Direktive za upor so prenašali samo po osebнем ustnem kontaktu.^{34a} Vsebiņa direktiv pa je bila: Treba je razviti najširše politično delovanje. ljudsko vstajo organizirati na široki osnovi. Pritegniti vse poštene in zavedne slovenske ljudi. Ustanoviti vojne komiteje. Organizirati zbiranje orožja, ki ga je skriti na dobro zakonspiriranih mestih. Napraviti načrt strateških točk, iz katerih bo mogoče okupatorja z malimi silami uspešno napadati. Posvetiti največjo skrb organizaciji obveščevalne službe. Zbirati pri zanesljivih ljudeh hrano, obleko in obutev za partizanske borce, kaznovati izdajalce itd.^{34b}

³³ Proleter, marec-april-maj 1941.

³⁴ Jovan Marjanović: Oblike borbe in dela KPJ v narodnoosvobodilni vojni in ljudski revoluciji. Komunist 1951, št. 1, str. 115.

^{34a} Dr. A. Bebler, ustni vir. Informacijo mi je posredoval major. L. Klanjšček, za kar se mu toplo zahvaljujem.

^{34b} Tomo Brejc-Pavle, Iz naroda hlapcev — v narod junakov. Borec 1951, str. 215.

O začetku priprav za oboroženi upor je rekel Stane Kavčič v svojem govoru na drugem kongresu KPS: »CK KPS je sklical v začetku junija v Ljubljani partijsko konferenco, katere so se udeležili delegati iz vseh krajev Slovenije. Na konferenci je tovariš Kardelj analiziral mednarodno politično situacijo in jasno nakazal perspektivo pohoda fašistov na Sovjetsko zvezo. Na osnovi te analize so bile dane konkretne naloge: zbiranje in pripravljanje orožja, organiziranje borbenih grup in ustvarjanje potrebnih postojank na podeželju za predstoječo partizansko borbo.«³⁵

Priprave za oboroženi upor so se razvijale predvsem po partijski liniji. Pri partijskih komitejih so bili ustanovljeni še posebni vojni komiteji kot element za pripravljanje vstaje. Delali so po direktivah, ki jih je formulirala junijska partijska konferenca. Na Gorenjskem so se že v tej dobi, to je pred 22. junijem, umaknili prvi partijci v ilegalo in z nekaterimi krščanskimi socialisti odšli v gore. V dobi priprav se je nekaj dni po partijskem posvetovanju vršil tudi prvi plenum »Osvobodilne fronte« oziroma še Protiimperialistične fronte. Vršil se je najbrž v nedeljo 15. junija 1941 pri M. Jeršiču v Dermotovi ulici 11 v Ljubljani. Na tem plenumu so se Komunistična partija, krščanski socialisti, sokoli in skupina kulturnih delavcev deklarirali za temeljne skupine snujočega se osvobodilnega gibanja. Njihovi predstavniki pa so se proglasili kot vrhovni plenum novega gibanja.³⁶

V dobi priprav je Partija videla nevarnost močnejšega okupatorskega vpliva na podjarmljeno ljudstvo. Da bi mu preprečila, da bi z demagogijo in obljubami ne dobil močnejše opore v slovenskem ljudstvu, je skušala v prvem razdobju zaostriti odnos do okupatorja.³⁷ Italijanski diagram z naslovom »Protiitalijanska in subverzivna dejavnost v Ljubljanski pokrajini od 1. aprila do 31. julija 1941« kaže, da se je protiitalijanska dejavnost v času do 22. junija izražala predvsem v trošenju protiokupatorskih letakov, risanju srpa in kladiva po zidovih, psovanju italijanskih vojakov ali kaki drugačni bolj ustni propagandi.³⁸ Važno vlogo so imeli tudi delavski štrajki in mezdna gibanja, o katerih govore prve številke Slovenskega poročevalca 1941.

Z napadom Nemčije na Sovjetsko zvezo se je doba priprav za oboroženo vstajo v bistvu končala. V svetovnem merilu je nastopil tisti preobrat, ki je tudi pri Slovencih omogočil oboroženi boj z okupatorjem. Prehod iz obdobja priprav v obdobje upora nam zelo razločno kaže pisanje Slovenskega poročevalca. Pred 22. junijem niso še imele njegove številke mobilizatorske in organizatorske funkcije. Analizirale so predvsem dejansko stanje po zlomu Jugoslavije, prikazovale posledice katastrofe za življenje, katerega vsakdanja raven se je zelo poslabšala, in kazale na potrebo boja in na cilj boja, toda manjkalo je konkretnih

³⁵ II. kongres Komunistične partije Slovenije. Organizacijsko poročilo CK KPS, referent Stane Kavčič. CZ. Ljubljana 1949, str. 308. Cit. Kavčič.

³⁶ Tone Fajfar, Stane Kavčič, Miro Jeršič, ustni viri, in z uporabo njih članka »Ljubljana — ognjišče upora« v Tovarišu št. 12, 26. IV. 1951.

³⁷ Marinko, 65.

³⁸ Diagram v AMNO; SP, opomba 41.

direktiv in neposrednega poziva na boj in obračun z okupatorji. Pred 22. junijem je bil Slovenski poročevalec le bojevit in programatičen, po 22. juniju pa je postal borben, to je, začel je klicati na boj in pozival Slovence v partizane. Sprožil se je plaz ofenzive proti okupatorju za svobodo, za bratstvo, za cilje, ki jih je v obrisih formulirala že prva številka Slovenskega poročevalca 1941. Skladno s tem pisanjem ni Fronta pred 22. junijem razvnela osvobodilnega boja kot takega, temveč je v političnem in mobilizacijskem oziru pripravila kar največ je mogla, da je po 22. juniju, po napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo, ko so nastopili primerni objektivni pogoji, ker so se okupatorji slovenske zemlje zapletli v boj s Sovjetsko zvezo, nastopila na slovenskem ozemlju kot stvarni vojaški faktor.

Ko je E. Kardelj spregovoril v razpravi »Dve poti malih narodov jugovzhodne Evrope« tudi o obdobju pred 22. junijem, je s kratkimi besedami označil glavne poteze osvobodilne politike v pripravljalnem stadiju:

»Na iniciativo Komunistične partije Jugoslavije so bili v tem času napravljeni prvi koraki za združenje demokratičnih sil, v posebnih vojnih komitejih pa so bila ustvarjena prva organizacijska žarišča za pripravo množičnega oboroženega upora, ko za upor nastanejo ugodni vojaški in politični pogoji. Na temelju borbe proti sodelovanju včerajšnjih jugoslovanskih oblastnikov z okupatorjem je bila ustvarjena platforma za združenje vseh rodoljubnih sil, ki so stale na stališču odpora proti okupatorju. Tako je bila v tem času ustvarjena ne samo organizacijska osnova za nadaljevanje oboroženega odpora proti fašističnim imperialistom, temveč tudi *enotno politično vodstvo*... (Podčrtal E. K.) S Hitlerjevim napadom na Sovjetsko zvezo se je splošni politični in vojaški položaj na svetu toliko spremenil, da so s tem tudi v naši domovini dozoreli pogoji za razvoj splošnega ljudskega upora.«³⁹

Osvobodilna fronta. Napad Nemčije na Sovjetsko zvezo je pomenil nov moment v razvoju narodnoosvobodilnih stremeljenj pri Slovencih. Protiimperialistična fronta je spremenila ime v Osvobodilno fronto. Novo ime je bilo sklenjeno na seji Centralnega komiteja KPS, vodstvo Protiimperialistične fronte je pa preimenovanje odobrilo v celoti. Pod novim imenom se je začel sproščati ljudski odpor proti imperialističnim okupatorjem. Iniciativo je zopet dala Partija. 22. junija je izdala letak, v katerem je pozvala Slovence na brezkompromisen boj proti okupatorjem.

»Slovinci!

Veličastna borba, ki jo bije herojska slavna Rdeča armada, ki jo bijejo vsi sovjetski narodi pod genialnim vodstvom svojega in našega velikega Stalina, je tudi sveta nacionalna vojna slovenskega naroda. Ko stopamo z vso našo močjo in z vsemi sredstvi ob bok Delavsko-kmečki Rdeči armadi proti fašističnemu napadalcu, ki je obenem tudi nacionalni tlačitelj v vseh delih razkosane slovenske zemlje, se zakolnimo, da v

³⁹ Kardelj, Pot nove Jugoslavije, 13—14.

tej naši nacionalni vojni ne položimo orožja iz rok prej, dokler ne bo fašistični tlačitelj popolnoma razbit in uničen, dokler ne bo osvobodjena zadnja ped slovenske zemlje od Jadranskega morja do severnih slovenskih predelov, od Koroške do Soile, dokler ne bodo vsi narodi Jugoslavije, Balkana in vse Evrope, dokler ne bo vse človeštvo osvobodeno strahotne more kriminalnih zločincev v Berlinu in Rimu ter njihovih lakajev!

Slovenci!

Komunistična partija Slovencev vas poziva, da strnemo svoje vrste v enotno Osvobodilno fronto proti imperialističnim okupatorjem za enoten blok vseh zatiranih narodov pod vodstvom SSSR in Delavsko-kmečke Rdeče armade, za popolno uničenje fašističnih zločincev! Naš dosedanji odpor naj se razvije v vseljudsko sveto nacionalno vojno proti imperialističnim okupatorjem!

Komunisti!

Proti vam bo naperjen glavni udarec fašističnega sovražnika, najtežji delež te borbe leži na vaših plečih. Stojte v teh velikih trenutkih jekleno na svojih postojankah, kamor vas je postavila Partija. Dvignite visoko prapor osvoboditve in pokažite na vsakem koraku, da ste najboljši sinovi svojega razreda in svojega naroda, pokažite, da komunisti nikdar ne položijo orožja, pokažite, da ste dostojni velike časti biti vojak v armadi, ki ji stoji na čelu naš veliki Stalin!⁴⁰ (Vse podčrtal F. Š.)

Navedeni citati, zlasti pa še podčrtani stavki nam kažejo, da obsegajo v glavnem sklepe in točke, ki jih je sprejel že ustanovni sestanek Proti-imperialistične fronte. Novo v njih je le drugačna formulacija postavke o oboroženem boju, ki je v citatih formulirana kot akcijsko geslo. V skladu s takim geslom je bilo na sam dan nemškega napada na Sovjetsko zvezo v Ljubljani ustanovljeno Poveljstvo slovenskih partizanskih čet. Inicijativo zanj je dala Komunistična partija, v bistvu pa se je razvilo iz vojnega komiteja pri Centralnem komiteju KPS. Glavni in stvarni iniciatorji so bili člani CK KPS, iniciatorji načela oborožene vstaje proti okupatorju. Tudi prvi kader je dal Centralni komite, kasneje pa so bili kooptirani še nekateri drugi. Poveljstvo slovenskih partizanskih čet ali Glavni štab, kakor se je kasneje imenoval, je potem fungiral formalno v okviru Izvršnega odbora OF. Postal je voditelj partizanske dejavnosti na vsem slovenskem ozemlju ne glede na meje, ki so jih potegnili okupatorji po njem. Stvari političnega značaja je pa vedno predložil Izvršnemu odboru Osvobodilne fronte.⁴¹

⁴⁰ Delo 1948, št. 2, str. 76/77; SP, opomba 49.

⁴¹ SP, ponatis, opomba 49. Misli, ki so izražene v partijskem letaku, niso pomembne samo zaradi slovenskih razmer, temveč se njihova pomembnost pokaže tudi v primeri z direktivo Kominterne Centralnemu komiteju KPJ dne 22. junija 1941. Direktivni brzojav je rekel: »Zahrbtni napad Nemčije na ZSSR je udarec, ki ni naperjen samo proti deželi socializma, temveč tudi proti svobodi in neodvisnosti vseh narodov. Obramba ZSSR je hkrati tudi obramba narodov, ki jih je Nemčija okupirala. Narodom Jugoslavije se nudi

V naslednjih dneh je Partija oboroženi boj vsem, ki so imeli o njem kake pomisleke, prikazovala kot nacionalno potrebo, kot zadevo časti in kot pogoj življenja. »Sramota bi bila, če bi mi, zatirani in teptani sužnji križem rok pričakovali svoje osvoboditve. Gotovost končne zmage izhaja iz boja za zmago, iz mobilizacije vseh sil na fronti... in v sovražnikovem zaledju, ki ga predstavljamo tudi mi, zaslužjeni slovenski delavci, kmetje in izobraženci...⁴² Politična svoboda ni vrednota, ki bi jo bilo mogoče dobiti v dar. Za svobodo se je treba boriti...⁴³ Proti nasilju je potreben odpor vsega naroda in... z vsemi sredstvi...⁴⁴ Narod, ki bi se za svojo svobodo ne boril s svojo oboroženo pestjo, narod, ki bi v gigantski skupni borbi svobodnih sovjetskih in zaslužjenih evropskih narodov ne doprinal svojih žrtev, tak narod bi ne zaslužil svobode...⁴⁵ Proti oportunističnim pomislekom, ki so hoteli oboroženi boj odlašati in ga s tem naposled preprečiti, je Slovenski poročevalec izrekel silovito in odločno geslo: »Ne jutri, temveč danes, takoj in na vsakem koraku: smrt fašističnim okupatorjem, kri za kri, zob za zob!«⁴⁶

Napad Nemčije na Sovjetsko zvezo pomeni pri nas začetek oboroženega boja z okupatorjem, začetek partizanstva. Na te okoliščine ni spočetka nihče obračal posebne pozornosti. Za vodstvo osvobodilnega boja so bile nekaj samo po sebi razumljivega. Kot dejstvo, ki je vredno posebne pozornosti, ga je vzela na piko šele belogardistična propaganda, potem ko je doživela grenko spoznanje, da je partizanstvo uspevalo kljub

možnost, da razvijejo splošno osvobodilno borbo proti nemškim zaslužnjem. Nujno potrebno je ukreniti vse, da se podpre in olajša pravična borba sovjetskega ljudstva. Nujno je treba razviti gibanje pod geslom ustvaritve enotne nacionalne fronte in še prejšnje enotne internacionalne fronte borbe proti nemškim in italijanskim fašističnim razbojnikom za zaščito narodov, ki so pod fašističnim jarmom — stvar, ki je nerazdružno zvezana z zmago ZSSR. Upoštevajte, da gre v današnji etapi za osvoboditev izpod fašističnega zaslužnjevanja in ne za socialistično revolucijo.« (Marjanovič: Oblike borbe in dela... Komunist 1951, št. 1, str. 116—117.) Primerjava teh direktiv z letakom CK KPS pokaže v slovenskem letaku enako poudarjanje skupnih interesov ZSSR in zaslužjenih narodov v Evropi ter poudarek nacionalne osvoboditve vojne proti imperialističnim okupatorjem. Centralni komite KPS je v okviru tedaj preimenovane Osvobodilne fronte ustanovil še istega dne, to je 22. junija 1941, Glavni štab oziroma »Poveljstvo slovenskih partizanskih čet« za vodstvo oboroženega boja proti okupatorju, medtem ko je Kominternina šele 1. julija dala navodilo za ustanavljanje partizanskih odredov in partizanski način boja. Primerjava Kominterninih brzojavov z letakom CK KPS in takratnimi ukrepi za razvoj partizanskega boja v Sloveniji kaže, da je slovenski CK KP bil hitrejši v presojanju dogodkov in izvajanju ukrepov kakor Kominternina; da je delal samostojno in da so njegovi ukrepi bili sad prejšnjih priprav, ki so v Sloveniji od vseh pokrajin v Jugoslaviji bile izvedene najtemeljiteje, čeprav so spočetka pogoji za razvoj partizanstva bili najtežji. Kominternina navodila niso ukrepov v Sloveniji šele sprožila, temveč so le potrdila njihovo pravilnost, kar je CK KPS znal izkoristiti v propagandi za razvoj slovenskega partizanstva. Direktive Kominterne glej v razpravi Jovana Marjanoviča: Oblike borbe in dela... v Komunistu 1951, št. 1, str. 111—154.

⁴² SP št. 8, 11. VII. 1941.

⁴³ SP št. 10, 2. VIII. 1941.

⁴⁴ SP, št. 11, 9. VIII. 1941.

⁴⁵ SP št. 14, 23. VIII. 1941.

⁴⁶ SP št. 16, 6. IX. 1941.

njenemu pričakovanju.⁴⁷ Takrat je belogardistična propaganda izkoristila okoliščine 22. junija, da je zaradi njih začela obrekovati Komunistično partijo, kakor da je v oboroženem boju niso vodila rodoljubna čustva, temveč je nastopila le kot orodje zunanjih sil, to je Sovjetske zveze. Na te očitke je večkrat odgovoril E. Kardelj. Najjasneje je razložil okoliščine ob 22. juniju v razpravi »Strategija in taktika osvobodilne borbe«:

»... Mi priznamo in celo poudarjamo, da smo pričeli z oboroženo akcijo ob napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo, toda ne zato, ker prej ni bilo ukaza, temveč izključno le zato, ker niso bili podani objektivni pogoji za oborožen upor. Če bi pozivali na oborožen odpor v prvi etapi, bi bili vezani izključno le nase, ker ni bilo nobene realne moči, na katere bi se lahko naslonili...

Razen tega pa moramo tudi poudariti, da nismo smeli zasledovati kakih avanturističnih podvigov. Dokler še ni prišlo do spopada s Sovjetsko zvezo, so bile vse hitlerjevske divizije še svobodne in zato proste za vsakršno akcijo kjerkoli. Oborožen odpor naših narodov v prvi etapi bi torej prisilil Hitlerja, da vrže brez števila divizij v Jugoslavijo in bi s tem zavestno povzročili uničenje vseh najbolj pozitivnih sil, to je vseh tistih, ki so bili že v tej prvi etapi pripravljeni na odločen odpor okupatorju.

Popolnoma nova situacija je nastopila z napadom Hitlerja na Sovjetsko zvezo. S tem napadom je predvsem nastopila sprememba v razpoloženju širokih ljudskih množic. Pred tem napadom je veljal Hitler za nepremagljivega. Z napadom na Sovjetsko zvezo pa se je dvignila v množicah vera v zlom Hitlerjeve vojaške sile.⁴⁸

Po napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo je Slovenijo zajela izredna politična aktivnost. Posebno v Ljubljanski pokrajini je dobivalo novo gibanje množični polet. V primeri s Protiimperialistično fronto je Osvobodilna fronta znatno razširila bazo za zbiranje ljudi v Fronti.⁴⁹ Združiti je hotela kar največ ljudi za uresničenje temeljne frontne naloge, ki je slej ko prej bila *doprinesti vse, kar je bilo v slovenskih močeh, k zlomu nemškega in italijanskega fašizma, doseči nacionalno osvoboditev in združitev vseh Slovencev*.⁵⁰ V programu pa je izpustila vse, kar bi izražalo socialne tendence razvijajočega se osvobodilnega gibanja. V novih okoliščinah je bilo treba doseči največjo širino, da bi se na ta način ustvarila množična osnova in vsenarodna pomoč, brez katere si partizanstva ni bilo mogoče misliti.⁵¹

Partizanske enote so imele nadskupinski značaj. »Slovenski partizan«, organ Poveljstva slovenskih narodnoosvobodilnih partizanskih čet,

⁴⁷ Važna sta posebno dva letaka B II 2098 in B II 2090 v Narodni in univerzitetni knjižnici (NUK).

⁴⁸ SP, ponatis, opomba 49; Kardelj, Pot nove Jugoslavije, 14 in 32; Boris Zihnerl: Sedemindvajseti marec, Članki in razprave. CZ. Ljubljana 1948, 47.

⁴⁹ Dve leti OF.

⁵⁰ Za pravilno izvajanje linije Osvobodilne fronte. Delo 1941, št. 3.

⁵¹ Referat »O političnem položaju in nalogah Komunistične partije Slovenije«. Rokopis v AMNO.

je v oktobrski številki 1941 povedal, da partizanske enote »niso bojne edinice kakšne politične stranke ali kake skupine — (v konkretnem primeru niti Komunistične partije, ne glede na to, da se borijo komunisti v prvih vrstah) — temveč bojni oddelki narodov Jugoslavije, v katerih se morajo boriti vsi rodoljubi, ki so sposobni nositi orožje ne glede na svoje politično prepričanje«.

K izvedbi temeljnega borbenega programa sta Centralni komite KPS in Izvršni odbor OF v prvih tednih po izbruhu vojne med Nemčijo in Sovjetsko zvezo povabila v Osvobodilno fronto vse skupine in organizacije ne glede na njihovo politično, nazorsko ali tradicionalno opredeljenost. Po Kidričevih besedah se nista zglasila samo pri tistih starih in propadlih protiljudskih oblastnikih ter političnih voditeljih, ki so neposredno po kapitulaciji zagrešili veleizdajo in se šli poklonit Mussoliniju v Rim.⁵²

Za izvedbo osvobodilnega programa sta bili potrebni dve točki, na kateri je morala privoliti vsaka skupina, če je hotela sodelovati v osvobodilnem boju slovenskega naroda:

1. Nepomirljiv boj z okupatorji in vsakršnemu sodelovanju z njim, podpora ter vojaško in politično sodelovanje s Sovjetsko zvezo, Anglijo in z vsemi zavezniškimi silami, ki so bile v boju proti okupatorjem.

2. Takojšnja oborožena akcija v vsej Sloveniji, formiranje partizanskih odelkov, organizacija sabotaž, diverzij itd.

Ti dve točki sta postali taktična osnova v Osvobodilno fronto preimenovane Protiimperialistične fronte po 22. juniju 1941. Zlasti važna je bila druga, ki je pravzaprav vključevala tudi prvo točko.⁵³

Komunistična partija se pri svoji iniciativi za širino Fronte ni prav nič bala kar najširšega sodelovanja z drugimi skupinami. Proti izigravanju slovenskega osvobodilnega boja s strani kogar koli in kakršnih koli političnih špekulantov se je zavarovala vedno tako, da je na prvo mesto v akcijskem programu Osvobodilne fronte predlagala pri vsakokratnih razgovorih *takojšnjo oboroženo akcijo*. Patriotski predstavniki drugih skupin so jo pri tem vsi podprli.⁵⁴ Točka takojšnje oborožene akcije je vedno pokazala, kdo hoče biti iskren in kdo ne, kdo je pravi patriot in kdo ne. Resnični patrioti namreč niso odklanjali pripravljenosti na žrtve. Slovenski poročevalec je kasneje o notranjem odnosu do osvobodilnega boja napisal naslednje besede:

»Razvoj Osvobodilne fronte izredno jasno razkriva, kdo je za narod pozitiven in kdo negativen. Tisti, ki so zakrivali narodno katastrofo in narodno sužnost ali pa se po katastrofi pobratili z zatiralci, bodo morali ostati izven Osvobodilne fronte. Njihov žalostni napor, da bi s spletkami,

⁵² Dve leti OF; Kidrič: Poročilo na I. kongresu Osvobodilne fronte slovenskega naroda v Ljubljani 16. julija 1945. Izdal IOOF 1945. Cit. Kidrič, Poročilo.

⁵³ Referat »O političnem položaju in nalogah KPS...« »Slovenski partizan« je oktobra 1941 v članku »Naloge narodnoosvobodilnih partizanskih oddelkov« označil glavni cilj z besedami: osvoboditev narodov Jugoslavije izpod jarma okupatorjev in borbo proti domačim hlapcem okupatorjev, ki pomagajo svoje narode terorizirati in zapirati.

⁵⁴ Dve leti OF.

lažmi in podtikanji zavrli polet Osvobodilne fronte, doživlja vkljub svoji izdajalski žilavosti neuspeh za neuspehom. Tisti, ki so prišli v množično gibanje Osvobodilne fronte iz špekulativnih namenov, pa tudi ne bodo prišli na svoj račun. Osvobodilna fronta je borbeno gibanje in bo pometakem po načelu naravne izbire izločila vso politično naplavino, ki ni sposobna vzdržati ostrih oblik osvobodilnega boja.⁵⁵

Po 22. juniju 1941 so se v okviru Fronte kmalu potem, ko se je oboroženi boj že praktično začel razvijati, začele diskusije o njegovem izvajanju.^{55a} Videli smo že, da je točko oborožene vstaje predlagala Partija. Toda v nastajajočo se borbeno organizacijo se niso vključevali ljudje samo po partijski liniji, temveč tudi po drugih skupinah, ki niso imele za seboj enake revolucionarne preteklosti. Da bi partijska iniciativa dobila množični značaj, je bilo takrat treba, da bi načelo oboroženega boja izvajale tudi vse druge skupine. Pri nepartijskih skupinah so najmanj omahljivosti pokazali sokoli, ki so takoj od začetka oboroženo borbo aktivno podprli. Člani kulturne skupine v načelu niso omahovali, toda praktično ofenzivni tudi niso bili. Največ pomislekov se je pri izvajanju načela oboroženega boja pokazalo med ljudmi katoliške skupine.^{55b} Delno pod vplivom ljudi izven skupine, delno pa zaradi večjih začetniških napak, n. pr. nesmotrne mobilizacije na Jesenicah, in neprečiščenih odnosov med IOOF in vojaškimi organi so nekateri zahtevali celo revizijo medskupinskih odnosov. Tone Fajfar pa je na razgovorih vse pomisleke zavračal in uspel, da je nezaupanje popustilo. Kolikor ga je potem še ostalo, se je pozneje reševalo v okviru Vrhovnega plenuma OF.^{55c}

Medtem ko so se ustanovne skupine Protiimperialistične fronte združile na ožji bazi — poleg točke oborožene vstaje so njene osnovne programske točke izražale določene socialne tendence — je pa pri kasnejših skupinah bila odločilna za pristop predvsem privolitev na oboroženo akcijo proti okupatorju. Na tej točki so se potem Slovenci delili v dva tabora, kakor je napisal E. Kardelj v razpravi »Strategija in taktika osvobodilne borbe«. Na tej točki so se potem tudi pregrupirale politične sile na Slovenskem. Vodstva »priznanih« političnih strank so povečini ostala ob strani, Osvobodilni fronti pa so se že v poletnih mesecih 1941 pridružile številne manjše politične in kulturne skupine in organizacije.⁵⁶ Pripravljenost na žrtve je njihove ljudi napotila v partizansko vojsko, ki naj bi postala sredstvo in jamstvo za osvoboditev in združitve slovenskega naroda. Na ta pomen slovenskega partizanstva in na potrebo takojšnjega ustvarjanja slovenskih partizanskih čet je pokazal pisec članka »Pomen slovenskega partizanstva« v Slovenskem poročevalcu 1. oktobra 1941 št. 19, ko je zavračal kavarniške politike in njihovo teorijo

⁵⁵ SP št. 17, 13. IX. 1941.

^{55a} E. Kocbek, ustni vir.

^{55b} B. Kidrič, ustni vir.

^{55c} E. Kocbek in T. Fajfar, ustni vir.

⁵⁶ Dve leti OF. Podatki dr. M. Šnuderla. SP, ponatis, opomba 150. Tone Fajfar: Osvobodilna fronta slovenskega naroda. Spis je osnutek zgodovine OF v prvih dveh letih razvoja. Rokopis v AMNO. Cit. Fajfar. OFSN.

o »pripravljenosti za odločilni trenutek«, češ da z njo na eni strani odtegujejo orožje in živo silo borbenemu slovenskemu partizanstvu, na drugi strani bi pa ravno ta teorija, če bi se uveljavila, oropala slovenski narod njegove pripravljenosti. »Kje neki boš mogel prevzeti oblast s »četami« — seštetimi na papirju? Prvič je vprašanje, če boš te čete tedaj zares imel, drugič pa je vprašanje, kako se bodo obnesle. Oblast bodo mogle prevzeti zgolj tiste čete, ki bodo ojeklenele in se izvežbale v borbi proti okupatorjem! Če hočemo osvoboditi in združiti vse Slovence, če hočemo zasesti vse slovensko ozemlje — in vse to storiti je naša sveta narodna dolžnost — tedaj moramo že danes posejati vse slovensko ozemlje s slovenskimi partizani... Prav v tem pa je pomen današnjega slovenskega partizanstva za jutrišnje slovensko pripravljenost.«⁵⁷

Med skupinami, ki so se vključile v Osvobodilno fronto, moramo razlikovati one, ki so v aprilskih dneh 1941 ustvarile Protiimperialistično fronto, in one, ki so se kasneje pridružile Osvobodilni fronti. Prve skupine, ki so jih tvorile Komunistična partija Slovenije, demokratično krilo Sokola, skupina krščanskih socialistov in skupina naprednih kulturnih delavcev, so se kasneje označevale kot temeljne ali ustanovne skupine Osvobodilne fronte. Ostale niso imele v tem oziru posebne oznake. Med njimi so bili predstavniki Zveze kmečkih fantov in deklet, Kmečko-delavske stranke, Slovenske ljudske stranke, Samostojne kmečke stranke, Jugoslovanske ženske zveze, skupine štajerskih beguncev, skupine aktivnih oficirjev, predstavniki tako imenovanih neodvisnih sindikatov, predstavniki tako imenovanih svobodnih sindikatov (URSSJ), predstavniki Samostojne demokratske stranke, skupine »Stare in nove pravde« ter nekaj manjših krogov in pomembnejših ljudi izven strank.⁵⁸ Vseh je bilo po Kidričevi ugotovitvi 18.⁵⁹

Politika Komunistične partije je z zbiranjem nacionalno pozitivnih in po večini tudi družbeno progresivnih ali vsaj ne direktno nasprotnih elementov brez razlike razreda, nazora ali rase dosegla, da je v Sloveniji, kjer je splošno bil položaj nadvse težak, če ne celo najtežji v Jugoslaviji, bil vendarle osvobodilni boj najtemeljiteje pripravljen in množična opora zanj najboljše zgrajena.⁶⁰

Važno dejstvo za bodoči razvoj je bilo, da je Osvobodilna fronta zajela predvsem delovno ljudstvo, pa čeprav je prej pripadalo različnim organizacijam in skupinam. »Osnovno jedro Osvobodilne fronte,« je pisal »Slovenski partizan«, oktobra 1941, »tvori delovno ljudstvo, to je tista večinska plast slovenskega naroda, ki je v naši politični preteklosti bila odrinjena od vodstva javnega življenja.« Z besedama delovno ljudstvo je pisec močno poudaril družbeni temelj vse politike slovenskega narodno-osvobodilnega gibanja, ne da bi se on ali kdo drugi takrat pismeno spuščal v podrobnejše opredeljevanje tega pojma.

⁵⁷ SP št. 19, 1. X. 1941; Nekaj nalog naše agitacije in propagande, Delo 1941, št. 3.

⁵⁸ Tone Fajfar, ustni vir.

⁵⁹ Dve leti OF.

⁶⁰ Slovenska politična zgodovina, 42.

Vsaka od skupin je pripeljala v Osvobodilno fronto svoj kader ljudi. Po njih se je osvobodilno gibanje pretakalo naprej in zajemalo vedno širše kroge slovenskega naroda. Posebno od jesenskih mesecev, ko je slovensko partizanstvo pokazalo že nekaj uspešnih akcij, se je Osvobodilna fronta razvijala in širila zelo naglo. Posebno v Ljubljanski pokrajini so politični sestanki prodrli v sleherno vas. Fronta je organizirala svoje okrožne in rajonske odbore, med ljudskimi množicami pa so iz lastne iniciative rasli terenski odbori.⁶¹ Gibanje se je večkrat tako na široko razpredlo, da je formalna organizacija često zaostajala za političnim obsegom Osvobodilne fronte, za številom pripadnikov.⁶² Pojav je bil mogoč, ker so se na terenu priključevali Fronti tudi pristaši tistih skupin ali bivših strank, katerih vodstva so se kakor koli obotavljala vstopiti vanjo ali so se ji upirala s svojimi lastnimi »akcijami«. Pristaši bivših strank so se prijavljali v Fronto iz svoje lastne iniciative, ne da bi od svojih vodstev dobili kakršna koli navodila oziroma so dobili celo nasprotna navodila, naj se Fronte izogibljejo.⁶³

Aktivizacija ljudi, ki niso pripadali frontnim skupinam, in njihovo priključevanje Fronti je imelo posebne vzroke. Razen mržnje do okupatorja, ki je bila sicer lastna vsem, je močno vplivalo globoko razočaranje nad vrhovi stare Jugoslavije, nad njenimi starimi oficialnimi strankami in političnimi formacijami.⁶⁴ Mnogi so se Osvobodilni fronti priključili, ker je niso imeli za stranko, to je stranko v starem predvojnem smislu, temveč za politično silo resnično novega kova.⁶⁵ Pridružili so se Fronti kot taki, ne da bi se pri tem opredelili za eno od včlanjenih skupin.⁶⁶

Organizacija Osvobodilne fronte je v prvem letu osvobodilnega boja bila najintenzivnejša v Ljubljanski pokrajini. Druge pokrajine so v organizaciji napredovale počasneje. V Ljubljanski pokrajini pa je že v prvem letu prepredla mesta in podeželje. Organizacijsko omrežje je bilo skakano tako, da je na eni strani upoštevalo teritorialno razdelitev, po kateri so se frontni odbori delili v okrožne, rajonske, terenske in ulične (po mestih), na drugi strani pa je upoštevalo razdelitev ljudi po poklicih, med katerimi so vodili organizacijsko delo tako imenovani matični odbori. Naloga frontnih odborov je bila vključevati široke množice v osvobodilno gibanje, zbujati njihovo aktivno sodelovanje, širiti osvobodilni tisk,

⁶¹ Dve leti OF.

⁶² SP št. 16, 6. IX. 1941.

⁶³ SP št. 18, 20. IX. 1941; Kidrič; Poročilo, 18 a.

⁶⁴ Kardelj, Pot nove Jugoslavije, 24.

⁶⁵ Ed. Kocbek, ustni vir.

⁶⁶ Množičnost osvobodilnega gibanja, zlasti v Ljubljani, je italijanski general Renzo Montagna v svojem poročilu z naslovom »Alcune notizie sulla situazione della Provincia di Lubiana« z dne 22. decembra 1941 označil z naslednjimi besedami: »Železničarji, delavci, bivši jugoslovanski oficirji, uradniki različnih strok v mestu, profesionisti vseh kategorij itd. sestavljajo elemente, ki pripadajoč temu ali drugemu toku skupno tvorijo protiitalijansko gibanje, ki daje rekrute upornikom. Toda center in gibalno organizacije je univerza v Ljubljani, kjer profesorji in študenti skoraj v celoti pripadajo temu gibanju.« (AMNO.)

oblikovati javno mnenje, zbirati materialna sredstva za potrebe osvobodilnega gibanja in naposled nabirati prostovoljce za partizansko vojsko.⁶⁷

V zvezi z naglim in intenzivnim razširjenjem Osvobodilne fronte v najširše plasti slovenskega naroda in v zvezi z njenimi splošno narodnimi cilji se je že v prvih tednih pojavila teza, da mora biti Osvobodilna fronta edini predstavnik slovenskega naroda. Spočetka se je pojavila v nekoliko hipotetični obliki, češ da je Osvobodilna fronta, ki se ji je pridružilo vse, kar misli in čuti odkritosrčno slovensko, zavzela tak razmah, da jo je mogoče imenovati edinega slovenskega predstavitelja.⁶⁸ Proti koncu julija 1941 je ta teza, proglasila Osvobodilno fronto že za edinega legitimnega predstavnika slovenskega naroda.⁶⁹ Naravno da je ta legitimnost bila revolucionarna legitimnost, ki je v okupaciji gledala moralno krivico in je zato ni mogla priznati. Ta revolucionarna legitimnost je one, ki so želeli ostati izven Osvobodilne fronte, proglasila za suhe veje na narodnem telesu. Še huje pa je obsodila one, ki so delovali proti Osvobodilni fronti. O teh je sodila, da so se izločili iz narodne skupnosti in bodo nekoč še račun polagali pred narodom.⁷⁰ »Vsako organiziranje izven okvira Osvobodilne fronte je v času tujčeve okupacije škodljivo borbi za narodno svobodo,« je izjavil Vrhovni plenum Osvobodilne fronte na svojem zasedanju 16. septembra 1941.⁷¹ Še korak dalje je šla teza, da je OF predstavnica slovenskega naroda, proti koncu leta, ko je bilo že čutiti, da je domača reakcija postajala aktivnejša. V članku »Varujmo slovensko narodno enotnost« je Osvobodilno fronto tako rekoč zenačila s slovenskim narodom. »Slovenski narod — sam, izdan in zapuščen, izročen na milost in nemilost sovražniku, je iz svojih lastnih sil zgradil svojo Osvobodilno fronto, jamstvo svoje bodoče svobode. Zato je zgolj Osvobodilna fronta upravičena, da vodi in predstavlja slovenski narod. Kdor noče tega dejstva upoštevati, ta dokazuje, da mu ni mar za narodno korist, da pa so mu na umu njegov položaj in njegovi sebični nameni. Kdor se drzne dvigniti roke proti Osvobodilni fronti, ta je zamahnil po samem narodu. Naj le tvega, kdor ima pogum, da javno nastopi proti svojemu narodu in njegovi Osvobodilni fronti.«⁷²

Množični razmah Osvobodilne fronte je ustvaril ugodno podlago za slovensko partizanstvo. Kajti na slovenskem ozemlju, ki je bilo na gosto prepreženo s cestami in železnicami ter na gosto posejano z nemškimi in italijanskimi posadkami, zraven pa še razkosano z žičnimi pregradami, bi partizansko gibanje ne bilo mogoče, če bi ne imelo krepkega in množičnega političnega zaledja. Vrhovni organi osvobodilnega gibanja so se teh dejstev dobro zavedali. Od vsega začetka so se zato trudili, da bi oboroženi vstaji slovenskega naroda nudili kar najširše politično zaledje. Z ustvaritvijo množične Osvobodilne fronte se jim je ta cilj tudi posrečil. Po zaslugi Osvobodilne fronte so že prve partizanske

⁶⁷ Fajfar, OFSN.

⁶⁸ SP št. 8, 11. VII. 1941.

⁶⁹ SP št. 9, 25. VII. 1941.

⁷⁰ SP št. 11, 9. VIII. 1941.

⁷¹ SP št. 18, 20. IX. 1941.

⁷² SP št. 27, 29. XI. 1941.

skupine, ki so bile še povsem diverzantskega značaja, uživale naklonjenost in podporo slovenskih narodnih množic. Čeprav so bile številčno neznatne, so vendar kljub velikanski okupacijski armadi ostale na svojem ozemlju in se z nadaljnjim razvojem vedno bolj množile.⁷³

Partizanska vojska je bila instrument osvobodilne politike. Ni se razvijala tako, kakor da bi bila izločena iz celotnega osvobodilnega procesa, temveč je bila ravno narobe z njim tesno povezana. Rekrutirala se je iz tistih plasti, skupin in posameznikov, ki so se priključili Osvobodilni fronti. Vsi ti so imeli partizane za svoje borce. In ker je Osvobodilna fronta obsegala najširše slovenske plasti, je naravno partizanska vojska imela povsod najširšo podporo. Partizani niso bili zato ljudska vojska v kakem teoretičnem smislu besede, temveč po čisto konkretnem dejstvu, ne oziraje se na to, da je njihovo število bilo v prvem letu še skromno, a je v naslednjih letih naraščalo vedno bolj. Temeljilo je namreč na splošnih ljudskih interesih svobode, življenja, časti in varstva pred okupatorskim nasiljem. Zato je Slovenski poročevalec pravilno zapisal: »Jedro slovenskega partizanstva tvorijo slovenske ljudske moči. Slovenski delavec in kmet sta prva zagrabila za puško. Slovensko ljudstvo brani in osvobaja slovenski narod... V tem pa je ljudski, je socialni pomen slovenskega partizanstva, tega ponosa, te nade zatiranega in ponižanega slovenskega naroda.«⁷⁴

Partizanski način boja je že v prvem letu partizanstva pokazal praktične uspehe. Ko so Nemci začeli izseljevati slovenski živelj na Gorenjskem, so slovenski možje in fantje začeli bežati v gozdove.⁷⁵ Množični beg v gozdove je vplival na Nemce, da se niso upali oddaljevati od večjih cest in naselbin. Še več, po Rainerjevem priznanju na procesu v Ljubljani, so Nemci prav zaradi partizanstva prenehali s preseljevanjem na Gorenjskem.⁷⁶ Ta način boja je vcepil okupatorjem na slovenski zemlji občutek stalne negotovosti, rahljaj jim je živce in njihovim vojakom zgovorno izpričeval, da je slovenska fronta pomembna fronta v zaledju.⁷⁷

Partizanski način boja je zahteval od vsakega posameznika osebnih kvalitiet in osebne volje. V partizanski vojski ni bil vojak del nekega brezosebne mehanizma, temveč je bil vedno znova v položaju, ki je zahteval osebno in naglo rešitev. Tak način boja je zahteval izgon tistega duha, ki se je rad naslanjal na druge in pasivno pričakoval dogodke. Inicijatorji in voditelji osvobodilnega boja so zato od oboroženega boja poleg ostalih ciljev pričakovali tudi, da se bo slovenski narod otrselservilnosti in hlapčevstva, ki so ga do tedaj mnogi večkrat imeli za narodno lastnost. Oboroženi boj naj bi *preoblikoval slovenski značaj* in

⁷³ Dve leti OF.

⁷⁴ SP št. 19, 1. X. 1941.

⁷⁵ SP št. 8, 11. VII. 1941.

⁷⁶ Ljudska pravica 12. VII. 1947. Dr. Friedrich Rainer, šef nemške civilne uprave na Gorenjskem, je na razpravi pred vojaškim sodiščem v Ljubljani, julija 1947, rekel o vplivu partizanskih akcij na izseljevanje naslednje besede: ... Izseljevanje smo prenehali, ker je bilo ljudstvo zelo razburjeno in se je naslanjalo na osvobodilno gibanje. Fr. Saje: Dr. Natlačen in Narodni svet, Borec 1951, št. 4, str. 141.

⁷⁷ SP št. 19, 1. X. 1941.

razbil tisto pasivno pričakovanje dogodkov, kateremu se je prepuščal hlapčevski duh. »... izkoreniniti (je treba) poslednje sledove pasivnega pričakovanja in jih nadomestiti z aktivnim bojem,« je pisal Slovenski poročevalec že 4. julija 1941 (št. 7). Aktivni boj naj bi izoblikoval novega aktivnega Slovenca. Ta tip se je sicer oblikoval tudi pri političnem aktivističnem delu, kjer je frontni človek obvladal neugodne vplive preteklosti in predsodke, ki mu jih je vtepla medla človeška vzgoja; toda pravo polje za preoblikovanje slovenskega značaja je po mišljenju nositeljev osvobodilnega gibanja mogel biti predvsem oboroženi boj. Pozitivno so najbolj vplivali uspehi, toda tudi zavest in perspektiva zmage nista bili nič manj važni. Brez njih bi si ne mogli misliti, da je toliko ljudi hladnokrvno gledalo smrti v oči. Odtod pripravljenost na najhujše žrtve,⁷⁸ odtod zadovoljstvo in ponos biti slovenski partizan, kar je pomenilo zaničevati smrt, premagovati vse težave in junaško prenesti vse muke, kakor je pisal Slovenski poročevalec 1941.⁷⁹ Ko je skupina plašljivcev vseh vrst v Ljubljani začela zastopati tezo, da v Sloveniji niso ugodni pogoji za partizanstvo, in hotela s tem partizanstvo oslabiti, je Slovenski poročevalec pokazal na moč in pomen slovenskega partizanstva: »Borba slovenskih partizanov je razkrinkala kot strahopetce tiste, ki so obrekovali slovenski narod, da je strahopeten. Borba slovenskih partizanov je namreč živo nasprotje, živo zanikanje hlapčevstva, kapitulantstva, nemoralnega sožitja s tujimi zatiralci. Borba slovenskih partizanov je dokaz, da je naša narodna nesreča sprostila v našem narodu, to se pravi v njegovih ljudskih globinah, neomahljive in neizčrpne borbene sile. Borba slovenskih partizanov je hkrati z izdajstvom in kapitulantstvom domačih protinarodnih krogov zgodovinsko izpričevalo o tem, da je hlapčevstvo sicer zares lastnost naše domače reakcije, da pa hlapčevstvo nikakor ni več naša narodna lastnost.«⁸⁰

Potreba po preoblikovanju slovenskega značaja in ustvaritvi novega aktivnega Slovenca je bila važna ugotovitev, tako važna, da jo je Vrhovni plenum na novembrskem zasedanju 1941 sprejel med temeljne točke Osvobodilne fronte. Namen te točke je namreč bil, da bi Slovenci po osvobodilnem boju prišli do tistih lastnosti, ki naj bi jih trajno usposobile za zdrav, živ in aktiven razvoj. Narod hlapcev naj bi postal narod junakov, narod svobodnih ljudi.⁸¹

Moč Osvobodilne fronte je 1941 nenehoma rasla. Vodstvo Fronte je poznalo to rast in jo javno razglašalo s tem, da je o Fronti večkrat izjavilo, da le ona more biti edina predstavnica slovenskega naroda. Sovražnik pa v njeno moč nedvomno ni verjel. V besedah Slovenskega poročevalca je videl le napihnjeno propagando. Tedaj se je vodstvo Fronte odločilo, da bo na poseben način preizkusilo svojo moč, zraven bo pa tudi okupatorju in domačim petokoloncem pokazalo, kakšna politična sila je Fronta v resnici. Izvršni odbor Osvobodilne fronte je odredil praznovanje obletnice 29. oktobra 1918, to je dne, ko so se Slovenci s

⁷⁸ SP št. 12, 16. VIII. 1941.

⁷⁹ SP št. 14, 23. VIII. 1941.

⁸⁰ SP št. 19, 1. X. 1941.

⁸¹ Fajfar, OF SN.

Hrvati in Srbi rešili avstroogrskega jarma. Iz spomina na ta dan naj bi Slovenci črpali moči za odpor proti okupaciji in tlačiteljem 1941.⁸² Drugič je odredil tako proslavo za 1. december, državni praznik stare Jugoslavije. Osvobodilna fronta je s proslavo tega dne hotela manifestirati slogo in enotnost narodov Jugoslavije, ki so se z oboroženo pestjo borili proti tujčevemu jarmu.⁸³ Tretjič je odredil IOOF tako proslavo za 3. januar 1942 v spomin na žrtve, ki so med letom 1941 padle za svobodo slovenskega naroda.⁸⁴ Četrtrič jo je odredil za 7. februar 1942 kot manifestacijo vseslovanske enotnosti.⁸⁵

Za vse manifestacije je Fronta odredila, da med 7. in 8. uro zvečer ne sme biti noben Slovenec ne na ulici ne v javnem lokalu. Po opravljeni tihi manifestaciji pa naj bi ljudje zopet šli na ulice. Manifestacije so bile takega značaja, da jih je bilo najlaže izvesti v mestih, predvsem v večjih mestih, zlasti v Ljubljani. Konec koncev je bilo pa ravno to najvažnejše. Manifestacije so lepo uspele. O prvem decembru je pisal takrat Slovenski poročevalec: »Uspela proslava 1. decembra in plebiscitarna praznота med 7. in 8. uro zvečer pomeni novo zmago slovenske narodne zavesti, novo zmago slovenske narodne discipline, novo zmago Osvobodilne fronte slovenskega naroda... Slovenski narod je manifestiral, da so odredbe OF edine odredbe, ki jih slovenske narodne množice izpolnjujejo zavestno in brez pomišljanja.«⁸⁶ Najboljše potrdilo politične moči Osvobodilne fronte pa nudijo italijanski dokumenti, ki govore o manifestacijah v večernih urah navedenih dni. Italijanski dokumenti ne opisujejo samo zunanjega poteka, ki mu priznavajo popoln uspeh, temveč izražajo pri tem tudi svojo sodbo. Najpomembnejše je prvo poročilo o uspehu manifestacije za 29. oktober. V njem je poveljstvo pehotne divizije »Granatieri di Sardegna« s podpisom divizijskega generala Taddea Orlanda razdelilo demonstracijo v dva dela. Prvi del, ki je obsegal bojkot gledališča, kina, kavarn... je imel pasivni značaj, drugi, ko so ljudje po osmi uri napolnili ulice, pa aktivnega. Pasivni del je po njem pravzaprav olajševala okoliščina, da je med 7. in 8. uro ravno večerja. Italijanskega okupatorja je zato mnogo bolj iznenadil aktivni del. Italijanski dokument je o njem doslovno poročal: »Javne lokale, trge, ceste, zapuščene do 20. ure, je po tej uri napolnila reka ljudstva.« Ko pa je označil pomen vse manifestacije, je poročevalec zapisal, da je demonstracija imela plebiscitarni značaj.⁸⁷ Osvobodilna fronta je s posrečenimi manifestacijami prenesla preizkušnjo, ki si jo je naložila. O pomenu te preizkušnje se je okupatorjeva sodba ujemala s frontno.

Razmerje skupin. V prvem letu osvobodilnega boja je Osvobodilna fronta pokazala največji polet ravno v Ljubljanski pokrajini, v Ljubljanski pokrajini pa v Ljubljani sami. Pokazala pa ga je zato, ker je ustva-

⁸² SP št. 20, 11. X. 1941 in št. 23, 1. XI. 1941.

⁸³ SP št. 26, 22. XI. 1941.

⁸⁴ SP št. 32, 30. XII. 1941.

⁸⁵ SP št. 5, 31. I. 1942.

⁸⁶ SP št. 28, 5. XII. 1941.

⁸⁷ N. 1184/I di prot. P. M. 81, 30. X. 1941; SP opomba 200.

rila tako platformo za sodelovanje, da so se ji lahko priključili vsi razen odkritih izdajalcev. Posrečilo se ji je, da se je v Fronto vključilo 18 skupin in organizacij, ki so prej pripadale različnim političnim in svetovnonazorskim smerem.⁸⁸ V Osvobodilno fronto so stopile, ker so spoznale, da je bil njen namen popolnoma pravilen, ko je zahteval 1. osvoboditev in združitve vseh Slovencev, slogo in enotnost narodov Jugoslavije, 2. osvoboditev z lastno močjo in 3. osvobodilno sodelovanje na temelju popolne lojalnosti.⁸⁹ V primeri s programom, ki ga je sprejel ustanovni sestanek, so te točke naglašale samo tisto, kar je v dobi vojne bilo najvažnejše. Vodstvo Fronte je hotelo izpodbiti kar največ predsodkov in pomislekov, ki so jih nekateri navajali glede Fronte, in ni sililo v ospredje stvari, ki bi lahko zavrle rast Osvobodilne fronte.

Skupna točka in izhodišče za nadaljnji razvoj je za vsako skupino, ki je stopila v Osvobodilno fronto, bila privolitev na njen akcijski program. Skupina s pristopom v Fronto ni prenehala, le svoje delovanje je uravnavala v smislu frontnega akcijskega programa. V organizacijski povezavi je ohranila svoje omrežje, če ga je imela, in po njem dajala direktive za delo v frontne namene.

Vodstvo Fronte je moralo upoštevati izredno raznoliko strankarsko in organizacijsko diferenciranost v slovenskem javnem življenju. Na široki bazi osvobodilnega boja se Fronti niso priključevali samo a priori družbeno progresivni elementi, temveč tudi elementi srednjih slojev in celo nekateri bogatejši ljudje, ki jim patriotizem ni bil fraza. Medskupinski odnosi so bili zato važen problem. Od tega, kako se jih bo vodstvo lotilo in reševalo, je zavisel naravnost uspeh ali neuspeh Osvobodilne fronte. Povsem razumljivo so v začetnem štadiju razvoja mogle biti medsebojne vezi kljub enotnemu akcijskemu programu precej rahle. Oblika povezave je mogla biti samo *koalicijska*. Začetni, to je koalicijski štadij medskupinskih odnosov v Osvobodilni fronti je E. Kardelj označil na prvem kongresu Ljudske fronte Jugoslavije v avgustu 1945 z naslednjimi besedami: »V začetku je bila ta formacija (namreč OF!) ustvarjena kot koalicija teh skupin in strank in njeni vodilni organi so se izgrajali na osnovah paritete.«⁹⁰ Koalicijski značaj medskupinskih odnosov v začetnem štadiju razvoja Osvobodilne fronte je potrdil tudi Boris Kidrič v svojem govoru na prvem kongresu Osvobodilne fronte v Ljubljani 16. julija 1945.⁹¹ Na žalost ni nobeden od njiju razvil vsebine pojma koalicije oziroma ni povedal, ali ga pojmuje popolnoma v starem, predvojnem smislu, ali in v čem ga morda zožuje. Dejstvo seveda je, da se je koalicija frontnih skupin izkazala trdnejšo kakor je bila katera-koli koalicija starega parlamentarnega formata v bivši Jugoslaviji.

Koalicijski značaj medskupinske povezave se je izražal v strukturi predstavnikov posameznih skupin v Vrhovnem plenumu Osvobodilne fronte. V tedanjem Vrhovnem plenumu so vse skupine imele svoje pred-

⁸⁸ Tone Fajfar, dr. M. Breclj, J. Jeras, ustni viri.

⁸⁹ SP št. 20, 11. X. 1941; Delo 1941, št. 2.

⁹⁰ Kardelj, Pot nove Jugoslavije, članek: Značaj, politika in naloge Ljudske fronte Jugoslavije, str. 79.

⁹¹ Kidrič, Poročilo, 17.

stavnike oziroma so ga tvorili ravno predstavniki včlanjenih skupin. Izvršni odbor OF, ki so ga izvolili na seji Vrhovnega plenuma 28. julija 1941 in je Vrhovnemu plenumu odgovarjal za svoje delo, je bil pa sestavljen samo iz predstavnikov skupin, ki so se udeležile ustanovnega sestanka Protiimperialistične fronte, to se pravi iz predstavnikov Centralnega komiteja KPS, predstavnikov Sokola, predstavnikov krščanskih socialistov in predstavnikov kulturnih delavcev.⁹² Pomen osnovnih skupin se je izražal tudi v Vrhovnem plenumu. Osnovne skupine so v Vrhovni plenum poslale najprej po 2, kasneje po 3 zastopnike, medtem ko so ostale skupine poslale samo po 1 zastopnika.⁹³ Pomen in vloga Komunistične partije v osvobodilnem gibanju se je v Izvršnem odboru kazala tako, da je mesto sekretarja zasedal član Centralnega komiteja KPS.

Prva sila med skupinami v Osvobodilni fronti je bila *Komunistična partija*, najbolj delavna, najbolj požrtvovalna in neumorna v dajanju pobud. Bila je propagator in organizator oboroženega boja proti okupatorju,⁹⁴ hkrati pa tudi neuklonljivi borec proti vsemu, kar bi moglo zavirati delovanje Osvobodilne fronte.⁹⁵ Partija se je zavedala nalog, ki si jih je naložila. Svojim članom jih je nenehoma pojasnjevala in jih zraven vzpodbujala k vztrajnosti v delu za njihovo izvršitev. Dasi Partija pri vsej delavnosti ni spravljala v ospredje programa socialne preobrazbe, pa ni nikdar izpustila izpred oči daljne perspektive svojega takratnega dela in sredstev za doseg daljnega cilja. Po nazorih Partije je za uspeh v osvobodilnem boju bila potrebna enotnost vseh pozitivnih in borbenih slovenskih sil. Predpogoj za to enotnost je pa bila enotnost delavskega razreda in njegovo angažiranje v osvobodilnem boju. V vsem tem je Partija videla najtrdnjše jamstvo, da se bo z zlomom tujčevega imperialističnega jarma odprla delavskemu razredu pot socialne pravice — njegove socialne osvoboditve. Na osnovi te perspektive je pisec članka »Za enotnost proletariata Slovenije« zapisal: »Delavci socialisti, krščanski socialisti, narodni socialisti in komunisti, združimo se v nezlomljivo proletarsko falango, za boj proti okupatorju, za našo srečnejšo bodočnost! Veliki boji sedanosti se vrše v znamenju delavskega razreda. V boj!«⁹⁶ Osrednja točka vse pozornosti Komunistične partije je torej bila enotnost proletariata, ker se je zavedala, da proletariat, ki ni enoten, ne more izvršiti svoje zgodovinske naloge in ne more postati voditelj naroda v osvobodilnem boju. Komunistična partija je od vsega začetka delala na tem, da bi slovenski proletariat postal avantgarda in voditelj svojega naroda v boju za osvoboditev in združitev, torej nositelj slovenske nacionalne misli. Širino Osvobodilne fronte je Komunistična partija hotela uresničiti predvsem s tem, da je svoje člane poučevala in navajala na

⁹² Kidrič, Poročilo 17.

⁹³ Josip Vidmar, ustni vir.

⁹⁴ Delo 1941, št. 2, članki: Veliki boj svobodoljubnih narodov proti fašističnim razbojnikom; Razširimo sabotažno akcijo; Za večji razmah partizanstva.

⁹⁵ Delo 1941, št. 2, članek: Izdajstvo reakcionarne buržoazije nad lastnim narodom.

⁹⁶ Delo 1941, št. 2.

širokosrčnost. »Osvobodilna fronta slovenskega naroda ni razredno gibanje, temveč je širok nacionalno osvobodilni pokret. Osvobodilna fronta je zajela najrazličnejše razrede, sloje in poklice. V njej so aktivni delavci, kmetje, nameščenci, uradniki, kulturni delavci, zdravniki, inženirji, profesorji, učitelji, duhovniki — pa tudi marsikateri narodno zavedni podjetnik. Ta pravilna in nujno potrebna širina Osvobodilne fronte pa seveda nikakor ne pomeni, da se je razredni moment v slovenskem narodnoosvobodilnem gibanju izgubil. Dvoje dejstev dokazuje, da temu ni tako. Prvič je neizpodbitno, da je šele enotnost slovenskega proletariata in njegova skupna akcija z malomeščanskimi plastmi dala Osvobodilni fronti tisto trdno hrbtnico, ki je omogočila premagati vse težkoče in slovenskemu narodu v korist združiti vse pozitivne narodne moči. Drugič pa je ravno tako izven vsakega dvoma, da so najreakcionarnejši deli slovenske buržoazije znova izdajalsko pljunili na slovenski nacionalni interes in se v najusodnejših, trenutkih slovenske nacionalne zgodovine pričeli boriti proti silam osvoboditve.«⁹⁷

Partija ni svojim članom prikrivala težav, ki so se vedno bolj kopičile po napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo. Komunisti so bili predvsem tisti, za katere se je s tem napadom začelo najhujše vojno stanje. Zato komunisti morajo vzdržati, ker imajo pred seboj posebno nalogo: združiti ves slovenski narod v osvobodilno vojno zoper jarem nemških in italijanskih fašistov.⁹⁸ Partija je zahtevala od svojih članov, da dobro poznajo politično linijo Osvobodilne fronte, njeno temeljno nalogo in metode pri njenem uresničevanju. Septembrska številka Dela 1941 (št. 3) se je lotila predvsem napak, ki so jih zagrešili partijci nad širino Osvobodilne fronte. Odbijanje kogarkoli in sektaški odnos do kogarkoli, ki je pripravljen podpreti osvobodilno borbo, pa nima nad seboj nacionalnih grehov, je neodpušljiva napaka, je učila Partija. Mišljenje, da je oziroma da bi morala biti Osvobodilna fronta samo levičarska formacija, je treba najostreje obsoditi. Tako mišljenje podpira natolcevanje in spletkarstvo raznih reakcionarjev ter njihovih središč, ki bi rada preprečila združitev vseh pozitivnih slovenskih sil v boju proti nemškemu in italijanskemu okupatorju.⁹⁹ Partija je zahtevala, da mora odnos komunistov biti tovariški in lojalni do vseh aktivistov in pripadnikov Osvobodilne fronte. Odkritosrčne in poštene tovariše iz raznih skupin, ki ne najdejo vselej prave poti, je treba prepričevati in si z dobrim zgledom pridobiti veljavo svojega stališča... V terenski odbor sodi vsak Slovenec, ki se je pripravljen boriti ali vsaj podpirati borbo za osvoboditev.¹⁰⁰

Komunistična partija je bila v Osvobodilni fronti najtrdnjša, najbolj homogena, najbolj organizirana in najbolj disciplinirana skupina. Vsa ta svojstva so bila dragocena pomoč osvobodilnemu gibanju, tako da je Fronta poleg množične opore v slovenskem narodu ravno z njimi mogla voditi in pripeljati slovenski narod do zmage v drugi svetovni vojni.

⁹⁷ Delo 1941, št. 2, članek: Izdajstvo reakcionarne buržoazije.

⁹⁸ Delo 1941, št. 2, članek: Razširimo in učvrstimo partijske organizacije.

⁹⁹ Delo 1941, št. 3, članek: Za pravilno izvajanje linije Osvobodilne fronte.

¹⁰⁰ Delo 1941, št. 3.

Za množično oporo osvobodilne politike so v veliki meri poskrbele skupine, ki so stopile v Osvobodilno fronto. O njihovem delu v okviru Fronte pa je sočasnih pričevanj znanih zelo malo. Kar jih je, se nanašajo predvsem na ustanovni skupini, sokolsko in krščanskosocialistično.

Sokolska skupina je spočetka imela dvojno organizacijo. Povezana je bila po lastni in frontni liniji. Namen lastne povezave je bil, da je po njej pridobivala kadre za Osvobodilno fronto, to je tiste, ki so simpatizirali z OF, niso se pa še mogli odločiti zanjo. Lastno organizacijo je sokolstvo razpredlo po prej obstoječih društvih pod vodstvom starih ali ponovno izvoljenih načelnikov. Po tej liniji je imelo svojo socialno pomoč, svojo obveščevalno službo, na vrhu pa se je ta linija tesno naslonila na frontno organizacijo.¹⁰¹

Jeseni 1941 je sokolska skupina v Osvobodilni fronti napisala in nato spomladi 1942 izdala brošuro »Sokol v borbi za svobodo« in v njej razložila svoje poglede na sodelovanje v osvobodilnem gibanju. V brošuri je izjavila, da Sokol ni niti razredna niti strankarska ustanova, temveč le vzgojna in narodna organizacija. Sokol je postal soustanovitelj Osvobodilne fronte, da bi se z vsemi zdravimi silami naroda boril za popolno narodno in socialno osvoboditev slovenskega naroda. Z osvobodilnim bojem naj bi tudi uresničili ideale slovanske vzajemnosti. »S sodelovanjem v Osvobodilni fronti ni sokolstvo prevzelo nobene podrejene vloge, ampak je kot popolnoma enakopraven sodelavec pokazalo, kakšna je danes dolžnost vseh posameznikov in skupin, ki jim je korist naroda pred osebnimi interesi in osebnim ugodjem.« V brošuri je sokolska skupina izjavila, da je vstopila v Fronto v zavesti, da je program OF istoveten s programom sokolstva, da program OF predstavlja za sokolstvo samo nadaljevanje dela, ki izvira iz namena, za katerega je bilo ustanovljeno. Prav zato, ker so bili smotri Osvobodilne fronte v popolnem soglasju z dolžnostmi sokolstva v boju za narodno osvoboditev, ni skupina videla potrebe za izdajanje lastnega lista. Vsa politična navodila je vsak član lahko dobival v glasilih Osvobodilne fronte.¹⁰²

Krščanskosocialistična skupina je spočetka podobno kakor sokolska imela poleg povezave s Fronto še svoje lastno organizacijsko omrežje. Kakor sokolska je bila tudi ona soustanoviteljica Osvobodilne fronte. Že v prvih tednih se je tesno povezala s kulturnim krogom revije »Dejanje« in s študentsko mladino okoli kluba »Zarje«, kolikor niso te vezi obstajale že prej. Skupnega dela so se z njimi lotili še nekateri izobraženci in kmetje, ki sta jih tradicija in skupna težnja vezali s krščanskosocialističnim delavstvom. Iz vseh skupaj je nastala večkrat kratko imenovana »krščanska skupina v OF«, ki je zaradi osrednjega jedra, ki ga je dalo krščanskosocialistično delavstvo, bila skupaj s sokoli in Komunistično partijo temeljna enota slovenskega osvobodilnega gibanja. Že v prvem letu se je ta skupina potrudila, da je osvobodilno gibanje

¹⁰¹ Zapiski Zorana Poliča o sokolstvu pred vojno.

¹⁰² Sokol v borbi za svobodo.

zajelo tudi zavedne katoliške ljudi iz »fantovskih« in prosvetnih organizacij.¹⁰³

Krščanskosocialistična skupina se je razlikovala od drugih nepartijskih skupin zlasti po tem, da je močneje naglašala svetovnonazorski vidik v medsebojni povezavi članstva, zraven pa je zagovarjala družbeno revolucionarno stališče. Njena naloga v Osvobodilni fronti je bila pridobivati slovenske katoliške množice za osvobodilno gibanje, jih odtrgati od reakcije, ki je bila povrh še v kleščah klerikalizma ter jim posredovati revolucionarna družbena spoznanja. Boj proti klerikalizmu je bil v zvezi s to nalogo nujen in sestaven del. Izvrševanje pa je bilo težko. Zaradi svetovnonazorske povezave je za aktiviste krščanske skupine obstajala nevarnost, da podležejo svojemu delovnemu terenu, ki je bil poln klerikalnih korenin. Za izvrševanje naloge je bilo treba poleg močne volje predvsem jasnih spoznanj o nalogah, ki jih je bilo treba izpolniti in natančnega poznavanja terena, ki ga je bilo treba obdelati.¹⁰⁴ Nevarnost na terenu in nepopolna socialna homogenost skupine sta kasneje v zvezi z desnim odklonom nekaterih mladih, predvsem zarjanov, povzročili nekaj težav, ki jih je pa vodstvo Fronte s podporo skupinskega vodstva srečno obvladalo in utrdilo enotnost Osvobodilne fronte.

Spričo naštetih nalog ni bilo zgolj naključje, da je skupina v okviru Osvobodilne fronte prvič javno nastopila ravno s kritiko politike »katoliškega« vodstva »od včeraj«, z napadom na njegove »protikomunistične« pozive in z obrambo komunistov, kot vrednih slovenskih patriotov.¹⁰⁵ Tudi nadaljnje samostojno publicistično delo je bilo v bistvu povezano z označeno problematiko.

Poleg ustanovnih skupin so spočetka tudi *ostale skupine*, kolikor so bile organizirane in niso predstavljale manjših krogov, imele svoje organizacijsko omrežje, ki so ga uporabljale za propagando v frontne namene. Taka je bila na primer Zveza kmečkih fantov in deklet, ki je razen ustanovnih skupin bila najbolj razpredena in je tudi razvila najmočnejšo propagando za Osvobodilno fronto. Močna je bila zlasti agitacija

¹⁰³ Fajfar, Govor na Puglédu 1943; letak »Katoliški Slovenci«. NUK. Pravilnost Kocbekovih trditev v letaku »Katoliški Slovenci« lepo potrjuje nasprotni vir, namreč poročilo Franca Verceta, župnika v Sostrem. Poročilo je sicer iz kasnejše dobe, vendar sega tudi nazaj v prvo dobo. Poročilo doslovno pravi: »Sostro s svojo hribovito okolico je bilo pribežališče partizanov. Sem so se zatekali komunisti iz Most, Dev. Mar. v Polju (od tu jih je bilo okrog 300) in deloma iz Ljubljane. Vsi ti so med našimi farani agitirali za partizane in organizirali krajevne skupine, kar so tudi do vse potankosti izpeljali. Organizirani so bili še celo šolski otroci. V dekliški Marijini družbi je polovica članic z njimi simpatizirala, mnoge so pa očitno nosile rdeče rute za vratom kot znak partizanstva. Celotna tretjerednica so agitirale za partizane in jim donašale živež in obleko. Zmešnjava je bila popolna. — Da so se dali premotiti celo dobri ljudje, je bilo v glavnem delo krščanske delavske mladine in JSZ, ki je imela svoje gnezdo v papirnici Vevče. Duhovščina v Sostrem, posebno kaplan Žakelj, se je borila proti njim od leta 1935, vendar uspeha ni bilo, ker so imeli delavci potuho pri nekaterih duhovnikih v Ljubljani. Poleg tega se je kazala KDM krščansko in je tudi dobre ljudi premotila.« (Pismo Franca Verceta, ki mi ga je dal na razpolago Fr. Saje.)

¹⁰⁴ Fajfar, Govor na Puglédu.

¹⁰⁵ Letak »Katoliški Slovenci«. NUK.

za odhod v partizane, sadove pa je pokazala spomladi 1942.¹⁰⁶ Tesnejše organizacijske zveze je imela med seboj še skupina aktivnih jugoslovanskih oficirjev, ki so se po zlomu Jugoslavije v veliki meri zbrali v Ljubljani. Vodstvo Fronte se je povezalo z njimi že zelo zgodaj, ker je mislilo, da jih bo v večjem številu pridobilo za odhod v partizane.¹⁰⁷ Oficirsko skupino pa so deloma mešali Mihailovičevi eksponenti, delno pa je v njej prevladoval oportunistem tako, da ni izpolnila vseh pričakovanj.

Razen ustanovnih skupin ni po izključitvi nagodetovcev nobena druga skupina v Osvobodilni fronti razvila samostojnega publicističnega dela. Zato tudi ni neposrednih pisanih pričevanj o njihovem delu, uspehih in težavah. Svoj delež na pomanjkanju takih pričevanj ima tudi dejstvo, da so se pristaši izven ustanovnih skupin v dobi večjega poudarka na sodelovanju ljudi različnih svetovnih nazorov v Fronti približali močnejše eni ali drugi svetovnonazorsko jasno opredeljeni ustanovni skupini. Za lastno publicistiko v tem primeru ni bilo niti potrebe.

Ko je Osvobodilna fronta po napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo vrgla vse sile v pridobivanje množičnih temeljev za osvobodilno gibanje, je v kratkem času zrasla mogočna ilegalna organizacija Osvobodilne fronte. Včlanjene skupine so se združile na enotnem in borbenem akcijskem programu, toda med seboj so se dejansko še zelo malo poznale.¹⁰⁸ Trenja med njimi so bila naravna, pa seveda tudi nevarna. Partija je že avgusta 1941 pozvala komuniste, da bi odpravljali trenja, ki so se pojavljala ponekod zaradi svetovnonazorskih in ideoloških razlik. »Komunisti moramo biti vsepovsod kovači enotnosti slovenskega ljudstva v boju proti okupatorju. Komunisti moramo biti prvi in najdoslednejši združevalci vseh poštenih Slovencev, ki se hočejo boriti proti fašističnim zatiralcem. Odbijanje sprejema v vrste partizanov, odbijanje sodelovanja med partizanskimi četami zaradi ideoloških razlik je zločin nad našim narodom, ki ga moramo komunisti preganjati in zatreti, kjerkoli nanj naletimo.«¹⁰⁹

Trenja med skupinami v Osvobodilni fronti so v prvem letu bila različnega značaja, delno ideološkega, delno pa tudi organizacijskega. O njihovi vsebini še doslej nimamo pričevanj razen o trenjih s skupinami, ki so 1941 načele ali celo vzdrževale nekake zveze z Osvobodilno fronto, toda so se iz različnih razlogov že v prvem letu tudi oddaljile od nje. V tesni zvezi z razpravljanjem in reševanjem takratnih trenj so rasle »Temeljne točke Osvobodilne fronte«, tako da jih moramo imeti za nekaj rezultat političnega razvoja v letu 1941.

Med skupinami, ki so nekaj časa nihale med Osvobodilno fronto in procesom izven nje, so bile predvsem tako imenovane **sredinske skupine**.

¹⁰⁶ Tone Novak, ustni vir.

¹⁰⁷ Franc Potočnik: Žice, morje in gozdovi. Ljubljana 1951. SKZ. Str. 22 in 23. Cit. Potočnik.

¹⁰⁸ Josip Vidmar, ustni vir.

¹⁰⁹ Delo 1941, št. 2, članek: Za večji razmah partizanstva.

Vsem skupna točka je bilo odklanjanje oboroženega boja kot akcijskega gesla, v podrobnostih pa so se med seboj tudi znatno razlikovale.

Katoliška sredina je bila v stikih s predstavniki ali zastopniki Osvobodilne fronte že poleti 1941. Oportunizem in neborbenost je pokazala že takrat. Prve sestanke z njo so po Kidričevem nasvetu organizirali katoličani v Osvobodilni fronti. Vajnejša sta bila predvsem dva, 21. in 22. avgusta 1941 v današnjem Domu sindikatov. Katoliško sredino so zastopali dr. Gosar, J. Šolar, dr. Kamušič in dr. Mohorič, katoličane v Osvobodilni fronti pa T. Fajfar, E. Kocbek, S. Žumer in dr. A. Stanovnik.¹¹⁰ Katoliška sredina je trdila, da slovensko ozemlje in slovenski človek nista primerna za partizanski način boja.¹¹¹ Nekoliko kasneje je pred tretjim plenumom Osvobodilne fronte govoril z enim od njenih predstavnikov, namreč dr. Gosarjem, tudi dr. M. Šnuderl. Dr. Gosar se je tedaj izjavil za sodelovanje, toda ne tako, da bi vstopil v Osvobodilno fronto, temveč kot enakopraven faktor k Osvobodilni fronti.¹¹² Osvobodilna fronta takega predloga ni mogla sprejeti, ker bi njen pomen, ki je bil obče naroden, zdrknil na stopnjo nekake parlamentarne skupine.

Katoliška sredina ni bila popolnoma homogena. Eno je bil dr. Gosar, drugo J. Šolar, tretje dr. Kamušič itd. Vsem skupne poteze so bile previdnost in čakanje, kaj bo, z okupatorjem se ne kompromitirati, do OF pa biti silno previden, češ da ima močne avanturistične elemente, od katerih ni pričakovati nič dobrega. Važna skupna poteza je bilo tudi načelno nezaupanje do komunistov. Pri nadaljnjih razgovorih je katoliška sredina odklonila naposled vstop v Osvobodilno fronto in se pri tem izgovarjala, da bi mogel kdo misliti, da bi njen pristop izviral iz nelojalne opozicije proti — Natlačenu. Predstavniki Izvršnega odbora OF so izčrpno razložili, da klerikalna reakcija pripravlja na Slovenskem državljansko vojno na strani in v korist okupatorja ter da bo katoliška sredina sokriva za prelito narodno kri, če ne bo v poslednjem trenutku podprla enotnega narodnoosvobodilnega gibanja s svojim vstopom v OF. Toda katoliška sredina ni vstopila v Fronto.^{112a}

»Nacionalna« sredina se je zbirala okoli drobne organizacije, ki se je imenovala »mlada JNS«. Zastopniki Osvobodilne fronte so imeli z njo mnogo razgovorov. »Mlada JNS« je naposled na udeležbo v Osvobodilni fronti privolila, pa jo takoj nato preklicala. Preklic je utemeljevala precej čudno. Zatrjevala je, da ne more privoliti na vstop v Osvobodilno fronto, ker je OF proti kralju in proti jugoslovanski vladi. »Mlada JNS« je OF obrekovala, da ni jugoslovanska, ker je razglasila pravico slovenskega naroda in drugih jugoslovanskih narodov do samoodločbe, češ da je samo tako mogoče skovati resnično bratstvo in enotnost jugoslovanskih narodov. Razlogi, ki jih je »mlada JNS« navajala, so pokazali, da se ni mogla ločiti od koncepta stare Jugoslavije. Zagovarjala je

¹¹⁰ SP, ponatis, opomba 168.

¹¹¹ SP št. 19, 1. X. 1941.

¹¹² SP, ponatis opombe 189.

^{112a} Kidrič, Poročilo 11.

namreč njeno kontinuiteto, to se pravi, visela je preveč na pravni fikciji njene kontinuitete, premalo pa je upoštevala dejansko stanje njene razkasanosti. V ozadju take logike je bilo seveda njeno razredno gledanje. V priznanju svojega stališča je videla vsaj možnost restavracije starega aparata v Jugoslaviji po zmagi zaveznikov, v priznanju druge teze pa je videla možnost revolucionarnih konsekvenc, ki se jih je bala in zato konec koncev odklonila vstop v Osvobodilno fronto.¹¹³ Boris Kidrič je pri izrekanju sodbe nad »mlado JNS« na prvem kongresu OF po vojni rekel: »Bilo je jasno, da so mislili samo na ohranitev protiljudskih postojank, protiljudskih oblastnikov... in zato raje s hudičem, raje z najhujšimi sovražniki naših narodov in jugoslovanske svobode, raje z okupatorjem, kakor pa v Osvobodilno borbo, ki naj Jugoslavijo osvobodi in zgradi na boljših, na novih temeljih.«¹¹⁴

Stališče »mlade JNS« je vplivalo, da je vodstvo Osvobodilne fronte obrnilo posebno pozornost na formulacijo stališča OF do Jugoslavije. Fronta je odklonila tako stališče tistih, ki so zaradi slabih izkušenj v stari Jugoslaviji zavzeli sovražno stališče do povezanosti z ostalimi južnoslovanskimi narodi, kakor tudi stališče »jugoslovenarjev«, ki so zagovarjali načelo troedinega jugoslovenskega naroda, to je načelo, pod katerim se je ves čas stare Jugoslavije skrival protinarodni velesrbski imperializem. Vodstvo osvobodilnega gibanja se je v tem vprašanju postavilo na stališče samoodločbe slehernega naroda. Zavedalo se je naravne in usodne skupnosti južnoslovanskih narodov, zato pa razkasanja Jugoslavije ni hotelo priznati, toda je praktično računalo z njim; odločilo se je boriti za obnovitev Jugoslavije, toda ne v stari protiljudski obliki, temveč na načelu federativno urejene države.

Vodstvo osvobodilnega gibanja je novo jugoslovansko skupnost gradilo organsko kamen za kamnom. Prvi kamen je bila že Komunistična partija sama po sebi, ki je po zlomu in razkasanju Jugoslavije bila edina organizirana sila, ki je povezovala vse jugoslovanske pokrajine med seboj. V Sloveniji posebej je prvi kamen za novo Jugoslavijo položil sklep Vrhovnega plenuma OF na seji 16. septembra 1941 o vključitvi slovenskih partizanskih čet v narodnoosvobodilne partizanske oddelke Jugoslavije.¹¹⁵ V zmedu takratnih načrtov za bodočnost (ehrlíchovci) je ta sklep pokazal na edino pravo pot za narode Jugoslavije, na novo zvezo narodov Jugoslavije v eni državi. Vrhovni plenum oziroma Slovenski narodnoosvobodilni odbor (SNOO) je sam od sebe popolnoma prostovoljno, toda po načelu samoodločbe, sklenil stopiti v zvezo z enakimi predstavniki drugih narodov Jugoslavije, slovenske partizanske čete pa je sočasno s svojim sklepom vključil v narodnoosvobodilne partizanske oddelke Jugoslavije pod vrhovnim poveljstvom Vrhovnega štaba narodnoosvobodilnih partizanskih odredov Jugoslavije.

¹¹³ SP, ponatis, opomba 206.

¹¹⁴ Kidrič, Poročilo 9—11.

¹¹⁵ SP št. 18, 20. IX. 1941.

¹¹⁶ SP, ponatis, opomba 150.

¹¹⁷ Fajfar, OF SN.

Sklep SNOO je bil v Sloveniji prva manifestacija za novo jugoslovansko skupnost.¹¹⁶

Vodstvo Osvobodilne fronte se ni zavedalo samo povezanosti Slovencev z južnoslovanskimi narodi, temveč tudi povezanosti z vsemi slovanskimi narodi in je to tudi primerno izrazilo.¹¹⁷ Ko je na osnovi teh spoznanj formuliralo tretjo izmed Temeljnih točk, se je pri njenem formuliranju prav zaradi izkušenj pri debati z »mlado JNS« zadržalo dalj časa. Od narodnoosvobodilnega boja ni hotelo odbiti nikogar, če je le hotel biti iskren. Zato je stališče »mlade JNS« pretresalo z vseh mogočih strani. Formulacija tretje točke je prav zato morala biti nadvse spretna in natančna.¹¹⁸

Skupina sredinskega značaja je bila tudi nacionalistična skupina, ki se je zbirala okoli ing. Nagodeta in njegovega lista »Pravda«. *Nagodetova skupina* je bila nekaj časa vključena v Osvobodilno fronto in ni nasprotovala načelu oboroženega boja z okupatorjem. V listu »Slovenski akademik in srednješolec« je 14. septembra 1941 to načelo še odkrito zagovarjala: »Osnovati hočemo akademske in srednješolske partizanske čete, s katerimi bomo lahko vodili neizprosno borbo proti barbarskim fašističnim teroristom. Skupno z ostalimi narodi hočemo tvoriti zaledje vzhodni fronti in podpirati veliko horbo ruskega naroda.« Tej izpovedi pa skupina ni ostala zvesta. Moč preteklosti in vpliv stare Jugoslavije na njo sta bila premočna. Zvezo raznih skupin v Osvobodilni fronti si je predstavljala kot koalicijo starega kova, kjer si vsak člen išče predvsem lastnih koristi na račun zaveznikov, ni pa mogla razumeti, da je koalicija skupin v Osvobodilni fronti, čeprav so se v začetku združile v obliki koalicije, bila v resnici mnogo trdnejša kakor kaka parlamentarna koalicija starih časov. Na Nagodetovo skupino se nanašajo besede v članku »Za čim tesnejšo enotnost Osvobodilne fronte« v Slovenskem poročevalcu 24. oktobra 1941: »Akcija, akcija in zopet akcija... Uresničenje tega gesla pa zahteva še večjo strnjenost slovenskih ljudi, še enotnejši kov slovenskega javnega življenja. Naj se pri tem nihče ne boji za svojo skupinsko avtonomijo, ki je nihče ne ogroža, niti ne mara ogrozati. Gre pa za izločenje tistih redkih pojavov okostenelega skupinskega separatizma, ki na svojo lastno sramoto in ne v narodno korist še obstojajo sem ter tja. Navadno so taki pojavi zvezani s skrbjo za skupinske pozicije. Taka skrb pa je tudi s skupinskega stališča napačno usmerjena. Izkušnja slovenske osvobodilne borbe namreč uči, da ne-prestano in neugnano rastejo ugled, vpliv, članstvo in pripadništvo tistih skupin, ki delujejo in žrtvujejo za enotnost, ki pošiljajo vse svoje moči — v osvobodilno akcijo. Narobe pa kar ne morejo priti do sape tisti, ki stoje ob strani, ki uganjajo separatizem, ki jim ostra osvobodilna borba ne diši.«¹¹⁹

Nagodetova skupina se je z Osvobodilno fronto začela kmalu razhajati. Temu je znatno pomagalo tudi njeno mihailovičevsko stališče, po katerem je na Mihailovičevo »redno jugoslovansko vojsko« gledala

¹¹⁶ Jože Rus, ustni vir, SP opomba 206.

¹¹⁹ SP št. 22, 24. X. 1941.

kot pozitivnega borca v osvobodilnem boju jugoslovanskih narodov. V četrti številki svoje »Pravde« je skupina že svetovala slovenskemu izobraženstvu, naj vodi in podpira četnike.¹²⁰

Posebno čuden odnos so imeli nagodetovci do Partije. Obrekovali so jo, da so njeni člani trockisti, da je moskovska linija drugačna, da bodo zato oni (nagodetovci!) dvignili zastavo komunizma, če jo bo Partija zavrgla. Prerekanja z nagodetovci so trajala vse poletje in v pozno jesen 1941. Mihailovičev problem je stvari dosti zaostрил in privedel naposled proti koncu leta do izključitve nagodetovcev iz Osvobodilne fronte. Z njimi so odšle tudi nekatere zastopnice Jugoslovanske ženske zveze (Angela Vodel!), ker so enako gledale na takratni problem. Vendar so pa nekateri nagodetovci ostali v Fronti.¹²¹

Politika Nagodetove skupine in njeno nelojalno zadržanje do Osvobodilne fronte sta vplivali na medskupinsko razmerje v Fronti. Skupine so na Nagodetovem primeru videle, da sta za uspešen osvobodilni boj potrebni sloga in medsebojna lojalnost. Skupine so se obvezale, da bodo med seboj popolnoma lojalne in so to stališče spoznale kot pogoj sodelovanja v osvobodilnem gibanju. Iz tega stališča je zrasla peta točka Temeljnih točk Osvobodilne fronte. Iz nje pa je kot logična konsekvence zrasla še šesta točka, po kateri naj bi po osvoboditvi prevzela oblast Osvobodilna fronta kot celota. Točka je bila podobno kakor prejšnja naperjena proti razdiranju notranje enotnosti v osvobodilnem gibanju.¹²²

Nagodetova skupina ni bolehala samo zaradi premočnih vplivov iz preteklosti in simpatij za Dražo Mihailovića, temveč še mnogo bolj zaradi bolezni »načrtov«. Kaj je bil njihov namen, je povedala »Pravda« v četrti številki: »Pravda« je v svojem študijskem odseku zbrala delavce, ki skušajo kljub neznosnim delavnim pogojem pripraviti orientacijski material, da bomo v času odločitve znali pokazati narodu v svobodi pot k ustvarjajočemu in uspešnemu delu preko vseh frazerskih zavajanj.« »Orientacijski material« Nagodetove skupine se je nanašal na vsa mogoča vprašanja, na ustavo, na gospodarske smernice, na narodne meje, na spremembe v družbenem redu itd.¹²³ V Ljubljani so o njih debatirali že mnogo prej, preden jih je »Pravda« objavila. Ko so vprašanja bila še predmet kavarniških razgovorov, je udaril po njih članek v »Delu« v septembru 1941 pod naslovom »Nekaj nalog naše organizacije in propagande«. Teorijo »načrtov« in »priprav« je obsodil kot oportunistično in škodljivo teorijo. Okupatorji se je morejo veseliti, ker je izmišljena nalašč v njihovo korist in za mirnost njihovih živcev. Kajti teorija je govorila o pripravi za zeleno mizo, o snovanju operacijskih načrtov za dneve po zlomu nemškega in italijanskega fašizma. Bistvo te teorije je bilo v trditvi, da so akcije proti okupatorju škodljive ali vsaj manj

¹²⁰ »Pravda« št. 4, novembra 1941.

¹²¹ Fajfar, OF SN. Slovenski poročevalec je v 5. številki 31. januarja 1942 pod naslovom »Ugotovitev« pisal: Izvršni odbor OF ugotavlja, da pripadniki OF pod nazivom »Stara in nova pravda« nimajo skupnega organizacijskega reda, niso organizirana skupina in jim zato ne gre značaj samostojne skupine.

¹²² Fajfar, OF SN.

¹²³ »Pravda« oktobra in novembra 1941; Fajfar, OF SN.

pomembne, treba bi pa bilo zbrati moštvo za »prevrat« v tistih dneh, ko bodo drugi zlomili nemški in italijanski fašizem. »Delo« je teorijo proglasilo za kapitulantsko, strahopetno in naivno, ker je računala, da bo dobila svobodo v dar na zlatem krožniku brez lastnih žrtev.¹²⁴ Taka teorija dejanskemu oboroženemu boju v resnici ni mogla koristiti. Opravičeno je zato članek »Za pravilno izvajanje linije Osvobodilne fronte« zahteval, da se morajo diskusije o načrtih za dobo po osvoboditvi izločiti, ker morejo aktivnost ovirati, dajati pa potuho oportunistični teoriji čakanja, češ da je še »prezgodaj«. ¹²⁵ Slovenski poročevalec je teorijo »načrtov« obsodil za jalovo. ¹²⁶ Komunistična partija Slovenije in druge ustanovne skupine v Osvobodilni fronti so vse manevre, ki naj bi izpodrinili dejanski oboroženi boj, sistematično pobijale. Dosegle so, da so se vse v OF vključene skupine zedinile na stališču, naj vprašanja, ki presegajo okvir narodne osvoboditve, rešuje po narodni osvoboditvi in med samim osvobodilnim bojem pristna ljudska demokracija. ¹²⁷ Ta sklep je bil na seji Vrhovnega plenuma OF 1. novembra 1941 formuliran kot sedma izmed Temeljnih točk Osvobodilne fronte. ¹²⁸

Znaki nihanja med vstopom v Osvobodilno fronto in procesom izven nje so se pokazali tudi v *Samostojni demokratski stranki*. Spočetka so pristaši vstopa dobili celo večino, toda dr. Potokar je predlagal, naj se pristop odloži, češ da se je treba pogajati še z dr. Kramerjem, dr. Gosarjem in dr. Natlačenom. SDS-ovci so se zapletli v nove debate. Pristaši odklonitve so dobili premoč in pristop v OF sploh odklonili. Zaradi tega so se nekateri od njih, med njimi dr. Darko Černež, ločili od njih in se sami vključili v Osvobodilno fronto. ¹²⁹

Diskusije s predstavniki sredinskih skupin v prvemu letu Osvobodilne fronte so pomagale razčistiti ali vsaj pojasniti mnoga vprašanja, ki za nadaljnji razvoj osvobodilnega gibanja niso bila nevažna. Brez dvoma je bil najvažnejši uspeh teh diskusij, da so razjasnile glavni smoter osvobodilnega gibanja, pota in sredstva, ter pokazale njegov občenarodni značaj, njegovo moralno in posredno tudi socialno funkcijo. Posledica diskusij je sicer bila, da so predstavniki sredinskih skupin odrekli pristop k Osvobodilni fronti oziroma so bili celo izključeni iz nje (nagodetovci!), toda družbena osnova Fronte se s tem ni zmanjšala. »Sredinci« so jo sicer hoteli zožiti, toda praktično so povečini predstavljali le sami sebe, pripadniki srednjih slojev se od Osvobodilne fronte niso abstinirali. Posamič ali po agitaciji ostalih v OF včlanjenih skupin so se vključevali v osvobodilno gibanje, ki je zato kljub vsemu postajalo vedno močnejše. Posledica diskusije s »sredinci« je bila, da se je Fronta okrepila tako zgoraj z utrditvijo medskupinskega razmerja kakor spodaj s prilivom širokih ljudskih plasti.

¹²⁴ Delo 1941, št. 3.

¹²⁵ Delo 1941, št. 3.

¹²⁶ SP št. 19, 1. X. 1941.

¹²⁷ Dve leti OF.

¹²⁸ SP, ponatis, opomba 206.

¹²⁹ Dr. M. Šnuderl, ustni vir; SP, ponatis, opomba 189.

Članek »Naprej in samo naprej« v Slovenskem poročevalcu 11. oktobra 1941 (št. 20) je utrjevanje medskupinskega razmerja pokazal z naslednjimi besedami: »...moramo reči, da se skupine vedno stvarneje in aktivneje približujejo temu namenu (namreč Fronte) in da se kljub širokemu okvirnemu programu dejansko vedno bolj povezujejo in medsebojno urejajo v enotno smer, ki bo garancija za načrtno in disciplinirano narodno osvobodjenje. S tem se torej ne vrši nikako nasilno omejevanje političnih in svetovnih nazorov, pač pa se na zdrav način poenostavljajo njihova vprašanja.«

Na moč osvobodilnega gibanja »spodaj« in njegovo trdnost je opozoril članek »Za čim tesnejšo enotnost OF« v Slovenskem poročevalcu 24. oktobra 1941 (št. 22). Naperil je vso silo proti poskusom razbijanja Osvobodilne fronte. »...v političnem kakor v organizacijskem pogledu je storila OF doslej orjaško delo: združila je borbene slovenske moči, zgradila je svojo množično organizacijo in jo usmerila v osvobodilno akcijo. Slovenski narod je potrebo po svoji enotnosti zrelo razumel. Danes deluje na terenu množica aktivistov OF, ki so v osvobodilnem delu skovali borbeno medsebojno tovarištvo in ki nočejo ničesar več slišati o kakem skupinskem in strankarskem separatizmu. Ta razveseljav pojav, ki ga je mogoče danes srečati povsod med slovenskim ljudstvom, je najtrdnejše jamstvo, da si bo slovenski narod zares priboril svojo svobodo. V tako težkih in usodnih časih, v kakršnih živi danes zasluženo in teptano slovenstvo, bi pomenila vlada skupinskega in strankarskega separatizma drugo narodno katastrofo (prva je namreč bila zlom Jugoslavije in njeno razkosanje!). Druga katastrofa — namreč narodova nesposobnost, da ustvari in ohrani svojo enotnost v borbi za najvišjo dobro, za svojo svobodo — pa bi bila notranja, bila bi moralna katastrofa naroda samega. Sreča za slovenski narod, da kljub nekdanji slovenski razcepljenosti take nevarnosti za slovensko ljudstvo danes ni več! Sreča za slovenski narod, da je množična ljudska in moralna moč OF danes sposobna vsakega razkrojevalca politično onemogočiti. Prav v tem, da so znale slovenske narodne moči usmeriti v eno, je zasluga onih skupin, ki so osnovale OF ter vse svoje sile poslale v osvobodilno akcijo.«

Enotnost Osvobodilne fronte se je zaradi skupnih občenarodnih ciljev vedno bolj utrjevala. Naravno da je morala skozi več faz, toda temelji so bili položeni že leta 1941. Že tedaj se je v ljudskih množicah, ki so se vključevale v Osvobodilno fronto, zaradi stalnih skupnih bojov in velikih žrtev, ki jih je čas zahteval, porodilo nekaj višjega, namreč zavest skupnosti interesov in skupnosti ciljev. Odpadati so začele mnoge zunanje oblike, ki so se nekdanj zdele neizogibne, in v zavest ljudskih množic je prodiralo spoznanje o neločljivi skupnosti interesov ljudskih množic, ob katerem so postale stare strankarske oblike nepotrebne.¹³⁰ Nastop bele garde je ta razvoj nekoliko zavrl, toda preprečiti ga ni mogel. Povzročil pa je, da je Osvobodilna fronta začela močneje naglašati harmonično sodelovanje prištaşev različnih svetovnih nazorov, kar je konec koncev še bolj utrdilo enotnost Fronte v boju za cilj osvobodilnega gibanja.

¹³⁰ Kardelj, Pot nove Jugoslavije, 481.

Sredinsko presojanje dogodkov v Sloveniji je bilo delno sad osebnega oportunitizma, delno pa sad razrednega gledanja na proces, ki se je začel razvijati. Sredinci že s tem niso bili zadovoljni, da se je Komunistična partija sploh pojavila kot aktivni faktor. Kar se tiče nje, so začeli gledati za protisilo, na katero bi se lahko oprli. Našli so jo v Draži Mihailoviću, o katerem so raznašali govorice, da zbira oddelke kraljeve jugoslovanske vojske in da se bori z okupatorjem. V Sloveniji so ga prikazovali kot velikega narodnega junaka. Zanj so se potem začeli ogrevati vsi, ki so v stari Jugoslaviji videli svoj vzor.

Toda izhodišče mihailovičevske politike niso bila stremljenja civilnih politikov, temveč *skupina bivših aktivnih oficirjev*, ki so se po zlomu Jugoslavije zbrali v Ljubljani. Ta oficirska skupina ni bila enotna v svojih pogledih na naloge, ki naj bi jih izvrševala po okupaciji države. Z razvojem narodnoosvobodilne akcije pod vodstvom Osvobodilne fronte se je namreč tudi med njimi pojavilo vprašanje za ali proti Osvobodilni fronti. V duhu njenih idej in njenega programa je med napredno in patriotsko čutečimi oficirji že zelo zgodaj nastala tajna celica Osvobodilne fronte. Po mnenju Franca Potočnika, bivšega mornariškega podpolkovnika, se je med oficirji v Ljubljani na Rupnikovo pobudo ustanovil »Odbor za zastopanje interesov aktivnih oficirjev in podoficirjev«. Odbor je štel sedem članov. Že junija 1941 pa je v njem nastala celica OF, ki je štela štiri člane. Razširila se je na člane izven odbora in julija štela že 15 članov. Za skupino je kmalu zvedel tudi Rupnik in začel oficirje prepričevati, da narodnoosvobodilno gibanje ne bo moglo uspeti. Toda ni uspel niti ni mogel zavreti razmaha frontne skupine. Ta je postopoma vedno bolj naraščala vse do marčnih aretacij 1942.¹³¹

Praktično delo za frontne cilje se je v skupini vršilo po manjših grupah. Take grupe so vodili Trampuž, Jelačin, Oblak, Pavlič, Pišler, Ulepič, Lah in drugi. Močan delež med oficirskimi pristaši OF so imeli mornariški oficirji, med njimi pa zlasti nižji, medtem ko so višji bili večinoma nezanesljivi. Razen onih, ki so bili kot skupina povezani v Osvobodilni fronti, so bili nekateri povezani tudi individualno. V splošnem je celotna skupina bila zelo močna in jeseni 1941 štela že 81 članov. Preko zime 1941/42 se je orientirala proti Draži Mihailoviću in bila povečini za takojšnjo aktivno vključitev v partizanske enote. Njen predstavnik je že zgodaj postal konjeniški polkovnik Jakob Avšič. V začetku se je z Osvobodilno fronto povezal kot član tako imenovane ministrske skupine, katere člani so bili še Sernec, Marušič in Novak, pozneje pa neposredno z Borisom Kidričem in drugimi člani Izvršnega odbora OF. Leta 1942 je za oficirsko skupino postal član Vrhovnega plenuma OF.

Za političnega instruktora med oficirji je vodstvo Osvobodilne fronte določilo Borisa Ziherla, ki je z njimi vzdrževal zvezo do svojega odhoda na teren nekako februarja 1942.^{131a}

Med oficirji, ki so sodelovali z Osvobodilno fronto, pa niso bili vsi iskreni pristaši OF. Nekateri so se priključili Fronti v dobi njenega

¹³¹ Potočnik, str. 22–23.

^{131a} General Jakob Avšič, ustni vir; Potočnik, 23–24.

prvega poleta z namenom, da bi v njej intrigirali, blatili Komunistično partijo in si ustvarili v Fronti take položaje, da bi v resnici oni vodili osvobodilno gibanje. Kazali so izrazite špekulantske misli.¹³² Na eni strani so vzdrževali zveze s Fronto, na drugi strani so pa podpirali one oficirje, ki so nasproti Osvobodilni fronti zavzeli odklonilno stališče. Skupina teh drugih oficirjev je bila izhodišče prave mihailovičevske politike v Sloveniji. Ker pa je bila sama na sebi maloštevilna, je želela svoje politično omrežje raztegniti na neoficirje, da bi se njena politična stremljenja mogla opreti na množični politični temelj in da bi njeni nazori več veljali.

Med vodilnimi oficirji protifrontne skupine so se že takrat pojavila imena, ki so tudi v naslednjih letih igrala važno vlogo. Med njimi so bili generalštabni major Karel Novak, bivši načelnik štaba planinskega polka, kapetana Lesjak in Ilovár, v bivši jugoslovanski vojski obveščevalca za vojaške posle proti Italiji, podpolkovnik Peterlin, general Rupnik z obema sinovoma, mornariški kapetan Koprivica itd.^{132a} V primeri s civilnimi sredinci so bili Mihailovičevi oficirji osvobodilnemu gibanju OF mnogo nevarnejši. Po svojem poklicu so namreč pripadali kadrom, ki so jih vzgajali v protiljudskem duhu. Zvezo z njimi je pa spóčetka vzdrževal tudi polkovnik Avšič, da bi kar največ oficirjev pridobil za frontne cilje. Z vednostjo Osvobodilne fronte je oktobra 1941 potoval skupno z majorjem Novakom k Mihailoviču na Ravno goro. Oba sta se vrnila s širokimi pooblastili in s polno svobodo delovanja v Sloveniji, kakor bo pač zahteval teren. Avšiča je Draža Mihailović celo imeňoval za poveljnika svoje vojske v Sloveniji.^{132b}

Okoli tistega časa je obveščevalna služba OF zaplenila dokumente, ki so izpričevali, da je Mihailović dal direktivo, naj njegovi ljudje v Sloveniji formalno ne nastopajo proti OF, temveč naj si skušajo v njej ustvariti vodilne postojanke.¹³³ V tistem času je vodstvo Fronte dobilo tudi natančnejša poročila o celotni Mihailovičevi aferi na Ravni gori v Srbiji. Medtem ko je Fronta prej še čakala in ni zavzela nikakega stališča do mihailovičevskega gibanja, je po razkritju afere na Ravni gori nastopila odločno proti Mihailoviču v prepričanju, da z ljudmi, ki sodelujejo z okupatorji, ni mogoče sodelovati. V Slovenskem poročevalcu je objavila poročili, ki ju je poslal Vrhovni štab. Z njima je hotela razkrinkati zakulisno izdajstvo Draže Mihailovića, njegove zveze z Nemci, Nedićem, jugoslovansko begunsko vlado v Londonu in zraven še s partizani.¹³⁴ Objava je pomenila toliko kakor s prstom pokazati na enako misleče buržoazne elemente v Sloveniji, ki so se skrivali v ozadju pod geslom: Čakajte! ni še čas!, dejansko pa so pletli niti z okupatorji. V boju za narodno enotnost je v tem času bila objava poročil važno dejanje. Z njo je Fronta začela izpolnjevati priporočilo,

¹³² Poročilo Varnostno-obveščevalne službe OF. Cit. VOS.

^{132a} VOS.

^{132b} VOS; Avšič, ustni vir.

¹³³ VOS.

¹³⁴ SP št. 29, 9. XII. 1941 in št. 31, 23. XII. 1941.

ki ga je dal Vrhovni štab: »...Posvetite vse svoje sile učvrstitvi enotnosti osvobodilne borbe v Sloveniji ter tako preprečite možnost sličnim dogodkom v Sloveniji.«¹³⁵

Razen objav v Slovenskem poročevalcu je Osvobodilna fronta organizirala množično politično kampanjo, ki naj bi razkrinkala Mihailovića in namene, ki so jih z njim imeli bivši oblastniki.¹³⁶ Najvažnejše pa je bilo, da se je še enkrat lotila neposrednih razgovorov z oficirji, predvsem z Avšičem in Novakom, da bi spoznala, koliko so oficirji pripravljeni sodelovati z Osvobodilno fronto, koliko pa kreniti na Mihailovićevo pot sodelovanja z okupatorji in boja proti narodnoosvobodilnim partizanskim enotam. Z Avšičem ni bilo težav. Avšič je že prej odklanjal sodelovanje z okupatorji in bil za brezkompromisni boj proti njim, zato se je tudi že prej priključil Osvobodilni fronti. Drugače je bilo z majorjem Novakom. Ta je načela Fronte odklonil in z njim tudi prej imenovani oficirji. Odločili so se za sodelovanje z okupatorji oziroma za boj proti partizanom pod okupatorskim varstvom.¹³⁷

Oficirski problem s temi razgovori še ni bil rešen. V Ljubljani je bilo še mnogo drugih oficirjev, ki so prijateljsko gledali na gibanje Osvobodilne fronte. Z njimi je Fronta vzdrževala stike še nekaj tednov, dokler jih niso Italijani 19. marca 1942 pobrali in odpeljali v internacijo, ker so se bali, da bi med njimi ne prevladala popolnoma politika OF. Italijani pa pri interniranju niso delali razlik. Odpeljali so tudi take, ki so bili popolnoma na strani nazadnjaške mihailovičevske klike. Toda najizrazitejše so vendarle pustili na svobodi.

Razcep med oficirji, predvsem pa Avšičev pristop v Osvobodilno fronto je bil za mihailovičevce hud udarec. Novaku samemu se je zdel toliko važen, da je v februarju 1942 ponovno potoval k Mihailoviću na Ravno goro, kjer mu je razložil položaj v Sloveniji. Mihailović je Avšiča razrešil dolžnosti, ki mu jo je naložil jeseni, Novaku pa jo je pustil in ga postavil za glavnega svojega zaupnika v Sloveniji. Novak je to dejstvo hotel prikriti in je še nadalje sodeloval z Italijani. S tem je pa samo dokazoval, da je Mihailović popolnoma odobril njegovo sodelovanje z Italijani.¹³⁸

Mihailovičev vpliv v Sloveniji ni proti koncu leta 1941 samo razbijal oficirske skupine, temveč je nekaj časa ogrožal enotnost Osvobodilne fronte same. Politični boj proti njemu je med slovenskim narodom sprožil probleme, ki so zahtevali, da jih Osvobodilna fronta razčisti. Rešila jih je v skladu s prejšnjimi ugotovitvami o ciljih narodnoosvobodilnega boja. Rešitev je bila olajšana s tem, da je mihailovičevska politika v tesni povezanosti z jugoslovansko begunsko vlado v Londonu razkrila velikosrbske hegemonistične tendence in njihove vezi z okupatorji. Osvobodilna fronta je iz teh spoznanj potegnila logične konsekvence in jih formulirala v osmi in deveti izmed Temeljnih točk. V osmi točki je še enkrat naglasila pravico slovenskega naroda do

¹³⁵ SP št. 29, 9. XII. 1941.

¹³⁶ Dve leti OF.

¹³⁷ VOS.

¹³⁸ VOS.

samoodločbe v notranji ureditvi in v zunanjih odnosih, toda povezala jo je z izjavami Churchilla, Roosevelta in Stalina. Z osmo točko ni zaničala tretje točke, temveč jo je le dopolnila s sklepom, da bo slovenski narod stopil v skupnost z ostalimi južnoslovanskimi narodi po lastni odločitvi, kot enakopraven narod in kot nosilec lastne državnosti.¹³⁹ Deveta točka je naglasila, da bo rasla narodna vojska na slovenskem ozemlju iz slovenskih narodnoosvobodilnih partizanskih čet in iz Narodne zaščite, kamor se pozivajo vsi zavedni Slovenci. Ta točka je slonela na spoznanju, da stara kraljeva vojska ni bila vredna braniteljica svobode, okužena je bila s protiljudskim duhom in peto kolono. Take vojske ni mogoče obnoviti. Nova vojska mora zrasti na novih temeljih, zrasti mora iz ljudstva in biti prežeta z ljudskim duhom. Edino taka vojska more postati braniteljica narodnih pravic in osvoboditeljica vsega slovenskega ozemlja. Deveta točka je najhuje udarila mihailovičevsko politiko s tem, da je z njo prepovedala vsako drugo ustvarjanje vojaških enot izven narodnoosvobodilnih partizanskih čet.¹⁴⁰ Stvarno je zadržala ustvaritev »redne jugoslovanske vojske« za približno pol leta. Ko pa je naposled nastala, so njeni organizatorji bili okupatorji,¹⁴¹ oficirska skupina pa je bila sama v sebi razbita. En del se je vključil med okupatorske sodelavce, drugi del je pa bil na strani Osvobodilne fronte ali vsaj z njo simpatiziral.

S formulacijo odnosov do mihailovičevske politike je bil v glavnem zaključen proces pregrupiranja različnih političnih skupin, kar se tiče njihovih odnosov do programa Osvobodilne fronte. Z izjemo Zveze vojnih dobrovoljcev Jugoslavije iz prejšnje svetovne vojne, ki je kot organizacija pristopila k Fronti šele 1943, kasnejši čas ni v bistvu prinesel nič novega. Kar je načelno ostalo izven Fronte že 1941, je ostalo tudi kasneje.

Skladno s procesom skupinskega grupiranja v prvem letu Osvobodilne fronte je nastal *program ali Temeljne točke Osvobodilne fronte*. Prve osnove zanje je dal že ustanovni sestanek Protiimperialistične fronte. Po napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo so ravno te bile izhodišče za zbiranje rodoljubnih sil. Oboroženi boj kot akcijsko geslo je postal celo merilo za iskreni patriotizem vseh onih, ki jih je vodstvo Osvobodilne fronte povabilo k sodelovanju. Nadaljnje točke so potem nastajale v boju z nazori skupin, ki so nihale med vstopom v Osvobodilno fronto in razvojem izven nje. Prvih sedem točk so formulirali na seji Vrhovnega plenuma OF 1. novembra 1941, objavili pa so jih v Slovenskem poročevalcu 8. novembra 1941. Ostali dve sta nastali kot posledica dvomesečnega boja z mihailovičevsko politiko v novembru in decembru 1941. Objavil jih je Slovenski poročevalec 6. januarja 1942 (št. 1) in ponatisnila »Osvobodilna fronta« v začetku januarja 1942 (leto II, št. 1). Formulirane so bile po naslednjem redu:

¹³⁹ Fajfar, OF SN; Strategija in taktika osvobodilne borbe.

¹⁴⁰ VOS; Fajfar, OF SN.

¹⁴¹ Dve leti OF.

1. Proti okupatorju je treba vršiti neizprosno oboroženo akcijo.
2. Ta akcija predstavlja izhodišče za osvoboditev in združitev vseh Slovencev.

3. Stojčec na stališču naravne in usodne skupnosti jugoslovanskih narodov ne priznava Osvobodilna fronta razkosanja Jugoslavije in deluje z vsemi silami za slogo in enotnost njenih narodov. Hkrati stremi h povezanosti slovanskih narodov pod vodstvom velikega ruskega naroda na temelju pravice slehernega naroda do samoodločbe.

4. Z osvobodilno akcijo in aktivizacijo slovenskih množic preoblikuje Osvobodilna fronta slovenski narodni značaj. Slovenske ljudske množice, ki se borijo za svoje narodne in človeške pravice, ustvarjajo nov lik aktivnega slovenstva.

5. Vse skupine, ki sodelujejo v Osvobodilni fronti, so se obvezale, da bodo lojalne v medsebojnih odnosih.

6. Po narodni osvoboditvi prevzame na slovenskem ozemlju oblast Osvobodilna fronta slovenskega naroda kot celota.

7. Po narodni osvoboditvi uvede Osvobodilna fronta dosledno ljudsko demokracijo. Vsa vprašanja, ki presegajo okvir narodne osvoboditve, se bodo reševala na dosleden ljudski demokratičen način.

8. V skladu s slovesnimi izjavami Churchilla, Roosevelta in Stalina bo po svoji narodni osvoboditvi o notranji ureditvi Združene Slovenije in o svojih zunanjih odnosih odločil slovenski narod sam. Osvobodilna fronta bo to elementarno pravico slovenskega naroda uveljavila in branila z vsemi sredstvi.

9. Narodna vojska na slovenskem ozemlju raste iz slovenskih narodnoosvobodilnih partizanskih čet in Narodne zaščite, kamor se pozivajo vsi zavedni Slovenci.

Novo leto 1942.

Izvršni odbor OF
Politični odbor OF, SNOO.

Temeljne točke so postale nespremenljiv program Osvobodilne fronte. Taktika in način boja sta se sicer menjavala, kakor so zahtevale okolnosti in potreba osvobodilnega gibanja, program pa je ostal trden in nespremenljiv.¹⁴²

Ko so bile »Temeljne točke OF« izdelane in jih je Izvršni odbor objavil v Slovenskem poročevalcu za novo leto 1942, je bila v razvoju Osvobodilne fronte končana prva faza njenega razvoja in se je začela druga. Temeljne točke so bile rezultat srečno zaključene diskusije o vprašanjih, ki bi bila lahko povzročila, da bi Osvobodilna fronta zašla v resne krize. Po sodbi Slovenskega poročevalca so se zunanji in notranji sovražniki slovenskega naroda že veselili, da se bo Osvobodilna fronta

¹⁴² O Temeljnih točkah so pisali Boris Kidrič v razpravi Dve leti Osvobodilne fronte; Tone Fajfar v svoji zgodovini z naslovom Osvobodilna fronta slovenskega naroda; E. Kocbek: Devet temeljnih točk Osvobodilne fronte slovenskega naroda, govor na zborovanju Slovencev v Beogradu 19. XI. 1944 (govor je bil natisnjen v obliki letaka); Jakob (Oskar Šavli): Kaj je in kaj hoče Osvobodilna fronta slovenskega naroda. 1. maj 1943. AMNO.

razletela na drobne kose, da bo diskusija njene sestavne dele razgnala na vse vetrove. »Toda sovražniki slovenske svobode in slovenske enotnosti so še ušтели. Zgodilo se je nasprotno od tistega, kar so želeli. Osvobodilna fronta ni izšla iz diskusije razdvojena, temveč se je v diskusiji utrdila. *OF slovenskega naroda je danes enotnejša, notranje mnogo tesneje povezana in v svojih pogledih na sedanjost in bodočnost jasnejša kot doslej*« (podčrtano v orig.).¹⁴³

Enotnost Osvobodilne fronte se ni utrdila čez noč, temveč je rasla vzporedno z reševanjem vprašanj, ki jih je nakopičila diskusija s sredinskimi skupinami. Ob novem letu 1942 je reševanje nevarnih vprašanj uspelo že tako daleč, da so nevarnosti za Fronto bile premagane. Prav za novo leto 1942 so v Osvobodilni fronti včlanjene skupine soglasno potrdile voljo, da bodo med seboj lojalne. O tem sklepu so v »Osvobodilni fronti« objavile naslednjo izjavo: »Ob pričetku leta 1942, ki bodi leto slovenske narodne osvoboditve, izjavljajo vse skupine, včlanjene v OF, da smatrajo v teh usodnih časih slovensko narodno enotnost za svojo temeljno dolžnost. Poudarjajo, da sta njihova medsebojna lojalnost in njihova pripadnost OF — neomajni.«¹⁴⁴ Rezultat srečno zaključene diskusije je bil tesnejši kontakt med skupinami in okrepitev Fronte kot celote.

Zunanji izraz tesnejših medsebojnih povezav so bili listi Osvobodilne fronte. Slovenski poročevalec je že od začetka hodil po poti najširših zvez, ki so bile možne na osnovi iskrenega in odkritega patriotizma. Vendar je Slovenski poročevalec bil in želel biti bolj dnevniški, to je novičarski list, Fronta pa je občutila potrebo še po listu, ki bi razpravljala o vprašanjih osvobodilnega boja na način, ki je navaden v revijah. V ta namen je začela sredi novembra 1941 izdajati list »Osvobodilna fronta«.¹⁴⁵ Urejeval ga je tročlanski uredniški odbor, ki je bil simbolična sinteza enotnosti Osvobodilne fronte — B. Kidrič, Z. Polič in E. Kocbek. Novi list je preko drobnih dnevniških dogodkov pogledal globlje v splošni proces in razglabljal o splošnih problemih, ki so bili aktualni za slovenskega človeka. Razpravljal je o vlogi in pomenu osvobodilnega boja, o njegovem mestu pri nas in v svetu, o ljudski vojski, o junaštvu in požrtvovalnosti novega borbenega človeka, o enotnosti slovenskega naroda, o sprostitev in soudeleževanju krščanskega človeka v osvobodilnem boju, o neupravičenosti duhovniških pomislekov proti Osvobodilni fronti, o nekulturnosti okupatorskega nasilja, o nemoralnem značaju slovenske reakcije, o slovanstvu itd. Pri obdelovanju teh vprašanj so sodelovali zastopniki vseh glavnih skupin oziroma vseh svetovnih nazorov. Vprašanja so obdelovali vsak s svojega zornega kota, vendar z vidika skupnih ciljev. Prav v tem pa je list še močneje izražal enotnost Osvobodilne fronte.¹⁴⁶

¹⁴³ SP št. 1, 6. I. 1942, članek: Slovenska narodna enotnost — utrjena.

¹⁴⁴ »Osvobodilna fronta« II. 1941, št. 1.

¹⁴⁵ SP, ponatis, opomba 221.

¹⁴⁶ »Samo eno je danes vprašanje, ki je postavljeno vsem Slovencem... Ali v svobodo ali v smrt? Nikdar v zgodovini slovenskega naroda nismo bili postavljeni pred važnejše odločitve kot danes... Slovenski narod je pokazal,

»DRŽAVA V DRŽAVI«

Utrditev enotnosti Osvobodilne fronte in močnejša povezava med skupinami v interesu celote je bila nova poteza, ki se je kazala v Fronti od konca 1941 dalje. Skupine so pokazale, da so znale ceniti pomen skupnih točk, ki so si jih vzele za cilj in ki naj bi jih uresničil oboroženi osvobodilni boj. Probleme, ki so jih skupine v prvem štadiju frontnega razvoja ocenjevale različno, so odslej reševale v smislu ljudske demokracije oziroma so jih pustile ob strani, da bi jih ob prvi priliki izkoristile v boju za uresničenje skupnih ciljev. Kljub različnim trenjem, ki so se kasneje pojavljala, se je na tej osnovi v nadaljnjem procesu enotnost vedno bolj krepila.

Uspehi preudarne politike so se pokazali že v prvem letu. Moč osvobodilnega gibanja je dosegla visoko stopnjo že v prvem letu. Kljub naraščanju okupatorskega pritiska in kljub povečani aktivnosti ljudi iz protinarodne zarote je gibanje v pogojih globoke ilegalnosti doseglo toliko moč, da je Osvobodilna fronta postala tako rekoč »država v državi«, kakor jo je označil članek z istim naslovom v listu »Osvobodilna fronta« sredi januarja 1942.¹

Moč Osvobodilne fronte ni seveda povsod in v vseh slovenskih pokrajinah ustrezala temu pojmu, temveč le v Ljubljanski pokrajini in še tu predvsem v Ljubljani sami, ki je imela vodilno vlogo v osvobodilnem gibanju. O Ljubljani sami in njeni vlogi v osvobodilnem gibanju je na prvem kongresu Osvobodilne fronte po vojni 16. julija 1945 rekel Boris Kidrič: »Spomnite se samo na težke okupatorske mesece 1941 in 1942 v Ljubljani, ko je bila vsa Ljubljana, čeprav pod okupatorjevo peto, čeprav v ilegalnosti, preprežena z množičnimi organizacijami Osvobodilne fronte, ko je vsa Ljubljana dihala tako, kakor je hotela Osvobodilna fronta, ko je vsa Ljubljana proti okupatorju, narodnim izdajalcem in špekulantom reagirala tako, kakor je hotela Osvobodilna fronta, ko so ljudske množice vse Ljubljanec našle v Osvobodilni fronti svojo posodo, posodo svoje lastne aktivnosti, uresničenje svojih najboljših misli in želja. Spomnite se... na tiste mesece, ko je bila moč Osvobodilne fronte prav zaradi njene ljudskosti, zaradi njene povezanosti z ljudskimi množicami tolikšna, da je moral kljub svojim bajonetom, kljub svojemu terorju, kljub svoji oblasti priznavati sam okupator: Osvobodilna fronta je postala država v državi.«²

da je do konca odločen, da si pribori svojo svobodo... pripravljen (je) do-
prinesti za svojo osvoboditev največje žrtve... osvobodilno gibanje (je zato)
postavilo kot prvo in največjo dolžnost vsakega Slovenca — enotnost... kdor
se tej enotnosti ne priključi, ta izdaja slovenske koristi. Kdor slovensko enot-
nost cepi, ta pomaga našim zakletim sovražnikom, ki nas pobijajo in uničujejo
naše imetje... pomaga uresničevati cilje nemškega in italijanskega fašizma,
ki so jih že davno pokazali z dejanji — razbiti enotnost Slovencev in jih nato
kos za kosom uničiti... Bodimo enotni... Bodimo složni... Bodimo zdru-
ženi...» je zaključil članek v »Osvobodilni fronti« (I. št. 2, v začetku dec. 1941).

¹ »Osvobodilna fronta« II. 1942. št. 2.

² Kidrič, Poročilo, 22—23.

»Država v državi« je na terenu razpolagala z oboroženo silo partizanskih čet in v naseljih z Narodno zaščito. V Ljubljani sami je Narodna zaščita n. pr. štela osem bataljonov. Država v državi je imela svoje sodstvo, svojo varnostno in obveščevalno službo, ki je zasledovala petokolonce in uničevala izdajalce. Justifikacije so se dogajale ob belem dnevu, kar je zelo dvignilo narodno moralo, med belogardističnimi izdajalci pa zasejalo tak strah in trepet, da so začeli emigrirati v Italijo.³ Osvobodilna fronta je pobirala narodni davek ter razvila svoje socialno skrbstvo, ki so ga bili deležni predvsem ilegalni aktivisti in njihove družine. »Država v državi« je organizirala uspešno zdravstveno pomoč s tem, da je zbirala za partizane sanitetni material in skrbela za zdravljenje ranjenih partizanov. Razvila je svoj tisk in propagando. Celotno funkcioniranje »države v državi« pa je bilo mogoče, ker je organizacija Fronte razpredla svoje odbore povsod, da je kljub ilegalnosti zajela večino prebivalstva, vse sloje, moške in ženske. Višek moči »države v državi« je pomenilo dejstvo, da je slovenski narod izpolnjeval navodila Fronte in sabotiral odredbe fašističnih okupatorjev. Prav s tem je ustvaril »državo v državi«.⁴ Okupator se je moči Osvobodilne fronte v Ljubljani zavedal. »Ljubljana je organizacijski center oboroženih upornih čet, bodisi da so sestavljene iz njenega prebivalstva, bodisi da jih Ljubljana oskrbuje, bodisi da so v Ljubljani njih voditelji«, je pisal komandant mesta Taddeo Orlando.⁵ »Politika mirnega podjarmljenja slovenskega ljudstva je doživela popoln polom, kar je bilo predvidevati. Komunistična in protiitalijanska aktivnost, akcije upornih čet, ki so številne in dobro oborožene, so doživele silen razmah«, so pisali karabinjerji marca 1942.⁶ Na tem mestu ni naš namen podati celotno sliko sistema »države v državi«, temveč le opozoriti nanjo, ker je bila dokaz moči Osvobodilne fronte in rezultat politike Centralnega komiteja KPS ter Izvršnega odbora OF.

S formulacijo »Temeljnih točk OF« in s srečno zaključeno diskusijo o nekaterih osnovnih vprašanjih, ki so bila važna za uspeh v nadaljnjem razvoju, je bila za Osvobodilno fronto končana prva faza njenega razvoja. Kolikor je bilo dotlej nevarnosti, da bi se temeljne skupine razšle in Osvobodilno fronto razdrle, jih je po končani diskusiji bilo mnogo manj, povezava skupin v Fronti pa se je okrepila in njihova enotnost utrdila. Z utrditvijo enotnosti je poudarek na splošni liniji frontne politike postal močnejši in izrazitejši. Pisec članka »Država v državi« v »Osvobodilni fronti«⁷ je novo fazo razvoja označil za prvo obdobje *narodne revolucije*, ki se bo razvijala toliko časa, dokler ne bo s slovenske zemlje zbrisana zadnja sled tujčevega jarma in, ne bo narodna

³ Dve leti OF.

⁴ »Osvobodilna fronta« II, sredi januarja 1942, št. 2; Bregar: Ljubljana v borbi. Izd. in zal. Mestni odbor Zveze borcev, Ljubljana 1950, str. 8-15.

⁵ Ljubljana v borbi, 9.

⁶ Ljubljana v borbi, 9; poveljstvo 209. mešane sekcije karabinjerjev — 4. III. 1942. Sig. 5/Seg. 7—12.

⁷ »Osvobodilna fronta« II. 1942, št. 2.

osvoboditev prerasla v socialno osvoboditev slovenskega delovnega človeka, ki tvori jedro in večino slovenskega naroda.

V obdobju narodne revolucije je osrednja točka delovanja še vedno bil osvobodilni program in oboroženi boj kot instrument za njegovo uresničenje. V tem obdobju je Fronta ponovno naglasila pomen nasložitve slovenskega naroda na Sovjetsko zvezo.⁸ Poleg tega je pa morala Fronta v njem posvetiti velik del svoje pozornosti reakcionarnim politikom, to je notranjim sovražnikom slovenskega naroda. V njih je gledala hlapce fašističnih zavojevalcev, ki so želeli samo eno, vzpostaviti stari red, to je staro predokupacijsko gospostvo. Po piscu članka »Država v državi« je nasprotno takim željam naloga Fronte bila »preprečiti bivšim voditeljem in vsem protiljudskim elementom, da bi še kdaj koli dobili zaledje med slovenskim narodom, ki so ga danes do kraja izgubili«.⁹

V boju proti bivšim »voditeljem«, ki je poleg oboroženega boja proti okupatorju bil najvažnejša in konstantna postavka Osvobodilne fronte in v njej vključenih skupin, zlasti ustanovnih, so se kristalizirale glavne oznake Osvobodilne fronte, njene temeljne tendence in taktične poteze. Zunanji izraz je izzvala ofenziva reakcionarnih sil in spravljanje razrednih diferenc v ospredje. Po utrditvi enotnosti je bila pa Osvobodilna fronta toliko močna, da je svojo drugačno naravo zelo ostro izrazila in poudarila. V njenem imenu je v majski številki Dela 1942 v ta namen Komunistična partija označila znake narodne revolucije. Po njih se je osvobodilna vojna slovenskega naroda začela povezovati z elementi demokratičnega revolucionarnega razvoja. Ti elementi so se pokazali v naslednjih dejstvih:

1. Boj za osvoboditev, združitev in samoodločbo slovenskega naroda ne more biti samo boj proti okupatorju. Sočasno mora biti naperjen tudi proti povratku predokupatorskega stanja, proti vzpostavitvi katerega koli imperialističnega sistema, ki bi uklenil slovenski narod. Ta cilj pa je mogoče doseči le na revolucionaren način; zato je osvobodilni program slovenskega naroda postal izrazito revolucionaren program. Smoter osvobodilnega boja po njem ni bila samo osvoboditev, združitev in samoodločba slovenskega naroda, temveč tudi priboriti demokratične svoboščine in ustvariti pogoje za socialno osvoboditev delovnega ljudstva.

2. Osvobodilnega boja proti okupatorjem niso organizirale kake upravne in vojaške sile stare Jugoslavije, ki so povzročile le, da se je država v 12 dneh žalostno sesula, temveč so morale nastopiti nove revolucionarne sile. Temeljna sila, ki je omogočila in razvila borbena enotnost slovenskega ljudstva, je bila Komunistična partija Slovenije kot sestavni del KPJ in avantgarda slovenskega proletariata. Organizacijski in politični izraz revolucionarnega slovenskega osvobodilnega gibanja je postala Osvobodilna fronta, ki je v množičnem pogledu vseljudska osvobodilna organizacija slovenskega naroda, v političnem

⁸ Delo 1942, št. 2, članek: Revolucionarni razvoj slovenskega narodnega osvobodilnega gibanja.

⁹ »Osvobodilna fronta« II, 1942, št. 2, članek: Država v državi.

pogledu pa je izpovedovala zavezništvo med KPS in patriotskimi slovenskimi skupinami, zlasti sokoli in katoličani v Osvobodilni fronti.

3. Z osvobodilnim bojem se je spremenilo tudi družbeno vodstvo slovenskega naroda. Do razmaha OF so krmarili slovensko usodo zastopniki gospodarsko najmočnejših slojev. V osvobodilnem boju pa je kljub najhujšemu okupacijskemu nasilju prevzel vodstvo slovenski proletarijat. Od njega, to je od vprašanja, ali bo to vodstvo ohranil ali ne, je zaviselo vprašanje zmage ali poraza Osvobodilne fronte oziroma vprašanje osvoboditve ali neosvoboditve slovenskega naroda. Sprememba v družbenem vodstvu je dala osvobodilnemu gibanju izrazito revolucionarno obeležje.¹⁰

Navedene točke, ki so bile zaradi silovitosti reakcionarne protipropagande in njenega škujanja na državljansko vojno z okupatorsko pomočjo formulirane zelo ostro, so pokazale, da je Kompartija v njih znova poudarila nazore, ki so obvladovali ustanovitelje Protiimperalistične fronte. Navedene točke so pokazale, da so v strukturi Fronte imele in ohranile ustanovne skupine s Kompartijo na čelu jasno linijo o svoji poti in nalogah, ki naj bi jih uresničile z uspešno zaključenim bojem.

Boj proti protiljudskim elementom se je razvijal na dva načina:

1. Defenzivni način boja je zavračal reakcionarne laži in obdolžitve. V veliki meri se je razvijal v neposrednem osebnem kontaktu z ljudmi, ki so zapadali vplivom reakcionarnih petokolonskih govoric, delno pa je obrekovanja in podtikanja Fronta javno demantirala v svojem tisku, Partija pa še posebej one proti Partiji. Obrekovanja in podtikanja so bila izraz strastnih političnih in ideoloških nepopustljivosti. Njihovi avtorji so videli v Partiji zaradi njene notranje trdnosti, discipliniranosti, borbenosti in požrtvovalnosti najbolj nevarno protisilo za svoje kombinacije. Obdolžitve proti Partiji po večini niso bile nove, temveč so se ponavljale iz prejšnjih časov. Velik del teh je zavrnil komunike CK KPS že v Slovenskem poročevalcu 8. novembra 1941 (št. 24), potem posebni letak CK KPS, tretjič pa majska številka »Dela« 1942 (št. 2, str. 17—19).

2. Ofenzivni način boja je pa razkrinkoval prikrita dejanja reakcionarnih elementov, njihove zveze z okupatorji in javno ali ovinkarsko nasprotovanje osvobodilnemu gibanju. Tako je Slovenski poročevalec pokazal na nepoštene namene sokolskega lista »Naprej zastava slave«, ¹¹grajal petokolonstvo, ¹²zveze nekaterih voditeljev z Italijani in njihovo

¹⁰ Delo 1942, št. 2, članek: Revolucionarni razvoj...

¹¹ SP št. 4, 24. I. 1942, članek: Višek cinizma.

¹² SP št. 9, 2. III. 1942. »Izkušnje zadnjih dni so nam dokazale, da so se izdajalci slovenskega naroda oprijeli najbolj podlih sredstev z obupnim prizadevanjem, da uničijo OF. Te izkušnje so nam vsem posebno dokazale tudi to, da slovenski narod poslej ne sme poznati več nobenega usmiljenja s petokolonsko zalego.

Izvršni odbor OF naroča zaradi tega vsem... četam... odborom... da pospešijo boj s peto kolono. Razkrinkavajmo jo pri njenem delu, uničujmo njene publikacije, pokončujmo izdajalce, denunciantne in petokolonce...

Javno vprašanje. Kdo zna pojasniti, kje so dobili okupatorji imena so-

pozdravljanje po rimskem načinu,¹³ profitarsko izkoriščanje novega položaja pod okupacijo,¹⁴ zlasti pa je ostro prijemal ovaduštvo.¹⁵

Posebno vprašanje je bilo vprašanje konca vojne oziroma perspektiva konca in z njo dokončne osvoboditve. General Rupnik je na procesu n. pr. opravičeval svoje ravnanje predvsem s tem, da je računal, da bo vojna trajala še dolgo, najmanj pet do šest let.¹⁶ Takih misli vsekakor ni bil samo on, temveč nedvomno še marsikdo drugi. Vodstvo Osvobodilne fronte je v predočevanju perspektive konca bilo neprimerno bolj optimistično. V »Osvobodilni fronti« v začetku januarja 1942 je pisec »Novoletne poslanice« sicer pisal »Pred slovenskim narodom je še trda, s trnjem posuta in hudih preizkušenj polna pot. Naši narodni sovražniki so še zelo močni...«,¹⁷ toda v pomladanskih mesecih 1942 je uradno mnenje vodstva bilo drugačno. Hitlerjeve priprave za pomladansko ofenzivo na vzhodni fronti je daleč podcenjevalo. Preveč je računalo na uporniška gibanja pri zasužnjenih narodih in preveč pričakovalo od sovjetske armade. Ob takem ocenjevanju je računalo, da se je Hitlerjev konec že približal. »Fašistični razbojniki morajo in bodo doživeli svoj konec še v letošnjem letu, doživeli ga bodo povsod: na frontah v Evropi, doma in tudi na naših tleh. V letu 1942 bo slovenski narod izvojeval svojo največjo in odločilno bitko ter uresničil velike

kolov, ki so jih pred kratkim iskali? Morda vesta kaj natančnejšega o tem gg. Pestotnik in Bevc? (Članek: Poostriamo in pospešimo boj proti peti koloni!)

¹³ »Izvršena je bila.. preiskava pri nekem.. ‚jugoslovenu‘. Najdena je bila vizitka z imenom Karla Holsta, majorja nemške policije, Sturmbundsführerja SS, zastopnika Himmlerja in šefa nemške policije v Italiji..« (Boj s peto kolono. SP št. 5, 31. I. 1942.)

»V torek dne 27. t. m. ob 10. uri je šel veliki ‚jugosloven‘ dr. Pestotnik v družbi nekega fašista mimo ‚Uniona‘. Drugega fašista, ki ju je srečal, sta pozdravila ‚nacionalist‘ Pestotnik in njegov italijanski spremljevalec — po rimsko!« (Članek: Steber »jugoslovenstva« dr. Pestotnik pozdravlja po rimsko. SP št. 5, 31. I. 1942.)

»Vsi, ki so se do zdaj smatrali kot edini izvoljeni ‚voditelji‘ naroda, so pustili ljudstvo na milost in nemilost narodnim sovražnikom, sami pa so hoteli postiljat postelje v koruzniškem zakonu z okupatorji. Tako imenovani ‚preizkušeni‘ narodni voditelji se danes zatekajo pod zaščito okupatorjev, ki naj jih rešijo pred lastnim ‚dobrim‘ slovenskim ljudstvom.« (Članek: Vse za narodno enotnost. SP št. 11, 17. III. 1942.)

¹⁴ Peter Hribar, lastnik tovarne pletenin na Zaloški cesti v Ljubljani, je hotel izkoristiti mezdno gibanje v svoji tovarni za povečanje profitov tako, da bi Pokrajinska zveza dovolila delavstvu povišanje plač, njemu pa povišanje cen. Napisal je celo sam prošnjo v tem smislu na predstavnike fašističnega sindikata, toda predstavnice delavstva so tako zlorabljanje meznega gibanja odklonile, ker niso hotele imeti zvez s predstavniki fašističnega sindikata, ki so jih imele za narodno izdajstvo. Slovenski poročevalec je Hribarjevo ravnanje obsodil kot petokolonsko in verižniško. Članek: Tovarnar Peter Hribar priganja delavstvo na narodno izdajstvo. SP št. 5, 31. I. 1942.

¹⁵ »Po dokumentarnih ugotovitvah te ovaduške epidemije, ki kljub eksemplarnim kaznim v najpodlejših primerih ne preneha, pomeni vsako popuščanje največjo nevarnost, večjo kakor je okupatorsko nasilje samo. Zato ne more biti do denunciantov nobenega usmiljenja več. Vsak denunciant mora biti brezpogojno in brez odloga uničen. Denunciantstvo in izdajstvo morata biti zatrta.« Članek: Zoper epidemijo denunciantov. SP št. 12, 24. III. 41.

¹⁶ Proces proti Rupniku, 89.

cilje, za katere so se stoletja borili najboljši duhovi slovenskega naroda» (podčrtano v orig.).¹⁸

Pespektiva bližnjega konca je ne glede na resnični optimizem mnogih ljudi v vodstvu osvobodilnega gibanja bila potrebna predvsem iz psiholoških razlogov, ker je omogočala ali vsaj olajšala zdržati silovitost okupatorskega nasilja. Vodstvo Fronte jo je pa znalo tudi izkoristiti za kar največjo mobilizacijo v partizane. Mobilizacija ljudi v partizane namreč ni samo okrepila udarne sile slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja, temveč je sočasno te ljudi odtegnila okupatorski kontroli in izrabi za razne druge namene, ki bi bili naperjeni proti Osvobodilni fronti. Vodstvo Fronte se je na razmah partizanske aktivnosti intenzivno pripravljalo že preko zime z organizacijo tako zvanih šolskih taborišč, iz katerih so nato izšla jedra partizanskih odredov 1942. Spomladi 1942 je Fronta na vse mogoče načine začela agitirati za mobilizacijo v partizane.¹⁹ Dejansko je agitacija uspevala in partizanske sile so številčno sižno narasle. Uspeh povečane vojaške aktivnosti je bilo prvo osvobojevano ozemlje na Dolenjskem in prevzem oblasti. V razvoju Osvobodilne fronte je znova nastopila nova faza.

Videli smo že, da je Osvobodilna fronta s formulacijo »Temeljnih točk« in zaključeno diskusijo o nekaterih vprašanjih kot celota veliko pridobila. Njena enotnost se je utrdila in frontna disciplina okrepila. Prva faza njenega razvoja je bila končana, začela se je druga. V njej razne skupine niso organizacijsko prenehale funkcionirati; temeljne črte njihovih organizmov so še vedno ostale, čeprav se je Fronta kot celota okrepila. Zlasti osnovne skupine so ohranile svoje funkcije. Njihova sestavnost se je v novi fazi izražala tako, da so skupine ob določenih trenutkih v okviru celote dajale svoje izjave, da bi na tak način v smislu in po namenih celote vplivale vsaka na svoje ljudi.

Prvi primer takega skupinskega nastopa v okviru celote je nastopil po velikih okupatorskih blokadah in racijah v Ljubljani februarja in marca 1942. Fronta kot celota in skupine so pozivale pristaše osvobodilnega gibanja k vztrajnosti dela in vzdržanju okupatorskega nasilja. »Tovariši! Samo naprej... gre naša pot. Nobeno nasilje je ne sme pretrgati... Zajamčite nepretrgano delovanje in razvoj naše divne Osvobodilne fronte... Zaostrite oboroženo akcijo proti tujim nasilnikom« (IOOF). »Naloga vsakega sokola in sokolice je, da z vso odločnostjo in pogumom prevzema in izvršuje naloge OF, da utrjuje narodno disciplino in enotnost...« (Sokol v OF). »V teh dneh... morajo člani naše Partije še više dvigniti svojo preizkušnjo in priznано borbenost, aktivnost in skrb za zmago...« (CK KP). »Val novega fašističnega nasilja je butnil ob zgradbo OF, kakor jo sestavljamo in gradimo z borbenimi slovenskimi skupinami. Zgradba OF je premočna, da bi jo mogla omajati kakršna koli nakana fašističnih okupatorjev. Nasprotno, slovensko ljudstvo gre

¹⁷ »Osvobodilna fronta« II. 1942, št. 1.

¹⁸ Delo 1942, št. 2, Prvomajski proglas CK KPS.

¹⁹ SP št. 20, 19. V. 1942.

skozi nov fašistični teror z globoko neomajno vero v popolno narodno vstajenje...« (kršč. sk. v OF).²⁰

Drugi primer takega nastopa je bil sredi aprila 1942. Povezan je bil s kampanjo proti neprožnemu reševanju borbenih nalog, proti birokratskemu načinu njihovega reševanja, proti oportunistom in malo-dušnežem.²¹

Tretji primer je nastopil ob nastanku osvobojenega ozemlja na Dolenjskem, ko so skupine agitirale za mobilizacijo kar največ Slovencev v partizane, češ da se bližajo odločilni trenutki za osvobodilno akcijo.²²

Glavni namen takih skupinskih nastopov je bil pokazati harmonično sodelovanje ljudi različnih svetovnih nazorov oziroma še točneje pokazati, da morejo v boju za osvoboditev slovenskega naroda in boljše življenje delovnega človeka sodelovati ljudje katoliškega in marksističnega svetovnega nazora. Poudarek na takem sodelovanju je bil potreben zlasti od takrat dalje, ko je del katoliških reakcionarnih politikov izrabljaj ideološke razlike za razvnanje boja proti Osvobodilni fronti. Zunanji izraz takega sodelovanja je bil že list »Osvobodilna fronta« ob koncu 1941 in začetku 1942. List je že s samim izhajanjem in načinom obdelave takratnih problemov izražal harmonijo sodelovanja ljudi različnih svetovnih nazorov. Še močnejše jo je pa izražal Slovenski poročevalec v prvi polovici 1942. Bilo je potrebno. Podtikanje »brezbožnih ciljev« Osvobodilni fronti in Komunistični partiji še posebej je postalo ostro in strupeno. Vodstvo osvobodilnega gibanja je proti nasprotni propagandi naglasilo svobodo svetovnonazorskega prepričanja, v okviru Fronte pa pri uresničevanju frontnih ciljev harmonično sodelovanje ljudi vseh treh glavnih svetovnih nazorov. Kar se tiče katoličanov, je zanje v tem smislu sredi februarja 1942 objavila Fronta še posebno izjavo:

»Osvobodilna fronta slovenskega naroda se pravno in moralno obvezuje, da bo vedno in povsod spoštovala verska čustva katoličanov in dosledno dopuščala svobodno izpovedovanje krščanskega prepričanja ter praktično izvrševanje verskih in cerkvenih dolžnosti. Zato pa želimo, da se v skladu s potrebami našega narodnega življenja katoliška cerkev na Slovenskem nasloni na svoje lastne sile ter svobodno in popolnoma zaživi iz njih. Kristjani in nekristjani v OF so prepričani, da bo na ta način najbolje zavarovana svoboda verskega in cerkvenega življenja, kakor svoboda izpovedovanja svetovnih nazorov sploh.«²³

Nekaj tednov kasneje je Centralni komite KPS v prvomajski številki »Dela« 1942 objavil še v svojem imenu posebno izjavo o svobodi svetovnega nazora in verskega udejstvovanja:

»Kakor vse temeljne skupine v OF tako je tudi Komunistična partija Slovenije v sporazumu Osvobodilne fronte slovenskega naroda zajamčila Slovencem v splošnem, slovenskim katoličanom pa še posebej

²⁰ SP št. 10, 9. III. 1942.

²¹ SP št. 16, 21. IV. 1942.

²² SP št. 20, 19. V. 1942.

²³ SP št. 7, 14. II. 1942.

svobodo svetovnega nazora in verskega udejstvovanja za sedanost in bodočnost.

Čeprav je tako stališče že v programu Komunistične partije Jugoslavije in vseh kompartij, kar klevetniki najbrže dobro vedo, ponavlja CK KPS to svoje jamstvo, izraženo v sporazumu Osvobodilne fronte slovenskega naroda tem potom še kot posebno izjavo Partije o svobodi svetovnega nazora in verskega udejstvovanja.²⁴

Kljub slovesnim izjavam in zagotovitvam za svobodno izpovedovanje katoliškega svetovnega nazora se »verske« ostrine klerikalnega fanatizma niso ublažile, teza, da Osvobodilna fronta ogroža vero, ni popustila. Vendar enotnost Fronte ni popustila. Ne glede na težave, ki so nastale zaradi razplamtevanja verske občutljivosti, je enotnost Fronte vzdržala vse kritične točke. Praktično sodelovanje ljudi različnih svetovnih nazorov je naposled premagalo slovensko tradicionalno razcepljenost po svetovnih nazorih.

Ko se je enotnost Osvobodilne fronte ob koncu 1941 utrdila in Fronta kot celota okrepila, se struktura skupin pri tem ni v ničemer spremenila. Funkcionirale so še naprej, vendar se je medsebojni kontakt zaradi odločnejših in složnejših nastopov proti nasprotnikom Osvobodilne fronte okrepil. Zaradi močnejšega poudarka na sodelovanju ljudi iz vseh glavnih svetovnih nazorov so večji pomen dobile predvsem ustanovne skupine, ki so razen skupine naprednih kulturnih delavcev v okviru celotne Fronte bile nekaka simbolična sinteza vseh treh glavnih svetovnih nazorov. Ostale skupine zato niso prenehale funkcionirati, vendar so začele izgubljati svoj skupinsko aktualni pomen, ker so delno bile maloštevilne, delno so se zaradi večjega poudarka na svetovnem nazoru njihovi člani vraščali v eno od osnovnih skupin, delno so pa postajali samo frontovci brez kakršnih koli drugih opredelitev.

Glavni motor osvobodilnega boja je bila *Komunistična partija Slovenije*. Ona je bila tista, ki je ideje in iniciative prva sprovajala v življenje. Njeni člani so bili v prvih vrstah političnega boja in oboroženih operacij proti okupatorju. Partija jih je nenehoma pozivala k aktivnosti, požrtvovalnosti in vztrajnosti na vseh področjih narodno-osvobodilnega dela. Svojim članom je odkrito predložila, da je od njih odvisno, ali bo Partija dovolj notranje močna, dovolj trdna in dovolj disciplinirana, da bo izvedla svojo misijo v osvobodilnem boju. Predložila jim je, da je usoda slovenskega naroda v končni instanci bila odvisna od njihove udarnosti. Partijci so naročila razumeli. V junaškem boju so dajali največje in najdragocenejše žrtve. Do maja 1942 je n. pr. Centralni komite izgubil dve tretjini svojih članov, bodisi da so padli ali bili zaprti.²⁵

V boju reakcije proti Osvobodilni fronti je bil najhujši udarec naperjen ravno proti Partiji. Ta je morala vzdržati glavno silo sovražnega besa oziroma ofenzive. V razkrivanju sovražnih metod in krink Partija predvsem ni mogla poznati nobenega miru in počitka. Obdelovala jih je z vso globino svoje analize. Imela je vedno glavni delež v razkrinkavanju

²⁴ Delo 1942, št. 2.

²⁵ Delo 1942, št. 2, članek: Notranje partijske naloge.

reakcionarnih namenov in del. Kljub ostremu zavračanju reakcionarnih napadov pa vendar ni spravljala v ospredje kakih socialnih programov. Osvobodilni boj je opredelila kot narodno revolucijo, ki je pokazala znake demokratične revolucije, toda za ustvaritev boljših razmer delovnega človeka je zagovarjala samo nastanek potrebnih pogojev, ki se bo na njih osnovi pozneje izvedla socialna osvoboditev delovnega ljudstva. Naravno da je proletariat kot njegova avantgarda opozarjala, da si mora zagotoviti to pot le z uspehom v osvobodilnem boju.²⁶ Zato se je borila za njegovo enotnost in za njegovo angažiranje v osvobodilnem boju. V tej akciji je tudi uspela. »Na čelu slovenskega naroda se nahaja danes proletariat,« je pisal članek »Za enotnost proletariata!« »Proletariat mora s svojo brezobzirno borbo proti okupatorjem in petokoloncem vsake vrste svojo vlogo ohraniti. Le tako bo slovenski narod dosegel dokončno in trajno nacionalno, slovensko delovno ljudstvo pa socialno osvoboditev.«²⁷ Hudo je bila Partija prizadeta pri očitkih, ki so Partiji odrekli ljubezen do domovine in slovenskega naroda ter ji pripisovali izdajstvo in prodajanje slovenske zemlje Nemcem ali Italijanom. Prav kar se tiče slovenskih narodnih meja, je Partija odgovorila na očitke v majski številki »Dela« 1942 s posebno izjavo o slovenskih mejah:

»Glede na klevete, ki jih trosijo sovražniki Partije, Osvobodilne fronte in popolne osvoboditve slovenskega naroda, izjavlja Centralni odbor KPS:

1. V osvobojeno in združeno Slovenijo sodi poleg ozemlja, na katerem živi slovensko prebivalstvo, tudi teritorij, ki je bil v poslednji imperia-listični dobi nasilno potujen.

2. Vprašanje pravičnih bodočih slovenskih mej ni vprašanje kavarniške in zakotniške politične licitacije, temveč je vprašanje današnje oborožene borbe slovenskega naroda in *dejanske okrepitve* slovenskega partizanstva, ki predstavlja z Narodno zaščito slovensko narodno vojsko.«²⁸

Izjava je bila v skladu z leninističnim gledanjem na nacionalno vprašanje. Pokazala je Partijo kot borca za osvoboditev in združitev slovenskega naroda, zraven je pa brez posebnih besed obsodila razne imperialistične koncepte na račun sosednjih narodov, ki so jih po svojih listih širili ljubljanski reakcionarni politiki.

V boju proti silovitosti klerikalne ofenzive zoper Osvobodilno fronto je »*krščanska skupina v OF*« po utrditvi enotnosti razvila poleg Komunistične partije najobsežnejše publicistično in praktično delo. Branila je sodelovanje katoličanov v osvobodilnem boju. Branila ga je vztrajno in s prepričanjem. Zaradi ideološke zagrizenosti in velike finančne moči klerikalnih zagovornikov je to delo bilo težko. Samo materialni razlogi za to niso zadostovali. Celotna akcija proti »beli gardi« je morala imeti in je dejansko tudi imela na sebi pridih moralističnega razglabljanja.

Zaradi klerikalnega obrekovanja Osvobodilne fronte, češ da zasleduje »brezbožne cilje«, da je torej nevarna veri in krščanski kulturi,

²⁶ Delo 1942, št. 1 in 2.

²⁷ Delo 1942, št. 1.

²⁸ Delo 1942, št. 2.

je »krščanska skupina v OF« morala pojasniti razloge za sodelovanje v Fronti. Naloge se je lotila najprej v prvi številki »Osvobodilne fronte« (1941), nato pa v »Novoletni poslanici katoličanov v Osvobodilni fronti« (1942). Postavila se je na stališče, da sta narod in vera sicer dve stvari in različne narave, toda med njima ne more priti do načelnega nasprotja. Delo za narodno osvoboditev namreč ne nasprotuje krščanstvu, ampak ga naravnost zaukazuje.²⁹

Drugo vprašanje, ki ga je skupina morala pojasniti, je bilo sodelovanje s komunisti, ki ga je ozkosrčni klerikalizem proglasil za herezijo. Skupina je opozorila na napako, da mnogi kristjani vidijo v komunizmu samo materialistično filozofijo, ne vidijo pa zgodovinske pogojenosti njegovih družbenih sil. To napako izrabljajo reakcionarni politiki in kristjanom vsiljujejo svoje družbene in politične koncepte. Kristjani pa morajo v komunizmu razlikovati med materialistično filozofijo in med socialnim mesianizmom. Upoštevajoč to razliko so dolžni podpirati pravične in napredne človeške težnje v zgodovinskem razvoju.³⁰ Poleg tega se morajo kristjani v času germanskega nasilja nad slovanstvom zavedati, da je boj proti komunizmu izrazita hitlerjevsko-fašistična gonja, ki naj služi kot sredstvo, s katerim bi Nemci in Lahi laže obvladali slovanske narode.³¹

Tretje vprašanje je odnos do kapitalističnega krivičnega reda. Skupina je izrekla prepričanje, da so mu štete ure, da bo vojna z njim obračunala na celi črti in da tega obračuna ne bo mogla preprečiti nobena sila.³²

Četrto vprašanje je bilo razmerje do fašizma. Med njim in slovenstvom ni mogoče nikako znosno razmerje. Fašizem pomeni socialno politični in duhovni imperializem, ki po svoji naravi želi uničiti slovenski narod. Za Slovence je mogoče le dvoje: ali se pustiti uničiti od fašizma ali pa se z njim boriti na življenje in smrt. Slovenec se je kot Slovenec dolžan upreti fašizmu kot političnemu zlu. Fašizmu pa se je dolžan upreti tudi kot kristjan, ker fašizem ne pomeni samo fizične, temveč tudi duhovno smrt. »Kdor rešuje narod, rešuje njegovo krščanstvo,« je pisal Slovenski poročevalec v članku »Slovenski katoličani in nov val fašističnega nasilja«, »kdor pa nasprotno rešuje le krščanstvo brez skrbi za narod — tisti brezpogojno uničuje narod, to se pravi plodna tla, iz katerih raste sleherno zdravo duhovno in versko življenje.«³³ Slovenski kristjani se morajo zato bojevati proti fašizmu, ker fašizem enako ogroža slovenstvo kakor krščanstvo.

Peto vprašanje je bilo slovensko krščanstvo oziroma katoliška cerkev na Slovenskem. »Krščanska skupina v OF« je zaradi prepotence slovenskega klerikalizma in njegovega hlapčevskega vdajanja italijanskemu

²⁹ Novoletna poslanica katoličanov v OF 1942. Brošuro so izdali katoličani v Osvobodilni fronti za novo leto 1942. Brošura je izšla v ciklostirani obliki, toda brez posebnih navedb datuma, založbe in avtorja (AMNO).

³⁰ *ibid.*

³¹ *ibid.*

³² *ibid.*

³³ SP. št. 10, 9. III. 1942.

okupatorju prišla do prepričanja, da v spopadu takratnih sil ni nastopil samo trenutek za osvoboditev naroda izpod okupatorske tiranije, temveč tudi čas za osvoboditev Cerkve iz objema reakcionarnih sil.³⁴ Z narodnim osvobojenjem naj bi nastopil tudi najprimernejši čas za ločitev krščanstva od vladajočih političnih in socialnih spon, da bi končno zaživelo samo iz sebe in se izkazalo kot duhovna sila, ki ni povezana z nobenimi političnimi interesi.³⁵

Kočljivo vprašanje je bilo izločevanje narodnih izdajalcev, kjer so se korenine napačne klerikalne vzgoje večkrat zelo nevarno pokazale. Zaradi enostranske in strastne gonje s strani klerikalnih vrhov proti justifikacijam narodnih izdajalcev so mnogi ljudje omahovali in dvomili v moralno opravičenost takih dejanj. V članku »Kristjan proti izdajalcem« je pisec pojasnil, da se čiščenje ovaduhov in izdajalcev vrši »predvsem zato, ker je dolžnost slehernega duhovno zdravo usmerjenega človeka, da rabi silo povsod tam, kjer gre za reševanje človečnosti, ki se v tem življenju mora sama rešiti.«³⁶

Poleg publicističnega dela je krščanska skupina razvijala močno kampanjo v smislu svojih nalog tudi ustno po svojem organizacijskem omrežju. Kakor publicistična kampanja je bila tudi ta zelo intenzivna in pomagala utrjevati Osvobodilno fronto kot celoto, zraven je pa uspela tudi katoliške množice priključiti Osvobodilni fronti.

Sokolska skupina v Osvobodilni fronti je v publicistični delavnosti bila skromnejša. Razen brošure »Sokol v borbi za svobodo«, ki je bila napisana proti koncu 1941 in natisnjena v aprilu 1942, ni skupina v tej dobi samostojno ničesar izdala. Kot skupina je nastopala le v Slovenskem poročevalcu. V njem se je pa tudi borila proti onim ljudem, ki so se v liberalnem taboru postavili na stran okupatorja oziroma ob njegovi strani proti osvobodilnemu gibanju. Te ljudi so kratko označevali za »jugoslovene« in pri tem mislili na kazinotske denarne magnate, ki so v stari Jugoslaviji odrekli Slovincem narodno individualnost, v državi pa podpirali centralistični velesrbski sistem. Aprila 1941 so ti ljudje bili sokrivi zloma, kapitulantstva in hlapčevskih poklonitev Italijanom. Ko se je začelo razvijati partizanstvo, so se postavili proti njemu in začeli znova razlagati »jugoslovenske« misli v obliki mihailovičevstva. Sokolska skupina je razkrinkavala njihove liste, ki so jih medtem začeli izdajati,³⁷ zlasti pa njihovo »jugoslovenstvo«, ki je hotelo narodno revolucionarnost speljati na slepe tire.³⁸

Publicistično delo sokolske skupine ni bilo močno. Intenzivnejše pa je bilo interno delo po liniji njenega organizacijskega omrežja. Uspelo

³⁴ SP 15, 13. IV. 1942.

³⁵ Novoletna poslanica katoličanov v OF 1942.

³⁶ SP št. 11, 17. V. 1942.

³⁷ SP št. 4, 24. I. 1942, članek: Višek cinizma.

³⁸ SP št. 8, 12. II. 1942. Po mnenju sokolske skupine je bilo mogoče vsakega »jugoslovena« preizkusiti s tremi vprašanji: 1. ali priznava, da je slovenski narod res narod, 2. ali priznava slovenskemu narodu pravico do samoodločbe in 3. ali obsoja brez izjeme vse stare grešnike iz vodstva JNS in kazinotske okolice. SP št. 5, 31. I. 1942.

je odtegniti »jugoslovenom« množično bazo in jo usmeriti v Osvobodilno fronto. Kazinoti so zaradi tega postali štab brez vojske.

Skupina naprednih kulturnih delavcev, ki je bila sicer ustanovna skupina Osvobodilne fronte, kot celota v političnem smislu formalno ni bila organizirana. Medsebojna povezava je slonela na osebni stiku. Njen obstoj v Osvobodilni fronti je izražal povezavo osvobodilnega gibanja z vsem, kar je bilo pozitivnega in naprednega ustvarjeno v preteklosti slovenske kulture. Problematiko slovenskega položaja s stališča kulturnih delavcev so v prvem letu Osvobodilne fronte obravnavali na dveh plenemih. Prvi je bil septembra 1941 v prostorih Slovenske Maticе v Ljubljani, drugi pa v prostorih univ. prof. dr. Šturma na Vrtači pozimi 1942. Rezultat drugega plenuma je bila resolucija, ki jo je objavil Slovenski poročevalec 6. aprila 1942. V njej so kulturni delavci izrazili svoje soglasje z načeli Osvobodilne fronte in obsodili vsako drobljenje narodovih sil in ustvarjanje posebnih skupin izven Osvobodilne fronte. Izrekli so se proti sodelovanju z okupatorji tudi na kulturnem polju in propagirali kulturni molk. »Načelo, da se z okupatorji ne sodeluje, velja tudi na kulturnem polju. Zato pozivamo slovenske pesnike in pisatelje, upodabljajoče umetnike in glasbenike, časnikarje, publiciste in znanstvenike, naj ne sodelujejo pri kulturnih prireditvah okupatorjev, naj ne bodo sodelniki pri njihovih časopisih in revijah, naj ne poročajo o njihovih prireditvah in tudi ne o njihovem tisku, knjigah itd.«³⁹

Poleg ustanovnih skupin so v Osvobodilni fronti, kakor že vemo, delovale še nekatere druge skupine. Te že pred utrditvijo enotnosti v Fronti niso razvijale svojega publicističnega dela in ga tudi pozneje niso. Pri poudarku svetovnonazorskih diferenc so svojo nalogo izpolnile ustanovne skupine. Pri drugih so pa njeni člani itak pripadali enemu ali drugemu svetovnemu nazoru in za posebno izrekanje sodb v tem smislu ni bilo potrebe. Kljub temu pa skupine zaradi tega niso še odmrle. Po internih povezavah so delale za namene Fronte in se izkazale zlasti v agitaciji za mobilizacijo v partizane.

V enem letu razvoja Osvobodilne fronte se je položaj pri Slovencih zelo spremenil. Po aprilskem zlomu 1941 so slovensko zemljo zasedle nemške in italijanske čete. Začelo se je novo zasužnjevanje in raznarodovanje Slovencev, najhujša in najodločilnejša preizkušnja v zgodovini. Vse, kar je slovenski narod dotlej ustvaril, se je zdelo porušeno. Zavladala je praznота in z njo obup. Po enem letu razvoja se je položaj bistveno spremenil. Zrasla je mogočna stavba Osvobodilne fronte, razvil se je oboroženi boj z okupatorjem. Ta je sicer še gospodaril na slovenski zemlji, toda slovenski narod se je medtem spremenil. Kljub pritisku, celo njegovemu naraščanju, je postal odpornejši in samozavestnejši. Praznота se je napolnila z novo vsebino, v slovenskem narodu je zaživela nova volja po življenju.

Za obletnico okupacije je Slovenski poročevalec zapisal:

»Ta obletnica nam je predvsem potrdilo in bodrilo, kajti v enem letu smo izvršili delo, ki ga veliki narodi niti v desetletjih niso zmogli.

³⁹ SP št. 14, 6. IV. 1942.

Pregnali smo iz sebe strah, uničili v sebi lažne privide, spoznali svoje naloge ter prebudili v sebi življenjske sile in borbo po svobodi. Letošnja pomlad prebuja Slovence k velikemu novemu življenju in letošnji velikonočni zvonovi naznanjajo vstajenje vsega slovenskega naroda.»⁴⁰

Les courants politiques dans le Front de libération du peuple slovène dans la première année de son existence

(Résumé)

Dans la guerre d'avril de 1941, la Yougoslavie n'eut pas la force de résister à l'agression naziste. Après douze jours, son armée capitula. La débâcle ne fut pas uniquement la conséquence de la supériorité des forces militaires de l'ennemi, mais il y eut des causes intérieures aussi. Outre les causes de date plus ancienne, dont le problème agraire irrésolu, la pseudodémocratie dans la vie politique, l'exploitation capitaliste, le problème national irrésolu et la négation violente de l'individualité nationale des différents peuples de la Yougoslavie, le centralisme et l'unitarisme, il y en avait de date plus récente: dans la politique extérieure, la Yougoslavie, appuyée auparavant au bloc fasciste, se trouvait complètement isolée, tandis que, dans la politique intérieure, il y avait une forte influence de la cinquième colonne. Une des raisons principales cependant fut le manque de la volonté de résistance contre l'invasion ennemie. Une résistance fut d'ailleurs impossible à cause du manque d'unité morale dans l'armée yougoslave de ce temps-là. La bourgeoisie yougoslave n'eut pas d'autre issue que la capitulation. Elle ne renonça pas seulement à une défense de front, mais aussi à une guérilla. Elle préféra de chercher son appui auprès de l'occupant.

I. Lors de la chute de la Yougoslavie, le front bourgeois yougoslave se désagrégea dans des parties régionales qui, ensuite, manœuvraient chacune selon sa propre manière. En Slovénie, les partis politiques bourgeois renoncèrent à la défense et prirent le parti de la passivité déjà avant l'attaque officielle allemande. Le parti le plus fort, le Parti slovène populaire (clérical), envoya une partie de ses représentants à l'ouest afin qu'ils y manœuvrassent pour la sauvegarde de leurs positions perdues, et en garda l'autre dans la patrie afin qu'elle y manœuvrât avec l'occupant. La défense de la Slovénie fut aussi impossible à cause de la trahison évidente dans les rangs militaires (le général Rupnik). En ces jours-là, l'organe de la capitulation fut le Conseil national organisé à Ljubljana par les partis bourgeois slovènes et dont la tâche consistait dans la sauvegarde des positions de la bourgeoisie ainsi que dans l'accomplissement d'une capitulation calme. Au début, le 11 et 12 avril, le Conseil national avait l'intention de se soumettre aux Allemands, sous condition d'une certaine autonomie. N'y ayant pas réussi, il essaya de trouver appui auprès des Italiens qui avaient occupé la ville de Ljubljana et la partie méridionale de la Slovénie. Les Italiens en profitèrent pour mener à fin l'occupation calme du pays. Celle-ci accomplie, ils poussèrent le Conseil national de côté tout en incluant ses membres dans la «consulte» de la soi-disant Province de Ljubljana, fondée le 3 mai 1941 lors de l'annexion de cette partie de la Slovénie à l'Italie; par quoi ils espéraient de conquérir l'appui auprès de la population.

L'occupation de la Yougoslavie accomplie, les Allemands, les Italiens et les Hongrois partagèrent la Slovénie en trois parties.

II. Les nouvelles frontières n'étaient pas encore exactement déterminées lorsqu'à Ljubljana eut lieu une réunion de patriotes slovènes qui, le 27 avril 1941, posèrent les bases d'une organisation révolutionnaire qui, dans sa phase préparatoire, portait le nom de Front contre-impérialiste. Elle devint le point de départ d'une évolution nouvelle et combattive du peuple slovène. Le but

⁴⁰ SP št. 14, 6. IV. 1942.

de la nouvelle organisation fut: la libération et l'union du peuple slovène tout entier; la concorde et l'unité de tous les peuples yougoslaves; la lutte contre tout impérialisme où qu'il soit; dans la patrie, en particulier, la lutte contre la bourgeoisie capitaliste; enfin, dans la proportion mondiale, la fraternité et la paix parmi les peuples. Ce fut le Parti Communiste qui en donna l'initiative et qui, dans la nouvelle organisation, fut la force motrice. Outre celui-ci, il y avait encore trois groupes: l'organisation démocratique de gymnastique »Sokol«, les socialistes-chrétiens et le groupe des intellectuels progressistes. Plus tard, ces groupes furent nommés groupes fondateurs de l'organisation révolutionnaire de libération. Dans le programme national général, ces groupes étaient homogènes; du point de vue d'organisation, ils représentaient une coalition; du point de vue idéologique, ils plaidaient la liberté des idées et représentaient trois idéologies: les idéologies marxiste, libérale et catholique. Dans le programme social, il prirent pour base le prolétariat slovène. Leur but était la lutte contre tout impérialisme et leur instrument une organisation clandestine. Dans le domaine, l'apport du Parti Communiste fut le plus considérable. Ce fut lui qui conçut le plan de combat pour la nouvelle organisation, basé sur les intérêts du prolétariat et sur l'appui à l'Union Soviétique, »foi et espérance« de la nouvelle organisation.

Après la réunion de fondation du Front contre-impérialiste, les groupes consacrèrent leur travail au renforcement politique de la nouvelle organisation. Le Parti Communiste cependant assumait, en particulier, la tâche des préparatifs immédiats pour la révolte armée.

III. L'attaque de l'Allemagne contre l'Union Soviétique le 22 juin 1941 représente un moment nouveau dans l'histoire de la lutte pour la libération. Depuis ce jour-là, les divisions de Hitler étaient liées au front oriental et la révolte contre l'occupant dans la patrie eut une possibilité concrète de réussite. Le Parti Communiste proclama la lutte armée comme devise d'action. Le Front contre-impérialiste changea en Front de libération. L'Etat-major des troupes de partisans fut fondé et devint l'organe de direction immédiate de la révolte armée. L'initiative principale venait du Comité central du Parti Communiste de Slovénie. L'Etat-major fut formé, avant tout, du Comité militaire près du Comité central; ensuite, il fut complété par des membres qui n'étaient pas membres du Parti Communiste. La lutte armée ne tarda pas à éclater. Au début, son caractère fut plutôt extensif. Plus tard, elle devenait de plus en plus intense et embrassait bientôt tout le territoire slovène sans égard aux frontières de Provinces ou d'Etats tracées par les occupants.

Après le 22 juin, la base pour le rassemblement du peuple fut, dans le cadre du Front de libération, élargie. Dans le programme, la direction mit l'accent uniquement sur la libération nationale et l'unification de tous les Slovènes en y omettant tout ce qui exprimerait les tendances sociales du mouvement de libération en train d'évoluer. Avec la création de la plus grande ampleur possible, elle désirait attirer et inclure dans l'organisation révolutionnaire toutes les classes du peuple slovène. Elle invita des groupes et des partis les plus divers à la collaboration. Elle s'assura contre tout abus de la révolte de la part des spéculants politiques en posant, sur l'initiative du Parti Communiste, dans les délibérations avec chaque nouveau groupe, la condition de consentement à une action armée immédiate. Etre prêt au sacrifice voulait dire être en patriote sincère. Les forces politiques en Slovénie furent, au cours des mois qui suivirent, groupées selon leur attitude envers la question de la lutte armée. Les directions des anciens partis bourgeois restèrent, dans la plupart, de côté, tandis que nombre de groupes et organisations politiques et culturels mineurs ainsi que quelques cercles et personnalités remarquables hors de tout parti politique adhérèrent au Front de libération dès 1941. Le nombre de tous ces groupes était de 18. Ce fut le Parti Communiste qui avait le plus grand mérite dans le rassemblement des éléments nationaux positifs sans distinction de classe, d'idéologie ou de race et dont l'orientation sociale était, dans la plupart, progressiste, ou, au moins, ne contrariait pas directement la progressivité sociale. Grâce au Parti Communiste, la lutte

pour la libération en Slovénie, où la situation était, au début, extrêmement difficile et peut-être la plus difficile de toute la Yougoslavie, fut la mieux préparée et son appui auprès des masses du peuple le plus solide. Chacun des groupes amena son cadre de gens dans le Front de libération (OF). Ils propageaient le mouvement de libération qui embrassait des cercles toujours croissants du peuple slovène. Le mouvement prit de telles dimensions que, souvent, l'organisation formelle restait en arrière du flux incessant d'adhérents. Le peuple abandonnait les vieux dirigeants de partis et souvent adhéraient au mouvement de libération sans faire partie d'un des groupes qui le constituaient. Le mouvement envahit d'abord la ville de Ljubljana, puis la Province de Ljubljana et ensuite, les autres régions slovènes: la Haute-Carniole et la Styrie («annexées» par l'Allemagne), le Littoral (appartenant à l'Italie depuis 1920) et la Carinthie (appartenant à l'Autriche depuis 1920). Parallèlement avec le renforcement du mouvement, la thèse que le Front de libération était le seul représentant du peuple slovène, gagnait en valeur. Selon cette thèse, ceux qui avaient choisi de rester hors du mouvement, furent proclamés des «branches sèches», et ceux qui s'y opposèrent, furent rigoureusement condamnés.

Le caractère de masse du mouvement de libération créa une base favorable à la création d'une armée de partisans slovène. Bien que l'évolution de celle-ci comme instrument de la politique de libération eût été, à ses débuts, un peu plus lente que depuis le printemps 1942, elle jouissait, dès le commencement, d'un appui le plus considérable et d'un arrière-front du peuple dont la liberté, la vie, l'honneur et la sécurité étaient menacés. Dans la première année de son existence déjà, l'activité des partisans montra les premiers résultats positifs. Ils inculquèrent aux occupants le sentiment d'une incertitude permanente sur le territoire slovène et, ce qui est plus important, forcèrent les Allemands de cesser, dans la Haute-Carniole, leur pratique de déportations de Slovènes qui fuyaient en masse dans les forêts. Le mouvement partisan exerçait aussi une profonde influence sur le caractère et l'esprit des Slovènes. Il leur forgea une conscience hautement politique et un caractère actif et combattif.

La puissance du mouvement de libération fut telle que la direction du Front de libération put se permettre d'éprouver son influence sur les masses slovènes d'une manière particulière. Dans l'espace du temps qui va du 29 octobre 1941 au 7 février 1942, elle donna quatre fois l'ordre aux habitants de manifester leur sympathie pour le Front de libération en ne sortant, le jour fixé, entre 7 et 8 heures du soir, de leurs maisons. Aucun Slovène ne devrait se montrer, dans ce temps-là, ni dans la rue, ni dans un local public. L'heure passée, il fut recommandé aux gens de sortir de nouveau. Les manifestations dont la réalisation ne fut pas difficile dans les villes, surtout à Ljubljana, eurent un grand succès. L'occupant italien fut surpris de cette réussite. Dans ces démonstrations, il vit un véritable plébiscite pour le Front de libération.

IV. Rapports entre les groupes. Les rapports entre les groupes collaborant dans le Front de libération, représentaient un problème très important. Dans le Front, il n'y avait pas seulement collaboration d'éléments progressistes, mais aussi bien celle des classes moyennes et des éléments plus riches auxquels le patriotisme n'était pas une phrase. Par conséquent, la réussite ou la faillite du mouvement de libération dépendaient directement de la solution juste des rapports entre les groupes. Le programme d'action était d'ailleurs unique, mais quant à la forme d'organisation, les groupes formaient une coalition. Le caractère de coalition s'exprimait dans la structure de la représentation du Front de libération. Des représentants des groupes qui constituaient le Front de libération, formaient l'Assemblée plénière. Le comité exécutif était composé de représentants des groupes dits fondateurs qui avaient collaboré à la création du Front contre-impérialiste. L'importance et le rôle du Parti Communiste dans le mouvement de libération trouva son expression dans le fait que le secrétaire du Comité exécutif du Front de libération fut membre du Comité central du Parti Communiste.

Le Parti Communiste était la force motrice du mouvement de libération. Il était le plus actif, le plus disposé aux sacrifices quant à l'initiative, à la propagande, à l'organisation et à l'activité révolutionnaire. Il ne mettait pas la transformation sociale au premier plan, mais ne perdait jamais de vue cette perspective lointaine. Il travaillait toujours dans le but d'attirer la classe ouvrière tout entière dans le mouvement de libération afin qu'elle devint la classe dirigeante du peuple slovène dans la lutte pour sa libération et son unification. Dans cette participation de la classe ouvrière, le Parti vit la garantie de sa libération sociale dont la voie lui serait ouverte après la chute de l'impérialisme étranger. Dans le Front, le Parti Communiste représentait le groupe le plus compact, le plus homogène, le mieux organisé et le plus discipliné. Toutes ces qualités apportaient une aide précieuse au mouvement de libération. Dans la deuxième guerre mondiale, le Front réussit, grâce à ces qualités et à l'appui des larges masses du peuple slovène, à le conduire, en Slovénie, jusqu'à la victoire.

Les groupes qui constituaient le Front de libération s'occupaient, dans une large mesure, des problèmes touchant, dans la politique de libération, la collaboration des larges masses de peuple. Les deux groupes les plus anciens étaient le «Sokol», organisation de gymnastique, et le groupe des socialistes-chrétiens. Tous les deux étaient liés à l'organisation du Front tout en ayant leurs propres organisations dont la tâche était de gagner, par leurs propres réseaux, des adhérents pour le Front de libération. Aucun des deux groupes, cependant, ne se considérait pas comme politique dans l'acception ordinaire du mot. Les membres du «Sokol» amenaient dans le Front surtout les gens qui avaient appartenu aux rangs de la bourgeoisie libérale; les socialistes-chrétiens, de leur côté, cherchaient à attirer, outre les groupes d'ouvriers catholiques, les masses catholiques slovènes. Leur but était de libérer celles-ci des liens cléricaux et de leur faire accepter les idées sociales révolutionnaires. Les deux groupes, surtout celui des socialistes-chrétiens, s'occupaient aussi de leurs publications relatives à leurs devoirs et leurs problèmes spéciaux. Les autres groupes avaient également leurs propres organisations dont ils se servaient pour la propagande du Front. Une exception à part, ces groupes n'avaient pas de presse spéciale.

Le développement politique des groupes dans la première année de l'existence du Front de libération n'était pas exempt de divers conflits. A l'égard de l'évolution ultérieure, les conflits les plus importants furent ceux qui naquirent entre la direction du Front de libération et les groupes qui, en 1941, avaient entretenu ou avaient même continué à entretenir certains rapports avec le Front, mais qui, au cours de la première année déjà, s'en étaient éloignés. Cet éloignement avait des causes diverses dont la principale fut l'attitude négative de certains de ces groupes envers la devise d'action relative à la lutte armée. Ces groupes étaient p. ex. le «Centre catholique» (c'est-à-dire les catholiques qui refusaient la politique collaborationniste de la direction du Parti cléricale officiel, mais qui ne voulaient pas adhérer au Front de libération par antagonisme contre le communisme), le «Centre national» (c'est-à-dire les anciens partisans du Parti national yougoslave qui s'opposaient à la politique collaborationniste des dirigeants du parti et qui n'adhérèrent pas au Front par les mêmes raisons auxquelles s'ajoutait, en particulier, leur refus de son programme postulant l'individualité de la nation slovène et la division en républiques fédératives de la future Yougoslavie) et les groupes des anciens officiers de l'ex-armée yougoslave, partisans de Draža Mihailović qui, de même que le Centre nationaliste, aspiraient à la restauration de l'ancienne Yougoslavie. De ces groupes n'entraient dans le Front que quelques individus. Ce fut justement à cause de l'action des officiers de Mihailović que le Front de libération proclama que l'armée nationale sur le territoire slovène ne naissait et ne croissait que des troupes partisanses slovènes de libération nationale. Le résultat de tous ces débats furent les «Points fondamentaux» du Front de libération (dont sept points formulés en novembre 1941 et deux jusqu'au mois de janvier 1942).

V. La formulation des »Points fondamentaux« rendit le Front de libération plus uni, ses rangs plus serrés et ses vues sur l'avenir plus claires. L'évolution du Front de libération entra dans une nouvelle phase. Les adversaires du Front de libération commençaient à exprimer plus clairement leur opposition contre le Front de libération. A leur instigation à une guerre civile avec l'aide de l'occupant, le Parti Communiste réagit en appuyant plus fort sur les idées relatives à la lutte de libération et les tâches du prolétariat slovène qui avaient inspiré les fondateurs du Front contre-impérialiste. A cause de la trahison de la bourgeoisie slovène collaborationniste, les groupes unis dans le Front de libération serrèrent plus fort leurs rangs. Comme ensemble, le Front fut renforcé, mais les groupes, surtout les groupes fondateurs représentant les différentes idéologies, gardèrent leurs fonctions. Dans cette nouvelle phase, leur homogénéité se manifestait dans les déclarations qu'elles faisaient à des moments déterminés, dans le cadre de l'ensemble et qui, conçues dans l'intérêt de l'ensemble, étaient destinées à agir sur leurs propres partisans ou sur leurs sympathisants. L'intention principale de ces manifestations fut de montrer la collaboration harmonieuse entre des gens à idées diverses, et surtout, de démontrer la possibilité de collaboration entre catholiques et marxistes dans la lutte pour la libération du peuple slovène et pour une vie meilleure de l'homme travailleur. Il était surtout important de mettre l'accent sur cette collaboration depuis qu'une partie de politiciens catholiques réactionnaires abusait des différences idéologiques pour fomenter une lutte contre le Front de libération. De ce fait, la direction du Front de libération appuya, en février et en mai 1942, sur la liberté des idées.

Ce fut le Parti Communiste qui était le plus engagé dans la lutte contre la réaction puisque c'était surtout sur lui que se portait la violence de l'agression réactionnaire. Il ne cessait pas de démasquer les méthodes et les ruses de l'ennemi. Le groupe chrétien dans le Front de libération défendait et justifiait la collaboration des catholiques dans la lutte pour la libération. Les groupes du »Sokol« étaient plus modestes. Ils luttèrent surtout contre le »yougoslavisme«, c'est-à-dire contre l'unitarisme et le centralisme du camp libéral qui cherchait à éconduire l'esprit révolutionnaire dans un cul-de-sac. Dans cette phase, le groupe des intellectuels progressistes qui d'ailleurs ne figuraient pas comme groupe formellement organisé, prit aussi sa part active à la lutte, et déclara publiquement son consentement aux principes du Front de libération. Il propagait le »silence culturel«, c'est-à-dire la défense de collaboration culturelle avec les occupants. Au cours de cet espace de temps, les autres groupes ne manifestaient pas leurs points de vue, les groupes fondateurs, avec la collaboration harmonieuse des partisans des diverses idéologies, ayant déjà accompli leur tâche.

Ainsi, dans la première année de l'occupation, dans l'atmosphère de la terreur de la part de l'occupant et de la collaboration des anciens partis officiels, furent formés l'organisation et le programme du Front de libération.